7.4

आ भू

रूपादर्श

शुद्धा	सनन्ता	यङन्ता	यङ्लुक्	णिजन्ता	प्रत्ययमाला

आत्मनेप०	परस्मैप०
आत्मनेप०	परस्मैप०
आत्मनेप०	परस्मैप०

आत्मनेप०	परस्मैप०
आत्मनेप०	परस्मैप०
आत्मनेप०	परस्मैप०

लकार गणना

	कर्तृप्रक्रिया (आत्मने०)	कर्तृप्रक्रिया (परस्मैप०)	भावप्र०	कर्मप्र०	कर्मकर्तृप्र०	योग
१	१०	१०	१०	१०	१०	५०
२	१०	१०	१०	१०	१०	५०
३	१०	×	१०	१०	१०	५०
४	१०	१०	१०	१०	१०	५०
५	१०	१०	१०	१०	१०	५०
६	१०	१०	१०	१०	१०	५०
						३००

रूपगणना

१	२०×९ +	१०×१ +	१०×९ +	१०×९	३७०
२	२०×९ +	१०×१ +	१०×९ +	१०×९	३७०
३	१०×९ +	१०×१ +	१०×९ +	१०×९	२८०
४	२०×९ +	१०×१ +	१०×९ +	१०×९	३७०
५	२०×९ +	१०×१ +	१०×९ +	१०×९	३७०
६	२०×९ +	१०×१ +	१०×९ +	१०×९	३७०
					२,१३०

ओ३म्

प्रक्रियादर्शः

भूवादयो धातवः इति धातुसंज्ञा	सनाद्यन्ता धातव इति धातुसंज्ञा
भ्वादिगणपठिताः ... भ्वादिकण्ड्वादि पर्यन्ताः।	क्यजाद्यन्ता नामधातवः।

... कण्ड्वादिसंहिताः	नामधातवः
भ्वादि-अदादि-जुहोत्यादि-दिवादि-स्वादि-तुदादि-रुधादि-तनादि-क्र्यादि-चुरादयः कण्ड्वादयश्च	क्यच्-काम्यच्-क्यङ्-क्यष्-क्विप्-णिङ्-णिच् इत्येवमन्ता धातवः नामधातवः॥

प्रक्रिया षट्कम्॥

कर्तृ०	शुद्ध	सन्नन्त	यङन्त	यङ्लुक्	णिजन्त	नामधातु

प्रकृत्यन्त

प्रक्रिया-चतुष्टयम्

कर्तृप्र०	भावप्र०	कर्मप्र०	कर्मकर्तृप्र०

परस्मैपद	आत्मनेपद

दश लकाराः॥

लट्	लिट्	लुट्	लृट्	लेट्	लोट्	लङ्	लिङ्	लुङ्	लृङ्

२९२ ... प्रयोग ...

६×४×१०÷५×१०=२८०॥ २८०−६०×६+६०
=२३०×६+६०= [illegible] = २१६० सर्वयोगः॥

कोऽयं सकर्मको नाम धातुः? ॥ कर्मसापेक्षां क्रिया माह स सकर्मकः।
यथा कटं करोति ॥ अथवा कर्मस्थ भावकः कर्मस्थ क्रियो वा सकर्मकः।
देवदत्तं भासयति माता। कटं करोति देवदत्तः।' तदेतदपि न्याय्यं कर्म भवति यत्र कश्चित् क्रियाकृतो विशेषो उपजायते ॥ नैव शक्यं, इह हि दोषः स्यात् - आदित्यं पश्यति, 'हिमवन्तं शृणोति, ग्रामं गच्छति।
एवं तर्हीदं लक्षणं करिष्यते — क्रियार्थो धातुः सकर्मकः ॥ ...
एव तत्र च सर्वत्र स्पन्दन साध्यसाध्यो धात्वर्थः क्रिया। तस्मात् ग्रामं गच्छति इत्यादयः सिध्यन्ति ॥ यद्येवं तदा तु अत्यन्ता-कर्मका लज्जाक्रीडार्था धातवोऽपि सकर्मकाः स्युः, तस्मादतिव्या-प्तिदोषदूषितमिदं लक्षणम्। क्रीडादिषु क्रिया प्रवर्तते एव ॥
एवं तर्हि कालादिभिन्नकर्म भाववन्तः सकर्मकाः ॥ अकर्मकाणां स-कर्मकत्वाय लक्षणं करिष्यते" कालभावाध्वगन्तव्य कर्मसंज्ञा ह्यकर्मणाम् ॥
तस्मात् 'कश्चिद् ये सकर्मकाः' अर्थात् कालादिभ्योऽन्यत्र कर्मणि ये सकर्मकास्ते सकर्मकाः उच्यन्ते, न च क्रीडार्थाः कालादि-भिन्ने कर्मणि सकर्मका दृश्यन्ते पि, शीङादयस्तु। कटं करोति।
कटे क्रीडति, कटेन वा क्रीडति। कटे शेते, कटो वा शेते ॥ अन्तरङ्ग-त्वाच्च द्रव्यकर्मणो "मासं कटं करोति" इत्यादावुदाहरणे बहिर-ङ्गत्वाच्च कालादेस्तिरोभावात्तदपेक्षः सकर्मकव्यपदेशो न प्रवर्तते।
यत्र त्वन्तरङ्गस्यासन्निधिः तत्र कालादिभिन्नः सकर्मकव्यपदेशो भव त्येवेति मास आस्यते कर्मणि लकारः। तत्सन्निधौ न तेन व्यवहारः इति मासः पच्यते वेदत्तितिन प्रयोगः ॥ अथवा — येन कर्मणा - सकर्मकाख्या। कर्म काव्यं भवन्ति तेन सकर्मका धातवः सकर्मका उच्यन्ते।
यथा कटं करोति। कटे शेते। अनेन कट कर्मणा करोतिस्तु सकर्म-को भवति पाठच प्रीतिरकर्मक एव। मासादिभियोगे तू भावेव स-कर्मकावेव न कोऽप्यकर्मकः; मासं करोति। मासं आस्ते ॥ अथवा
अथवा यत् कर्म भवति नच भवति तेन सकर्मका धातवः सकर्मका उच्यन्ते ॥
यथा 'कटं करोति। कटे शेते। देवदत्तो मासं शेते। देवदत्तं मासं शाययति।
इत्यादिषु कटदेवदत्तौ कर्मणी भवतो न च भवतः परञ्च मासस्तु कर्मैव भवति तस्मात् एवं लक्षणतः स्वाभाविकसकर्मकाः प्रदर्शिता न चात्र कश्चिद् दोषो भवति ॥ अकर्मकस्मां क्रियार्थान्तरत्वात् सकर्मकत्वं यथा सुखं भवति ॥

कालादिभिन्न कर्म (क्रिया) वाला सकर्मक और अकर्मक होता है

वाचनिका अपि सकर्मका धातवो भवन्ति, अर्थात् येऽकर्मका धातवो वचनेन लक्षणेन सकर्मकाः सम्पाद्यन्ते न स्वयं सकर्मका भवन्ति ते वाचनिकसकर्मका उच्यन्ते ॥

कालभावाध्वगन्तव्याः, कर्मसंज्ञा ह्यकर्मणाम् ।
देशश्चाऽकर्मणां हि, कर्मसंज्ञो भवेद् यदि ॥ महा० १।४।५१

कालवाचकाः शब्दा अकर्मकाणां धातूनां योगे कर्मसंज्ञां लभन्ते । यथा — मासमास्ते । मासं स्वपिति । भाववाचकाः शब्दाः अकर्मकाणां कर्माणि भवन्ति । यथा — गोदोहमास्ते । गोदोहं स्वपिति । गन्तव्योऽध्वाऽध्वगन्तव्यः । निपातनात् विशेषणस्यापि परनिपातः । न च गन्तव्यपदं वैयर्थ्यम् । गन्तव्यतया लोके प्रसिद्धस्य नियतपरिमाणस्य क्रोशयोजनादेरेव ग्रहणार्थत्वात् । क्रोशमास्ते । क्रोशं स्वपिति । देशवाचका अपि कर्मसंज्ञा भवन्ति । कुरून् स्वपिति । पञ्चालान् स्वपिति ॥

अथाकर्मकाः प्रदर्श्यन्ते

कोऽयमकर्मकः शब्दः ?॥ कर्मनिरपेक्षां क्रियामाह सोऽकर्मकः ॥ अथ किं पुनरकर्मको धातुरिति प्रयुज्यते यदा सर्व एव धातवः कालभावाध्वग० इत्यनेन सम्पाद्यन्ते सकर्मकाः ?॥ सत्यमेवैतत् । परञ्च भोः "क्वचिद् येऽकर्मकाः ।

अथवा येन कर्मणा सकर्मकाश्चाकर्मकाश्च भवन्ति तेनाऽकर्मका [धातवोऽकर्मका उच्यन्ते] ॥ अथवा यत्र कर्म भवति न च भवति तेनाऽकर्मका [धातवोऽकर्मका उच्यन्ते] ॥ एतद् वचनत्रयमपि पूर्ववत् सोदाहरणं व्याख्येयम् ॥
कालादिभिन्नकर्माभाववन्तोऽकर्मका इति सर्वस्य तात्पर्यम् ॥

अथवा परिगणनमेव कर्तव्यम् ॥

लज्जासत्तास्थितिजागरणं वृद्धिक्षयभयजीवितमरणम् ।
शयनक्रीडारुचिदीप्त्यर्थं धातुगणं तमकर्मकमाहुः ॥

इदमुपर्युक्तं लक्षणमत्यन्ताकर्मकाणां धातूनां प्रदर्शितम् । इदानीमविवक्षितकर्मणामकर्मकाणां लक्षणं प्रदर्श्यते :—

धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्[1] धात्वर्थेनोपसङ्ग्रहात्[2] ।
प्रसिद्धेरविवक्षातः[3] कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ॥

प्रथमोक्तश्लोकोक्तलक्षणद्वयमत्यन्ताकर्मकाणामेव धातूनामुच्यते । अर्थान्तरे प्रवर्तमानत्वात् सकर्मकोऽप्यकर्मकः । यथा भारं वहति । उत्क्षिपतीत्यर्थः । नदी वहति । स्रवतीत्यर्थः । कर्मणो धात्वर्थान्तः प्रवेशात् अकर्मकः । यथा जीव प्राणधारणे जीवति । नृती गात्रविक्षेपे नृत्यति । अत्र प्राणगात्राख्ये कर्मणी धात्वर्थेनैव क्रोडीकृते । भवति — निच्छति मुमुक्षति । कर्मणः प्रसिद्धत्वात् । यथा देवो वर्षति । पार्थो वर्षति । नियतं मेघोऽनुवर्षति । पार्थः शरान् वर्षति इति प्रसिद्धम् । प्रयोक्तुरविवक्षितत्वात् कर्मणः सकर्मकादपि भावे लकारः । यथा नेह पच्यते । नेह भुज्यते ॥

फलसमानता / अकरणता / क्रियाफलकर्तृगतफल / (क)

(१)

(१) भू, (सत्तायाम्) [illegible]
(२) स्पर्ध, (आत्मधारणानुकूल व्यापारः॥ (वृद्धिः - उपचयः)
(३) स्पर्ध, (सङ्घर्षे = पराभवेच्छायाम् - स्पर्धायाम्)॥
(४) गाधृ, (प्रतिष्ठा - लिप्सा / ख्यातिः - लब्धुमिच्छा - प्राप्तुमभिलाषा) एकत्र स्थापनं संदर्भो वा ग्रन्थनम्॥
(५) बाधृ, (परिवादः - प्रतिघातः॥
(६) नाधृ, (याच्ञा - भिक्षा - उपतापो रोगः - समृद्धीभवनम्)
(७) नाथृ, (ऐश्वर्यम् -
(८) दध, (धारणे - कोषीदिति दाने पठन्ति॥
(९) स्कुदि, (आप्रवणे - उत्प्लवे - आप्लवने - उद्धरणे)॥
(१०) श्विदि, (शुक्ली भवने - श्वैत्ये॥
(११) वदि, (अभिवादना नमस्कारः - स्तुतिः [illegible])
(१२) भदि, (~~[illegible]~~ - गुणगानकरणम् - (कल्याण करणं - सुख करणम् - धात्वर्थेनोपसंग्रहः (-सकर्मकः -
(१३) मदि, (प्रसन्नी भवनम् - मोदः - मत्तीभवनम् - मदः - आलस्यम् - स्वप्नः - गमनम् - कान्तिः - गमनम् - गतिः॥
(१४) स्पदि, (किंचिच्चलने - कम्पने - हृदयस्पन्दनम् - कम्पनम्)
(१५) क्लिदि, (परिदेवने - शोके। देवदत्तं क्रन्दते॥
(१६) मुद, (हर्षे।

(१७) दद, (दाने - स्वस्वत्वं निवृत्य परस्वत्वोत्पादनं दानम्
(१८) ष्वद, (आस्वादने - अनुभवे - स्वर्दन इति क्षीरस्वामी॥
(१९) स्वर्द, ~~(आस्वादने - अनुभवे - म.~~
(२०) उर्द, (आस्वादने - अज्ञाने। मानं - मापः - संकलनम्॥ क्रीडायाञ्च
(२१) कुर्द, (क्रीडायामेव नायं दर्पोऽभिधीयते॥
(२२) खुर्द,
(२३) गुर्द,
(२४) गुद,
(२५) षूद, (निस्सरणम् - प्रस्रवणम् - क्षरणं वा) हिंसायामपि
(२६) ह्राद, (हन्यते - मधु नामकं राक्षसं हतवानिति मधुसूदनः (अव्यक्ते शब्दे - अस्फुट शब्दे - वाद्यादिघोषे)
(२७) ह्लादी, (सुखे - चकारादव्यक्ते शब्दे च -) आह्लाद स्वभाव
(२८) स्वाद, (आस्वादने। जिह्वया रसादीनामनुभवः - आस्वादनम्
(२९) पर्द, (कुत्सित: शब्दः - गुदरवः - अपानवायु शब्दः॥
(३०) यती, (प्रयत्नः - उद्योगः -
(३१) युतृ-जुतृ, (भासने - दीप्तौ -
(३२) विथृ वेथृ, (याच्ञा - याचनम् - भिक्षा -
(३५) श्रथि, (शैथिल्यम् - विश्लिष्टता - मान्द्यता च।
(३६) ग्रथि (कौटिल्यम् - कुटिलता - वक्रता -
(३७) कत्थ (श्लाघा - आत्मस्थगुण सम्बन्ध ज्ञापनम्

---

(२)

(३८) अत, (सातत्यगमनम् - सन्ततगमनम्॥ अनवरतचलनम्)
(३९) च्युति, (स्नानं चैतन्यम् - प्रबुद्धीभवनम्।
(४०) च्युतिर्, (आर्द्रीभवनम् - (क्लिद्यता इति भाष्यकारः॥
(४१) श्च्युतिर्, (क्षरणं स्रुतेः - (स्पन्दनम् - स्पन्दनम्) इति भाष्यकारः
(४२) मन्थ, (विलोडने) (दध्यादिमन्थनम् - क्षोभणम्॥
(४३) कुथि, (हिंसा - संक्लेशनयोः) (प्राणदण्डः। हिंसा)
(४४) पुथि, (प्रकारान्तरेण दुःक्लेशादि करणं संक्लेशः)
(४५) लुथि,
(४६) मथि,
(४७) षिधु,
(४८) षिधू,
(४९) खादृ,
(५०) खद,
(५१) नद,
(५२) गद,
(५३) रद,
(५४) णद,
(५५) अर्द,
(५६) नर्द, गर्द,
(५७) तर्द,
(५८) कर्द,
(२२) खर्द
(२५) अति, अदि,

(६२) इदि,
(६३) बिदि,
(६४) भिदि,
(६५) गडि,
(६६) णिदि,
(६७) टुनदि,
(६८) चदि,
(६९) त्रदि,
(७०) कदि - क्रदि, क्लदि,
(७३) क्लिदि,
(७४) शुन्ध,

---

(३)

ये त्वकर्मकाणामिदं लक्षणं कुर्वन्ति ये कर्तृगतमेव व्यापारमाचक्षते तेऽकर्मका इति तदयुक्तं, यस्मात् "देवदत्तो ग्रामं गच्छति" ~~[illegible]~~ इति गम्धातोरपि अकर्मकत्वं स्यात्। परन्त्वनेनोच्यते उक्तं हि भाष्यकारेण - नैव शक्यं, इह हि दोषः स्यात् - आदित्यं पश्यति, ग्रामं गच्छति भावार्थो धातुरकर्मक इति लक्षणं कुर्वतामपि भ्रान्तिरेव स्यात् यस्मात् लज्जा सत्ता धातवोऽकर्मका भवन्ति कारिकायां परिगणितत्वात् तेषां मतेन सङ्ग्रहणं न स्यात्। क्रीडादिषु क्रियादर्शनात्। तस्मात् भाष्यकार प्रदर्शितलक्षणमेव न्याय्यः। तस्मात् विजयतां पतञ्जलिमुनयः॥ इति अत्र सकर्मकाकर्म लक्षणम्॥

अथ सकर्मकाकर्मकलकारादि-व्यवस्था

(१) कृद्विहितो भावो द्रव्यवद्भवति ॥१॥

(२)

अथ द्विकर्मकास्तल्लकारादिव्यवस्था च

दुहियाचिरुधिप्रच्छिभिक्षिचिञामुपयोगनिमित्त-
मपूर्वविधौ ।
ब्रुवशासिगुणेन च यत्सचते तदकीर्तितमा-
चरितं कविना ॥१॥
नीवह्योर्हरतेश्चापि गत्यर्थानां तथैव च ।
द्विकर्मकेषु ग्रहणं द्रष्टव्यमिति निश्चयः ॥२॥

गत्यर्थग्रहणं गत्यादिसूत्रोपात्तानामुपलक्षणम् । "तथैव च" इति चकारेणाऽन्येऽपि समुच्चीयन्ते । यथा—

जयतेः कर्षतेर्मन्थे मुषे दण्डयतेः पचेः
तारे ग्राहे स्तथा मोचे स्त्याजे दीपेश्च सङ्ग्रहः ॥

इह ग्राहे द्विकर्मकत्वं बहूनामनभिमतम् । बुध्यर्थत्वादेव सम्भवात् ।
अन्ये त्वेवं पठन्ति—

दुह्याच्पच्दण्ड्रुधिप्रच्छिचिब्रूशासुजिमन्थमुषाम् ।
कर्मयुक् स्यादकथितं तथा स्यान्नीहृकृष्वहाम् ॥

उदाहरणानि—

गां दोग्धि पयः । पौरवं गां याचते । गां अन्ववरुणद्धि व्रजम् । माणवकं पन्थानं पृच्छति । पौरवं गां भिक्षते । वृक्षमवचिनोति फलानि । पुत्रं ब्रूते धर्मम् । अनुशास्ति पुत्रं धर्मम् । अजां नयति ग्रामम् । वहति भारं ग्रामम् । हरति भारं ग्रामम् । गमयति देवदत्तं ग्रामम् । इत्यादि ॥
शतं जयति देवदत्तं । कर्षति शाखां ग्रामम् । क्षीरनिधिं सुधां मथ्नाति । मुष्णाति शतं देवदत्तम् । गर्गान् शतं दण्डयति । तण्डुलान् ओदनं पचति । तारयति कपीन् समुद्रम् । ग्राहयति बटुं वेदम् । त्याजयति ^मोचयति वा^ कोपं देवदत्तम् । दीपयति शास्त्रार्थं शिष्यान् ।

विषयसूचीपत्रम् ॥

	पृष्ठ से	पृष्ठ तक
भ्वादयः	१	२२
अदादयः	२२	२६
जुहोत्यादयः	२६	२७
दिवादयः	२७	३०
स्वादयः	३०	३२
तुदादयः	३२	३५
रुधादयः	३५	३६
तनादयः	३६	३७
क्र्यादयः	३७	३८
चुरादयः	३८	४५
कण्ड्वादयः	४५	४६

प्रारभ्यते मयाऽयं धातुपाठः १८-२-४३
समापितो मयाऽयं धातुः १८-४-ओ३म्-४३

प्रस्तावः ॥

यद्यपि मूल धातुपाठ अनेक छापेखानों में भिन्न २ प्रकार का छपा है इस लिये इस पुस्तक को मूल छपाना आवश्यक नहीं था। तथापि मूल पुस्तक को इस वार हमने इतना सुगम कर दिया है कि मूल के साथ नीचे नोट में वे सब सूत्र छपा दिये हैं कि जो २ जिस २ धातु पर जिस २ लकार में लगते हैं। मूल का पाठ ऊपर २ बराबर चलागया उस में कुछ नहीं मिलाया जिस से मूलपाठ करने वालों को पूरी सुगमता रहे। जो २ सूत्र पिछले धातुओं पर लग चुके और वे आगे भी वार २ लगते हैं उन को वार २ नहीं लिखा। और जिन २ धातुओं पर नये २ सूत्र आये हैं उन २ को लिखा है। यह बात सत्य है कि टीका पुस्तकों को छोड़ कर मूल पुस्तक पर व्याकरणादि पढ़ा पढ़ाया जाय तो विद्यार्थियों को अच्छा और सच्चा वोध होता है। व्याकरण पढ़ने वालों को धातुपाठ का पढ़ना और उस में प्रवेश होना जानो व्याकरण के मूल को पकड़ना है क्योंकि धातु ही सब शब्दों के मूल हैं इन्हीं से सब शब्दसृष्टि होती है। इन धातुओं के पठन पाठन में यह पुस्तक अध्यापक अध्येता दोनों को ही विशेष उपयोगी अवश्य होगा। क्योंकि टीका से होने वाले दोष इस में नहीं आते विद्यार्थी की दृष्टि मूल पर ही जमेगी और टीका से होने वाला आशय भी ठीक मिलेगा। द्वितीय यह पुस्तक यथासम्भव शोधा भी अच्छा गया है। यथासम्भव सब धातु ठीक २ छपे हैं। तृतीय मूल का मूल भाष्य का भाष्य सब ठीक २ होने पर भी मूल्य इस का वैसा ही कम रक्खा है जैसा कि मूल का होना चाहिये। इस से व्याकरण पढ़ने वाले विद्यार्थियों को सुगमता होगी। इति ॥

आपका—भीमसेन शर्मा—
सम्पादकआर्यसिद्धान्त इटावा

निपाताश्चोपसर्गाश्च धातवश्चेति ते त्रयः।

अनेकार्थाः स्मृताः सर्वे पाठस्तेषां निदर्शनम्॥

(१) क्रियावचनो धातुः ॥ का पुनः क्रिया ? ईहा ॥ का पुनरीहा ॥ चेष्टा ॥ का पुनश्चेष्टा । व्यापारः ॥
क्रियानाम इयमत्यन्तापरिदृष्टाऽशक्या पिण्डीभूता निदर्शयितुम् । यथा गर्भो निर्लुठितः ।
सा साऽवनुमानगम्या । अथवा यथा देवदत्त इह भूत्वा पाटलिपुत्रे भवति सा नूनं क्रिया ॥

(२) एकफलोद्देशेन प्रवृत्तानां क्षणसमूहानां फलैकत्वात् क्रियैकत्वव्यवहारः ॥

(३) भू इत्यादेर्भाक्तिको निर्देशः सान्तरान्तशङ्कानिरासार्थः । एवं सर्वत्र ।

*. भूतः पञ्चविधस्तत्र भविष्यच्च चतुर्विधः ।
वर्तमानो द्विधाख्यात इत्येका दश कल्पना ॥

~~कालस्य लक्षणम्~~

(कालनक्षणम्) वर्तमानकाललक्षणम् ÷ एष एव च नाम न्याय्यो वर्तमानकालो यत्रारम्भोऽपवृत्तः ॥
भूतकाललक्षणम् ÷ " " " " " भूतकालो यत्रारम्भोऽपवृत्तः
भविष्यत्काललक्षणम् ÷ " " " " " भविष्यत्कालो यत्रानारम्भोऽनपवृत्तः

(४) प्रत्ययः [illegible]
[illegible] ॥ [illegible]

ओ३म्

अथ पाणिनिकृतधातुपाठाऽऽरम्भः ॥

---

(१) भू[१], सत्तायाम् । उदात्तः परस्मैभाषः ॥

(१) लटि—भूवादयो धातवः । १ । ३ । १ । धातोः । ३।१।९१ । वर्त्तमाने लट् । ३ । २ । १२३ । लः कर्मणि च भावे चाकर्मकेभ्यः । ३ । ४ । ६९ । लस्य ३ । ४ । ७७ । तिप्तस्झिसिप्थस्थमिब्वस्मस्तातांझथासाथांध्वमिड्वहिमहिङ् । ३ । ४ । ७८ । लः परस्मैपदम् । १ । ४ । ९९ । तङानावात्मनेपदम् । १ । ४ । १०० । शेषात्कर्त्तरि परस्मैपदम् । १ । ३ । ७८ । तिङस्त्रीणि त्रीणि प्रथममध्यमोत्तमाः । १ । ४ । १०१ । तान्येकवचनद्विवचनबहुवचनान्येकशः । १ । ४ । १०२ । युष्मद्युपपदे समानाधिकरणे स्थानिन्यपि मध्यमः । १ । ४ । १०५ । अस्मद्युत्तमः । १ । ४ । १०७ । शेषे प्रथमः । १ । ४ । १०८ । द्व्येकयोर्द्विवचनैकवचने । १ । ४ । २२ । बहुषु बहुवचनम् । १ । ४ । २१ । तिङ्शित्सार्वधातुकम् । ३ । ४ । ११३ । कर्त्तरि शप् । ३ । १ । ६८ । हलन्त्यम् । १ । ३ । ३ । लशक्वतद्धिते । १ । ३ । ८ । तस्य लोपः । १ । ३ । ९ । यस्मात्प्रत्ययविधिस्तदादिप्रत्ययेऽङ्गम् । १ । ४ । १३ । सार्वधातुकार्द्धधातुकयोः । ७ । ३ । ८४ । एचोऽयवायावः । ६ । १ । ७८ । विभक्तिश्च । १ । ४ । १०४ । न विभक्तौ तुस्माः । १ । ३ । ४ । सुप्तिङन्तं पदम् । १ । ४ । १४ । ससजुषोरुः । ८ । २ । ६६ । उपदेशेऽजनुनासिक इत् । १ । ३ । २ । विरामोऽवसानम् । १ । ४ । ११० । खरवसानयोर्विसर्जनीयः । ८ । ३ । १५ । अतोऽन्तः । ७ । १ । ३ । अतो गुणे । ६ । १ । ९७ । अतो दीर्घो यञि । ७ । ३ । १०१ । लिटि—परोक्षे लिट् । ३ । २ । ११५ । लिट् च । ३ । ४ । ११५ । परस्मैपदानां णलतुसुस्थलथुसणल्वमाः । ३ । ४ । ८२ । चुटू । १ । ३ । ७ । भुवो वुग्लुङ्लिटोः

१ । ६ । ४ । ८८ । एकाचोद्वेप्रथमस्य । ६ । १ । १ । अजादेर्द्वितीयस्य । ६ । १ । २ । लिटिधातोरनभ्यासस्य । ६ । १ । ८ । पूर्वोऽभ्यासः । ६ । १ । ४ । हलादिः शेषः । ७ । ४ । ६० । ह्रस्वः । ७ । ४ । ५९ । भवतेरः । ७ । ४ । ७३ । अभ्यासे चर्चे । ८ । ४ । ५४ । वा० वुग्युटावुवङ्यणोः सिद्धौ वक्तव्यौ । ६।४। २२। आर्द्धधातुकस्येड्वलादेः । ७।२ । ३५। लुटि-अनद्यतनेलुट् । ३।३। १५ । स्यतासी लृलुटोः । ३ । १ । ३३ । आर्द्धधातुकं शेषः । ३ । ४ । ११४ । लुटः प्रथमस्य डारौरसः । २ । ४ । ८५ । टेः । ६ । ४ । १४३ । दीधीवेवीटाम् । २ । १ । ६ । रिच । ७ । ४ । ५१ । तासस्त्योर्लोपः । ७ । ४ ।५०। लृटि-लृट्शेषे च । ३ । ३ । १३ । आदेशप्रत्ययोः । ८ । ३ । ५९ । लेटि-सिब्बहुलंलेटि ।३। १ । ३४ । वा० सिब्बहुलंणित् । अचोञ्णिति । ७ । २ । ११५ । लेटोऽडाटौ । ३ । ४ । ९४ । इतश्च लोपः परस्मैपदेषु । ३ । ४ । ९७ । संयोगान्तस्य लोपः । ८ । २ । २३ स उत्तमस्य । ३ । ४ । ९८ । लोटि-लोट् च । ३ । ३ । १६२ । आशिषि लिङ्लोटौ । ३ । ३ । १७३ । एरुः । ३ । ४ । ८६ । तुह्योस्तातङ्ङाशिष्यन्यतरस्याम् । ७ । १ । ३५ । लोटो लङ्वत् । ३ । ४ । ८५ । तस्यस्थमिपां तान्तन्तामः । ३ । ४ । १०१ । सेर्ह्यपिच्च । ३ । ४ । ८७ । अतो हेः । ६ । ४ । १०५ । मेर्निः ३ । ४ । ८९ । आडुत्तमस्य पिच्च । ३ । ४ । ९२ । नित्यं ङितः । ३।४। ९९ । लङि-अनद्यतने लङ् । ३ । २ । १११ । लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः । ६ । ४ । ७१ । इतश्च । ३ । ४ । १०० । विध्यादिलिङि-विधिनिमन्त्रणामन्त्रणाधीष्टसंप्रश्नप्रार्थनेषु लिङ् । ३।३।१६१ । यासुट् परस्मैपदेषूदात्तो ङिच्च ।३।४। १०३ । सुट् तिथोः ।३।४। लिङःसलोपोऽनन्त्यस्य । ७।२। ७९ । अतो येयः । ७ । २ । ८० । आद्गुणः । ६ । १ । ८७ । लोपो व्योर्वलि । ६ । १ । ६६ । झेर्जुस् । ३ । ४ । १०८ । आशिषिलिङि-लिङाशिषि । ३ । ४ । ११६ । किदाशिषि । ३ । ४ । १०४ । क्ङितिच । १ । १ । ५ । लुङि-लुङ् । ३ । २ । ११० । माङि लुङ् । ३ । ३ । १७५ । स्मोत्तरे लङ्च । ३ । ३ ।१७६ । च्लि लुङि । ३ । १ । ४३ । च्लेःसिच् । ३ । १ । ४४ । गातिस्थाघुपाभूभ्यः सिचः परस्मैपदेषु । २ । ४ । ७७ । भूसुवोस्तिङि । ७ । ३ । ८८ । न माङ्योगे । ६ । ४ । ७४ । लृङि-लिङ्निमित्ते लृङ् क्रियातिपत्तौ । ३ । ३ । १३९ । ते प्राग्धातोः ।१ ।४ । ८० । आनिलोट् । ८ । ४ । १६। वा०-णुरःषत्वणत्वयोरुपसर्गत्वप्रतिषेधः । अन्तःशब्दस्याङ्किविधिणत्वेषूपसर्गत्वं वक्तव्यम् । शेषेविभाषाऽकखादावषान्तउपदेशे । ८ । ४। १८

(अजादेः) अजादेः पञ्चमीनिर्देशात् अन्तरेणापि द्वितीयग्रहणेन द्वितीयस्यैव भविष्यति, इति द्वितीयग्रहणं विस्पष्टार्थम्। अजादेः षष्ठीनिर्देशो भाष्यविहितः॥ (नहि भाष्यवत् व्यञ्जनानि भवन्ति॥

[illegible]

४.२ अडाटौ कथमत्र भवतः। तथा झेर्जुस्यादेशौ लङः शाकटायनस्यैवेति। यान्तु। यान्तु। विदो लटो वा। इत्यतो वाग्रहणमनुवर्तते। सा च व्यवस्थितविभाषा भविष्यति। वा लङ्वत् लङ्वत् इत्यतिदेशः क्रियते न च लङीव लङ्वत् तस्मात् स्वाश्रयाः कार्याणि न भविष्यन्ति॥
लङः शाकटायन०॥

४.

(२) सेधिष्ट्वम् । इत्यत्र एणन्तपक्षेऽपि सति गोवर्णित्वर्णनाभावेन मूर्धन्यो न भवतीति

॥ कालभावाध्वगन्तव्याः कर्मसंज्ञा इत्यकर्मणाम् ॥ वा० ॥ देशश्च ॥ वा० ॥ मासमास्ते ॥ गोदोहमास्ते ॥ क्रोशमेधते ॥ पाञ्चालान् स्वपिति ॥

(२ १/२) मा भवान् इदिधत् कर्मकर्तर्येवात्र चिण् भवति — यद्विणो: प्रति [illegible] ०॥

(३) कारिका "धातोरर्थान्तरे वृत्ते धात्वर्थेनोपसंग्रहात् ॥ (१) नदी वहति (भारं वहति) (२) जीवति भूमुः याति (भाविता सूच्यते) ॥ क्ष्यति
प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया ॥ १ ॥ (३) मेघो वर्षति — पाथो वर्षति (४) नद्युच्छते — नद्युध्मते ॥ अहं गच्छामि (ग्रामं गच्छामि) सर्पिषो जानीते (सर्पिर्जानीते)

=(अपास्पर्त्त्) सस्सेवाति नियमाद् यत्र रेफादुत्तरस्य सकारस्यैव लोपो भवति धकारलोपो न जायते ॥

(४) =(अजगाधत्) इत्यत्र 'नाग्लोपि शास्वृदिताम्' इत्यनेनोपधाह्रस्वो न भवति ॥

(१३) 'मन्दुरा' (अश्वशाला) इति सिद्ध्यर्थं गत्यर्थो निपात्यते — औणादिक उरच् प्रत्ययान्तः ॥

(१८)(१६) =(सिष्वादिषते) स्तौतिण्योरेव षण्यभ्यासात् ॥ षणि भूते सनि परतः स्तौतिण्यन्तानामेवाभ्यासादुत्तरस्य सकारस्य
= मूर्धन्यादेशो भवतीति नान्येषाम् ॥ {अजदन्त्य परा: सादयः षोपदेशाः स्मिस्विदिस्वदिस्विञ्जिस्वपयश्च ॥
सृपि सृजि स्तृ स्त्या सेकृ सृवर्जम् ॥}

(१४) =(स्पन्दन ग्रहणे ~~पर्व~~ तन ग्रहणं चलनार्थकधातु कार्यार्थम् ॥ यथा = निगरणचलनार्थेभ्यश्च । अलनशब्दार्थेभ्यो
= कर्मकारक — १७ स्पन्दयति — स्पन्दनः ॥ (१९) अजदन्त्यपति षोपदेशलक्षणे दन्त्य ग्रहणेन केवलो दन्त्य
गृह्यते न तु दन्त्योष्ठ्यो दीत्यय यतोपदेशा: ॥

(१५) =(देवदत्तो विष्णुमित्रेण देवदत्तं क्लिन्दयति)

(१०) उर्द — मापना

(२०) उर्द इत्येवमादिषु 'स्फूर्जैर्दीर्घोपदेशात् 'उपधायां च' इति दीर्घ एवं नास्ति इति केचित् ॥

(२४) एवं कृते धातूनामनेकार्थत्वं ज्ञापनार्थम् ॥ — २२ — खुर्द — क्षुद —

(२६) (अजिद्युदत्) 'अस्मृदृत्वर प्रथम्रदवः' इति स्मरत्यादीनां चङ्परे णौ लघुनि धात्वभ्यासे परे इत्वाऽपवादात्व विधानाज्ज्ञापकादिच्छविधौ येन नाव्यवधानं तेन व्यवहितेऽपि भवतीति विधयता श्लुपेणादस्य सन्देहत्वम् ॥

आमोऽन्त्य भवत्वाद् गुणत्वं विदेहत्वा ।
आस्कान्तो रामविधानात्त्व चास्त्वं कर्मत्वत् ॥

(८) चोस्कुन्दीति — चोस्कुन्ति ॥ चोस्कुन्तः — चोस्कुन्दति — चोस्कूयते इत्यादौ अनिदितां हल उपधा० इति अनुनासिक लोपो भवति — अनिदितां इति अनुबन्धविशेषकार्यत्वात् — यङ्लुकि अनिदिताङ्गि — ति निषेधो न भवति ॥

(९) अयं धातुपदेशावस्थायामेव नुमागमो भवति, कुण्ठ, हुण्ड गयोश्च इत्यादि प्रत्ययो यथा — [illegible] ॥

अथ तवर्गीयान्ता एधादयः कथ्यन्ताः षट्त्रिंशदात्मनेभाषाः ॥

(१) एधँ, वृद्धौ। (२) स्पर्द्धँ, सङ्घर्षे। गाधृँ प्रतिष्ठालिप्सयोर्ग्रन्थे च। बाधृँ, विलोडने। (३) नाथृँ, नाधृँ, याच्ञोपतापैश्वर्य्याऽऽशीःषु। (४) दधँ, धारणे। (५) स्कुदिँ, आप्रवणे। श्विदिँ श्वैत्ये। वदिँ, अभिवादनस्तुत्योः। भदिँ, कल्याणे सुखे च। मदिँ, स्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु। स्पदिँ, किञ्चिच्चलने,। क्लिदिँ, परिदेवने। मुदँ, हर्षे। (६) ददँ, दाने। (७) ष्वदँ, स्वर्दँ, आस्वादने। (८) उर्दँ, माने क्रीडायाञ्च। कुर्दँ, खुर्दँ, गुर्दँ गुदँ, क्रीडायामेव। षूदँ, क्षरणे। ह्रादँ अव्यक्ते शब्दे।

---

(१) टिति—टितआत्मनेपदानां टेरे। ३। ४। ७९। सार्वधातुकमपित्। १। २। ४। आतो ङितः। ७। २। ८१। थासस्से। ३। ४। ८०। लिटि—इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः। ३। १। ३६। आमः। २। ४। ८१। कृञ्चानुप्रयुज्यते लिटि। ३। १। ४०। आम्प्रत्ययवत्कृञोऽनुप्रयोगस्य। १। ३। ६३। लिटस्तझयोरेशिरेच्। ३। ४। ८१। असंयोगाल्लिट् कित्। १। २। ५। द्विर्वचनेऽचि। १। १। ५९। उरत्। ७। ४। ६६। कुहोश्चुः। ७। ४। ६२। कृसृभृवृस्तुद्रुस्रुश्रुवो लिटि। ७। २। १३। इणः षीध्वंलुङ्लिटां धोऽङ्गात्। ८। ३। ७८। अतआदेः। ७। ४। ७०। लुटि—धि च। ८। २। २५। हएति। ७। ४। ५२। लेटि—वैतोऽन्यत्र। ३। ४। ९६। आतऐ। ३। ४। ९५। लोटि—आमेतः। ३। ४। ९०। सवाभ्यां वामौ। ३। ४। ९१। एतऐ। ३। ४। ९३। लङि—आडजादीनाम्। ६। ४। ७२। आटश्च। ६। १। ९०। वि०लिङि—लिङःसीयुट्। ३। ४। १०२। झस्य रन्। ३। ४। १०५। इटोऽत्। ३। ४। १०६। लुङि—आत्मनेपदेष्वनतः। ७। १। ५। (२) लिटि—शर्पूर्वाः खयः। ७। ४। ६१। (३) वा०—आशिषिनाथः। १। ३। २१। (४) अतएकहल्मध्येऽनादेशादेर्लिटि। ६। ४। १२०। (५) इदितोनुम्धातोः। ७। १। ५८। मिदचोऽन्त्यात्परः। १। १। ४७। (६) न शसददवादिगुणानाम्। ६। ४। १२६। (७) धात्वादेःषःसः। ६। १। ६४। (८) उपधायांच। ८। २। ७८।

ह्लादी’ सुखे च । स्वाद, आस्वादने । पर्द, कुत्सिते शब्दे । यती, प्रयत्ने । युत्, जुत्’ भासने । विथृ, वेथृ, याचने । श्रथि, शैथिल्ये । ग्रथि, कौटिल्ये । कत्थ, श्लाघायाम् । इत्युदात्ता अनुदात्तेतः ॥

अथाऽतादयः शुन्ध्यन्ता अष्टात्रिंशत्परस्मैभाषाः ॥

(१)—अत, सातत्यगमने । चिती, संज्ञाने । (२) च्युतिर्, आसेचने । श्च्युतिर्, क्षरणे । (३) मन्थ, विलोडने । कुथि, पुथि, लुथि, मथि, हिंसासंक्लेशनयोः । (४) षिध, गत्याम् (५) षिधू’ शास्त्रे माङ्गल्ये च । खादृ’ भक्षणे । (६) खद, स्थैर्ये हिंसायाञ्च । (७) बद, स्थैर्ये । (८) गद, व्यक्तायां वाचि । रद, विलेखने । (९) णद, अव्यक्ते शब्दे । (१०) अर्द, गतौ याचने च । नर्द, गर्द, शब्दे । तर्द, हिंसायाम् । कर्द, कुत्सिते शब्दे । खर्द, दन्दशूके । अति, अदि, बन्धने ।

(१) लुङि—इटईटि । ८ । २ । २८ । नेटि । ७ । २ । ४ । (२) लुङि—इरितो वा । ३ । १ । ५७ । (३) आशिषिलिङि—अनिदितां हलउपधायाःक्ङिति । ६ । ४ । २४ । (४) लडादौ—उपसर्गात्सुनोतिसुवतिस्यतिस्तौतिस्तोभतिस्थासेनयसेधसिचसञ्जस्वञ्जाम् । ८ । ३ । ६५ । स्थादिष्वभ्यासेन चाभ्यासस्य । ८ । ३ । ६४ । (५) लिटयादौ—स्वरतिसूतिसूयतिधूञूदितोवा । ७ । २ । ४४ । झषस्तथोर्धोऽधः । ८ । २ । ४० । झलांजश्झशि । ८ । ४ । ५३ । खरि च । ८ । ४ । ५५ । लुङि—झलोझलि । ८ । २ । २६ । (६) लिटि—अतउपधायाः । ७ । २ । ११६ । णलुत्तमो वा । ७ । १ । ९१ । लुङि—अतोहलादेर्लघोः । ७ । २ । ७ । (७) लिटि—थलि च सेटि । ६ । ४ । १२१ । (८) नेर्गदनदपतपदघुमास्यतिहन्तियातिवातिद्रातिप्सातिवपतिवहतिशाम्यतिचिनोतिदेग्धिषु च । ८ । ४ । १७ । (९) णो नः । ६ । १ । ६५ । उपसर्गादसमासेऽपि णोपदेशस्य । ८ । ४ । १४ । इष्टिः-अनर्दनाटिनाथ्नाध्नन्द्नक्नृनृतो णोपदेशाः । (१०) तस्मान्नुड् द्विहलः । ७ । ४ । ७१ ।

(२८) अशिश्नदत् (शिश्नदत् वा)

* केचित्तु काशिकायामप्यत्र 'श्रेधतु - श्रेधु' इत्युदाहरणत्वात् परस्मैपदेनामेव ग्रहणमिच्छन्ति ॥

(३४) श्रन्थि ग्रन्थि दम्भि स्वञ्जीनामिति वक्तव्यम् ॥ केचित् - ? नास्ति अत्र एतेषां ग्रहणमस्मानार्थत्वात्

(३६) (सिज्लोपः एकादेशे सिद्धो वक्तव्यः) आसीत् ॥

(४१) मधुक् सिद्ध्यर्थं शकारं सकारग्रहणं मन्यन्ते ॥ इत्यत्र मधु श्च्योतति मधुश्च्युत् + णी + क्विप् (मधुश्च्युतमाचष्टे)
[श्चुत्वं ष्टुत्वे सिद्धं वक्तव्यम्]

(४२) दधि मन्थने शत्र संहारे वा ॥ 'अनयोः गालू [illegible] — मनन्थतुः - मनन्थुः ॥

(४६) लिङ्न्ते एधामेधाके इति इत्यत्र निर्देशात् [illegible]

(५०-५१) णिजन्तप्रक्रियां (आदिखाद्योः प्रतिषेधो वक्तव्यः) देवदत्तो विष्णुमित्रेण भोजनं खादयति - आदयति ॥

(५५) नादयः सर्वे णोपदेशा नृ नन्दि नर्दि नक्क नाटि नाथृ नाधृ वर्जम् ॥

(५६) लिटि - आनर्दतु - आनर्दुः ॥ (नन्द्राः संयोगादयः) (आर्दिदत्)

(६१) दन्दशूकस्या क्रिया गृह्यते (दंश + यङ् - ऊक्) ।

(६२) लिटि - आनन्त - आनन्द - आनन्दतुः ॥ (अन्भम् (सार्वधातुके दः छन्दः ॥ - आत्र इति भाष्यार्थे

(६४) इ धान्यकारः ॥

(६५) अवेविन (यङ्लुकि णिङि नर्सापि) अन्ये: ॥

(६६) आतिं प्रगृह्य गाङि पर्यन्तं ये धातवः तेषां तिङन्ता न दृश्यन्ते एकैकाः ॥ एकैकास्तु पदैकदेशस्य क्रिया गृह्यते ॥ काश्यपः ॥
॥ तवर्गीयान्तेषु गडी ति उकारान्तस्य ग्रहणं ज्ञापकं आति, आदि इत्येवमादीनां प्रकरणे सेकलनार्थं यतो ते तिङ्मता न भवन्ति॥
अन्येऽपि धातवः कृदन्ताऽर्थेऽपि एव धातुपाठे पठ्यन्ते ॥ इत्येतानपि 'गण्डः' इति सिद्ध्यत्य च प्रत्ययान्तः कपोल इत्यर्थः ॥

(७३) क्रिडिधात्वेध्यादिषु (क्रिडिधी) पठिते सति कार्यं भवतीति पुनर्ग्रहणमकर्त्तव्यं प्राय क्रिया फलार्थमेवास्ति ॥

(८४) वरीवृश्च्यते ॥ इत्यत्र 'हलादिः शेषः' विज्ञान सामान्यादेव न प्रवर्तते । ननु च 'इक्' इत्येव नीयमानोऽपि कार्यं भवेत् ॥ रेफलोपेन तु

(८६) आन्यंकिषते – आन्यिकत ।

(८८) अवावङ् (लङि यङ्लुगन्तस्य)

(८४) 'वव्रके' इत्यत्र गुणकित्त्वयोः सावकाशत्वात् सकृदेव प्राप्नोः 'असंयोगाल्लिट् कित्' कित्त्वं गुणात् पूर्वं विप्रतिषेधेन । अतः कित्वमेव भवति ॥

( ) "सुब्धातुष्ठिवुष्वष्कतीनां प्रतिषेधो वक्तव्यः" ॥ तेन 'धात्वादेः षः सः' इति न प्रवर्तते ॥ ष्वष्कते ॥
लङि अवावक् ॥ (वावाभ्रते) इत्यत्र 'स्कोः संयोगाद्योरन्ते च', स्कारलोपः ॥ (अवाव्वङ्-ट्) इति लङि यङ्लुगन्तस्य लोपः ॥

(११४) प्रातिपदिके हसादीना मुपसंख्यानम् ॥ कर्तरि कर्मव्यतिहारे इत्येतेनात्मनेपदप्राप्तिर्निषिद्धा ॥ व्यतिहसन्ति – व्यतिजल्पन्ति ॥

(११५) "शुकगतौ कित्यनार्थ पाठः, यतश्चेत् 'शुकगतौ' इत्येवं धातुः भवेत् "शुकशुक्र०" इत्यनौणादिकसूत्रे निपातितो तत्र शुचे धातोः कुत्वं निपात्यते । अन्यच्च 'शुकवल्कोल्काः' इत्यत्र शुकशब्दः 'शुभ्' संज्ञ धातोः निर्पात्यते – अतो सति निपातनं अनार्षपाठस्य ज्ञापकम् ॥

(११८) 'ओसव्' इत्यत्र (ओखिखत्) रूपे चेद्द्विर्वचनं पूर्वं भवेत् तत (ओखिख अत्) इत्यत्र (नागलोपिशास्वृदिताम्) अवस्थायां प्रयुज्यते एतेन, ... मध्यदितकरणस्य नान्यत् प्रयोजनम् ॥ तदृदितकरणं व्यर्थीभूय ज्ञापयति यत् पूर्वं ह्रस्वादिकार्यमेव भवतीति निर्वचनम् ॥

(उख)
(१२४) 'ओख्+णल्' इत्यवस्थायां 'इजादेश्च गुरुमतोऽनृच्छः' इति प्रयुज्यते यद्येवं भवेत् तद् (आमः) इत्यस्य प्राप्तौ सत्यां रूपानिष्टम् ॥ "सन्निपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघातस्य" ॥

(१२५) ऊखतुरित्यादौ सवर्णदीर्घस्यान्तरङ्गत्वेनाभ्यासत्वात् ह्रस्वो न भवति । अभ्यासमात्रापेक्षत्वेनान्तरङ्गोऽस्मिन् सवर्णदीर्घस्य बहिरङ्गत्वे 'असिद्धं बहिरङ्गमन्तरङ्गे' इति ॥

(१) इदि, परमैश्वर्य्ये। बिदि, अवयवे "भिदि" इतिपाठान्तरम्। (२) गडि, वदनैकदेशे। णिदि, कुत्सायाम्। (३) टुनदि, समृद्धौ। चदि, आह्लादे। त्रदि, चेष्टायाम्। कदि, क्रदि, क्लदि, आह्वाने रोदने च। क्लिदि, परिदेवने। शुन्ध शुद्धौ। इत्युदात्ता उदात्तेतः॥

[अथ कवर्गीयान्ताः] शीकादयः श्लाघ्यन्ता द्विचत्वारिंशदात्मनेभाषाः ॥

शीकृ, सेचने। लोकृ, दर्शने। श्लोकृ, संघाते। द्रेकृ, ध्रेकृ, शब्दोत्साहयोः। रेकृ, शङ्कायाम्। सेकृ, स्रेकृ, स्रकि, श्रकि, श्लकि, गतौ। शकि, शङ्कायाम्। अकि, लक्षणे। वकि, कौटिल्ये। मकि, मण्डने। ककि, लौल्ये। कुक, वृक, आदाने। चक, तृप्तौ प्रतिघाते च। ककि, वकि, श्वकि, त्रकि, ढौकृ, त्रौकृ (४) ष्वष्क, वस्क, मस्क, टिकृ टीकृ, तिकृ, तीकृ, रघि, लघि गत्यर्थाः। "लघि" भोजननिवृत्तावपि। अघि, वघि, मघि, गत्याक्षेपे। गतौ गत्यारम्भे चेत्यन्ये। "मघि" कैतवे च। राघृ, द्राघृ, ध्राघृ, सामर्थ्ये। द्राघृ, आयामे च। श्लाघृ, कत्थने इत्युदात्ता अनुदात्तेतः॥

अथ फक्कादयः शिघ्यन्ताः पञ्चाशत् परस्मैभाषाः ॥

फक्क, नीचैर्गतौ। तक, हसने। तकि, कृच्छ्रजीवने। बुक्क, भषणे। कख, हसने। ओखृ, राखृ, लाखृ, द्राखृ, ध्राखृ, शोषणाऽलमर्थयोः। शाखृ, श्लाखृ व्याप्तौ। (५) उख, उखि, वख, वखि, मख, मखि, णख, णखि, रख, रखि, लख, लखि,

(१) लिटि—अचस्तास्वत्थल्यनिटोनित्यम्। ७। २। ६१। ऋतो भारद्वाजस्य। ७। २। ६३। (२) गड्यन्ताः पञ्चैते न तिङ्विषयाइति काश्यपः। अन्ये तु तिङमपीच्छन्ति। (३) आदिर्ञिटुडवः। १। ३। ५। (४) वा०—सादेशे सुब्धातुष्ठिवुष्वष्कतीनां सत्वप्रतिषेधः। (५) लिटि—अभ्यासस्याऽसवर्णे

(६०) ठीकृ ... (८२) कक लौल्ये ... इति पाठः

इख, इखि, ईखि, वल्ग, रगि, लगि अगि, वगि, मगि, तगि, त्वगि, श्रगि, श्लगि, इगि, रिगि, लिगि, गत्यर्थाः। रिख, त्रख, त्रिखि, शिखि, इत्यपि केचित्। "त्वगि" कम्पने च। युगि, जुगि, वुगि, वर्जने। घघ, हसने। मघि, मण्डने। शिघि, आघ्राणे। इत्युदात्ता उदात्तेतः॥

[अथ चवर्गीयान्ताः] वर्चादय ईजन्ता एकविंशतिरात्मनेभाषाः॥

वर्च, दीप्तौ। षच, सेचने (सेवने च)। लोचृ, दर्शने। शच, व्यक्तायां वाचि। श्वच, श्वचि, गतौ। कच, बन्धने। कचि, काचि, दीप्तिबन्धनयोः। मच, मुचि, कल्कने। मचि, धारणोच्छ्रायपूजनेषु। पचि, व्यक्तीकरणे। ष्टुच, प्रसादे। ऋज, गतिस्थानार्जनोपार्जनेषु। ऋजि, भृजी, भर्जने। एजृ, भ्रेजृ, भ्राजृ, दीप्तौ। ईज, गतिकुत्सनयोः। इत्युदात्ता अनुदात्तेतः॥

अथ शुचादयो व्रज्यन्ता द्विसप्ततिः परस्मैभाषाः॥

शुच, शोके। कुच, शब्दे तारे। कुञ्च, क्रुञ्च, कौटिल्याल्पीभावयोः। लुञ्चु, अपनयने। अञ्चु, गतिपूजनयोः। वञ्चु, चञ्चु, तञ्चु, त्वञ्चु, म्रुञ्चु, म्लुञ्चु, (१) म्रुचु, म्लुचु गत्यर्थाः। ग्रुचु, ग्लुचु, कुजु, खुजु, स्तेयकरणे। ग्लुञ्चु, षस्ज, गतौ। गुजि, अव्यक्ते शब्दे। अर्च, पूजायाम्। म्लेछ, अव्यक्ते शब्दे। लछ, लाछि, लक्षणे। वाछि, इच्छायाम्। आछि, आयामे। ह्रीछ, लज्जायाम्।

।६।४।७८। (१) लुङि—जॄस्तम्भुम्रुचुम्लुचुग्रुचुग्लुचुग्लुञ्चुश्विभ्यश्च ।३।१।५८।

(१५४) रीखि- त्रिख- लीखि ॥ (७६३) त्रिद पालने (१६२) लांदि शोषणे ॥ (१६३) अर्ज्य म्लो ॥
(२२) म्लेछः शब्दुसताजि केच ॥

(१४०) अस्नावलानि।

~~(१५३) मङ्क्ते कन्दा छेदने~~

(१५३) रिरिखिषति - रिरेखिषति (रलोव्युपधाद्धलादेः संश्च) लीलिखिषति - लिलेखिषति

(नाधि) नन्धते - अनान्धिष्ट (भूवादयो क्रियादीनां स्वदेशालपठेन)

(काचि) (कञ्चुका) (काञ्चनम्)

(मर्च-मुर्च) धौर्त्ये - दम्भकारक(श्लाघायाम्)

उद्धायकः - उन्नतिः॥ मन्थः।

(१६) ऋकारैकदेशो रेफो हल्ग्रहणेन गृह्यते, तेनेहापि द्विहलोऽङ्गस्य नुडागमो भवति॥ आनृञ्जे - आनृञ्जुः
उभरद्। मा भवान् जिजन्। अर्जिजत्॥

(आछः) (२०) [illegible]

४ - [illegible]

(नान्ये: पदान्तम् अन्च्यते - अञ्च्यते॥ नो लस्यमुञ्चसुञ्चसुञ्चसुञ्चवीनाम्॥ गुप्यवञ्च्योः प्रलम्भने॥ वञ्चयते॥

(१५५) (१८)] नृत्तमृत् इत्यादि ग्लुचु ग्लुञ्चवोरेकतरो या दानेऽपि स्यपञ्चमं मे हस्वमेव। तयो रूपाण्यं [illegible]
केचित्तु वर्णयन्ति उभयोरूपाणि माध्यन्दि ग्लुञ्च सानुनासिकलोपेन भवति। अग्लुञ्चन् इति॥

(१२) नृत्तमृत् स्वकपं अनुबन्धनिर्देशात् मङ्कङ्कि अङ्प्रत्ययो न भवति। अमो म्रोचीत् इत्यादि॥
(१८) स्वरितेतिदित्येक इति सं०८० आ० पृ० २६ (सज्जते) (सासक्ति)

(२४) लालाच्छवः।

(२६) 'अत आदेः' इत्यत्र तपरकरणं स्वाभाविकह्रस्वपरिग्रहार्थमिति केचित्। आञ्छ॥
अन्ये तु तपरकरणं मुखसुखार्थमिति आनाञ्छेत्युदाहरन्तीति केचित्॥

ओदूनौः (राल्लोपः) ओदोर्नि ॥ ओदोर्निम्मन् ओदुर्दवः ॥ ओदुर्मः ॥

(३१) युयुच्छ [अन्तरङ्गात् लुकि अलघूपधत्वान्न गुणः । 'वारणा दङ्गं बलीयः' इत्यङ्गस्य बलीयस्त्वं फलाङ्गवर्णयोर्युगपत् प्राप्तिः समानाश्रयत्वं च तयोर्नित्, यत्र वैपरीत्यान्न भवति ॥ परि० १-५-१८ ॥

(३३) (उम्भि चिद्द्यति) अत्र द्विर्वचने लुकि ष्टुत्वस्य पूर्वत्रासिद्धत्वात् हलादिशेषेण तकारस्य शेषे प्राप्ते [खर्पूर्वाः खयः इति वक्तव्यम्] ॥ अभ्यासचर्त्वस्य तकस्य सिद्धत्वात् ढकारस्य पुनस्तुङ् न भवति [अभ्यासजश्त्वचर्त्वमेत्तुक्तोः सिद्धं वक्तव्यम् इति चर्त्वस्य सिद्धत्वात् ॥

(३६) ~~यङि परतो य च्चकारात् तस्यैव ग्रहणं तूपदेशे ग्रहत्वात् तेन परोपलक्ष्यते इत्यादौ सम्प्रसारणे~~ ॥ ~~इतेऽङि भवति~~

(अज) लिटि [वलादावार्धधातुके वेर्जे वा भावः, विकल्प्यते ॥ इदमपि सिद्धं भवति प्राजिता' इत्येन महाभाष्यकार वचनेनाचार्यसूत्रस्य ज्ञापनाद् वीभावो अनुपालनत्वाद् अनिट्
सम्प्रत्यायन्ति + यत्रादेशाः — विवाय - विव्यतुः - विवायिथ, विवेथ - आजिथ ॥ वीयात् - अवायिष्ट - आजीत् - आजि
वेवीयति - अजाजियति ॥ वेवीयते ॥ इत्यत्र पुनः पुनरजतीति विवक्षायामेव 'वी' इत्यादेशो भविष्यति ॥ परन्तु 'यङ्लुकि तु यदा विवक्षा तदैव विवक्षायामेव प्रयुज्यते ॥ तेन यङ्लुगन्तं न भवति ॥ विशेषस्तु अष्टाध्यायीभाष्ये द्र० पृ० ७०

(टुओस्फूर्जा) टुग्रहणम् 'ट्वितोऽथुच्' इत्यर्थम् ॥ ओग्रहणं 'ओदितश्च' इत्यर्थम् ॥ आकारान्त करणम् 'आदितश्च' इति निष्ठायां इट्प्रतिषेधार्थम् ॥ अत्रापि कुर्द - खुर्द - गुर्द - इत्यादिवत् 'हलि च' इत्यनेन दीर्घो भवत्येव तत्पुनर्दीर्घग्रहणेन ज्ञापयत्याचार्यः 'हलि च' इत्यनेन न सर्वत्र दीर्घो दृश्यते ॥ [(अपुस्फूर्जत्) अस्य दीर्घो पदेन 'उपधायाम्' इति दीर्घस्यानित्यत्व-ज्ञापनात् (मुर्च्छति - स्फुर्छति इत्यपि भवतीति केचित्) ॥

(५८) अव्राजीत् । यङ्लुकि लुङि (अवाव्राजीत्)

(गृजि) गाडि (रोरुत्वात् इति वक्तव्यम् ॥ जरीगृज्यते ॥

(२) वेवेत्ति । एवमेव
लुटि । वेवेढि लोटि

(अट्) इत्यत्र (तोपधे तु) आट्टिटिषते) नन्द्राः संयोगादयः ॥ (तोपधे तु 'आट्टिट' इति (अजादेर्द्वितीयस्य) इत्यनेन कृते 'पुनर्द्विर्वचने प्राप्ते सति (पूर्वत्रासिद्धम्) इत्यसिद्धे प्राप्ते (पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने) आटिटिषते ॥ [ये वै 'पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने' ~~इत्यस्यानित्यत्वं साधयन्ति~~ तेषां मते 'अतिट्टिषति' इति चिन्त्यम् ॥

(७३) (काण्यादीनां वा) अजीहिठत् । अजिहेठत् ॥

हुर्छा, कौटिल्ये । मुर्छा मोहसमुच्छ्राययोः । स्फुर्छा, विस्तृतौ । युछ, प्रमादे । उछि, उञ्छे । (१) उछी, विवासे । ध्रज, ध्रजि, धृज, धृजि ध्वज, ध्वजि, गतौ । कूज, अव्यक्ते शब्दे । अर्ज, षर्ज, अर्जने । गर्ज, शब्दे । तर्ज, भर्त्सने । कर्ज, व्यथने । खर्ज, पूजने च । (२) अज, गतिक्षेपणयोः । तेज, पालने । खज, मन्थे । खजि, गतिवैकल्ये । एजृ, कम्पने । टुओस्फूर्जा, वज्रनिर्घोषे । (३) क्षि, क्षये । क्षीज, अव्यक्ते शब्दे । लज, लजि, भर्जने । लाज, लाजि, भर्त्सने च । जज, जजि, युद्धे । (४) तुज, हिंसायाम् । तुजि, पालने । गज, गजि, गृज, गृजि, मुज, मुजि, शब्दार्थाः । "गज" मदने च । वज, व्रज, गतौ । इति क्षिवर्जमुदात्ता उदात्तेतः ॥

[अथ टवर्गीयान्ताः] अट्टादयः शाड्यन्ताः षट्त्रिंशदात्मनेभाषाः ॥

अट्ट, अतिक्रमहिंसयोः । वेष्ट, वेष्टने । चेष्ट, चेष्टायाम् । गोष्ट, लोष्ट, सङ्घाते । घट्ट, चलने । स्फुट, विकसने । अठि, गतौ । वठि, एकचर्यायाम् । मठि, कठि, शोके । मुठि, पालने । हेठ, विबाधायाम् । एठ, च । हिडि, गत्यनादरयोः । हुडि, संघाते । कुडि, दाहे । वडि, विभाजने । मडि, च । भडि, परिभाषणे । पिडि, संघाते । मुडि, मार्जने । तुडि, तोडने । हुडि, वरणे संहरणे, इत्येके । चडि, कोपे । शडि,

(१) प्रायेणायं, विपूर्वः (२) लिडादौ—अजेर्व्यघञपोः । २ । ४ । ५६ । एरनेकाचोऽसंयोगपूर्वस्य । ६ । ४ । ८२ । लुङि—सिचि वृद्धिःपरस्मैपदेषु । ७ । २ । १ (३) लिटि—अचि श्नुधातुभ्रुवां य्वोरियङुवङौ । ६ । ४ । ७७ । आशिषिलिङि—अकृत्सार्वधातुकयोर्दीर्घः । ७ । ४ । २५ । (४) तुजा-

रुजायां संघाते च। तडि, ताडने। पडि, गतौ। कडि, मदे। खडि, मन्थे। हेडृ, होडृ, अनादरे। वाडृ, आप्लाव्ये। द्राडृ, ध्राडृ, विशरणे। शाडृ, श्लाघायाम्। इत्युदात्ता अनुदात्तेतः॥

अथ शौडादयो गड्यन्ता द्व्यशीतिः परस्मैभाषाः॥

शौटृ, गर्वे। यौटृ, बन्धे। म्लेटृ, म्रेडृ, उन्मादे। (१) कटे, वर्षावरणयोः। चटे, इत्येके। अट' पट, गतौ। रट' परिभाषणे। लट' बाल्ये। शट' रुजाविशरणगत्यवसादनेषु। वट' वेष्टने। किट' खिट, त्रासे। शिट, षिट, अनादरे। जट, झट, संघाते। भट, भृतौ। तट, उच्छ्राये। खट, काङ्क्षायाम्। णट, नृतौ। पिट, शब्दसंघातयोः। हट, दीप्तौ। षट, अवयवे। लुट, विलोडने "लुड"। इत्यन्ये। चिट, परप्रैष्ये। विट, शब्दे। विट, आक्रोशे। हिट, इत्येके। इट, किट, कटी, गतौ। मडि, भूषायाम्। कुडि, वैकल्ये। मुड, प्रुड, मर्दने। चुडि, अल्पीभावे। मुडि, खण्डने। पुडि, चेत्येके। रुटि, लुटि, स्तेये। रुठि, लुठि, इत्येके। रुडि, लुडि, इत्यपरे। स्फुटिर् विशरणे। स्फुटि, इत्यपि केचित्। पठ, व्यक्तायां वाचि। वठ, स्थौल्ये। मठ, मदनिवासयोः। कठ, कृच्छ्रजीवने। रठ परिभाषणे। "रठ" इत्येके। हठ, प्लुतिशठत्वयोः। बलात्कारे चेत्येके। रुठ, लुठ, उठ, उपघाते। ऊठ, इत्येके। पिठ, हिंसासंक्लेशनयोः। शठ, कैतवे च। शुठ, प्रतिघाते। शुठि, इति केचित्। कुठि च। च। लुठि, आलस्ये प्रतीघाते

दीनां दीर्घोऽभ्यासस्य। ६।१।७। (१) लुङि—ह्म्यन्तक्षणश्वसजागृणिश्व्येदिताम्।

* लडयो रैकल्यात् शालति इति काश्यपः। अत एव मैत्रेये स्वपशाली शालेत्युदाहृतं 'लक्ष्य' इत्यत्र
१ भाष्य कैयटयोः शालेति श्यते लक्ष्यत्वये व्युत्पादनीयः॥ धातु० १.५.१५

(अट्) सूत्रे सूत्रे प्रत्यय ट्या०टॅ०। अटाट्यते

यङ्लुकि 'सन्यङोः' इत्यस्य बद्धयन्तत्वात् (यङन्तत्वात्) यङपेक्षया पूर्वस्य कार्याभावात् 'न लुमता' इति प्रत्ययलक्षणस्य निषेधाभावात् न अटशब्दस्य द्वित्वे हलादिशेषे 'दीर्घोऽकितः' इति दीर्घे सवर्णदीर्घे च निष्पन्नत्वे (आटि इति भवति)

(३४) पठीति ह्रस्वान्तं पठन्तीति चतुर्थं धातुमुक्त्वा मतान्तरेण दीर्घान्तं पठन ई इति चतुर्थं धातुं नोपमुक्त्वा फुलं च व्यपदेशिवद्भावेन गुरुमत्त्वे इजादित्वात् अयांचकारेत्याम् सिद्ध्यतः। "उदयति दिननाथे"

१ (लोङ)

५८ लुठः कण्वादित्वात् अलुलुठत्। अलुलोठत्॥

(लोठते) (पि० + लङ) अन्यत्रतु नानी दृश्यन्ते)

२
(ङ) 'अदाट्यते' नन्वत्र यदेव कार्यं निमित्तं च। एकस्य कार्यनिमित्तत्वे च विरुद्धे। नैतत्। आकारभेदात्, अनन्यभावाकारेण कार्यं, यत्राकारेण निमित्तम्। तथा हि देवदत्तशालायां ब्राह्मणा आनीयन्ताम् इत्युक्ते यदि देवदत्तोऽपि ब्राह्मणश्च शालास्थश्च तदा सोऽप्यानीयते।

४१ आयोत्पत्ति विकल्पस्य यद्यपि प्रयोजनम्। नात्र यङो लुगस्ति यत् 'आयादय आर्धधातुके वा' इति आर्धधातुकस्यैवेत्यस्यायं विकल्प उच्यते। लुकि कृतेन विषयत्वापहारान्नार्धधातुकस्येत्यनेनापि इति क्रममादधानः स्यात् - धातु० पृ० ६.८६॥

ओर्णुहि ॥ कोऽत्र मदि तव्यों इति न प्रवर्तते सन्निपात... नदि माघ ...

(८-४-०-१ इत्यादयो दोषाः ॥ तस्मादिह वत कार्यम् ॥ ऊर्णु (अचोर्णुन् - अचोर्णुः । अओर्णुहि । लोटि ॥

(६३)

(अज् प्रत्याहारे नाङ्गत्वम्)

(त्रुप्) त्रपा (षिद्भिदादिभ्योऽङ्)

(२८) स्तम्भु स्तुम्भु स्कुम्भु - स्तम्भ - श्वकारादि ...।

काशिकाया 'लुप, यदित्यते' पाठः। ... किकारस्य ...

(२९) जम्भते । जम्भ्यते ॥ यङि (लुपसदचरजपजभदहदशगॄभ्यो भावगर्हायाम् इति यङ्, जपजभदहदशभञ्जपशां च इति नुगागमः॥
जञ्जभ्यते । जञ्जभीति । जञ्जभ्मि ॥ जम्भयति ॥ अजजम्भत् ॥ (जञ्जभीति । जञ्जभ्मि ॥ जञ्जभ्यमानः ॥

(३१) शशाल्भे । शाशल्भीति । शाशल्भि । अशाशल् ॥

(३६) 'स्तोभः' इति यजन्तशब्दो यजादिषु सामगानकाले या ऋचो गीयन्ते तत्र च महादेव्यादिगानेषु मन्त्रस्थशब्दाभिन्ना ये शब्दाः प्रयुज्यन्ते तेषामियं संज्ञा विधीयते ॥

(१) गोपायति । गोपिता । गोप्ता । गोपायिता ॥ 'जुगुप्स' इत्यवस्थायां 'पूर्ववत्सनः' इदन्तु पूर्वत्वाभावा-
न्न प्रवर्तत इति । तस्मादात्मनः परस्मैपदमेव प्राप्नोति ?

(३) जञ्जप्यते [जपजभदहदशभञ्जपशां च] जञ्जपीति ।
(४)

च । शुठि, शोषणे । रुठि, लुठि, गतौ । (१) चुड्ड, भावकरणे । अड्ड, अभियोगे । कड्ड, कार्कश्ये । क्रीडृ, विहारे । तुडृ, तोडने । तूडृ, इत्येके । हुडृ, हूडृ, होडृ, गतौ । रौडृ, अनादरे । रोडृ, लोडृ, उन्मादे । अड, उद्यमे । लड, विलासे । कड, मदे । कडि, इत्येके । गडि, वदनैकदेशे ॥ इत्युदात्ता उदात्तेतः ॥

अथ पवर्गीयान्तास्तिपादयः ष्टुभ्यन्ताःपञ्चत्रिंशदात्मनेभाषाः ॥

(२) तिपृ, तेपृ, ष्टिपृ, ष्टेपृ, क्षरणार्थाः । तेपृ, कम्पने च । ग्लेपृ, दैन्ये । टुवेपृ, कम्पने । केपृ, गेपृ, ग्लेपृ, च । मेपृ, रेपृ, लेपृ, गतौ । (३) त्रपूष्, लज्जायाम् । कपि, चलने । रबि, लबि, अबि, शब्दे । लबि, अवस्रंसने च । कबृ, वर्णे । क्लीबृ, अधाष्ट्र्ये । क्षीबृ, मदे । शीभृ, कत्थने । चीभृ, च । रेभृ, शब्दे । अभि, रभि, क्वचित्पठ्येते । ष्टभि, स्कभि, प्रतिबन्धे । (४) जभी, जृभि, गात्रविनामे । शल्भ, कत्थने । वल्भ, भोजने । गल्भ, धाष्ट्र्ये । स्रम्भु, ष्टम्भु प्रमादे । ष्टुभु, स्तम्भे । इति तिपिवर्जमुदात्ता अनुदात्तेतः ॥

अथ गुपादयः गुम्फ्यन्ता एकचत्वारिंशत्परस्मैभाषाः ॥

(५) गुपू, रक्षणे । धूप, सन्तापे । जप, जल्प, व्यक्तायां वाचि । जप, मानसे च । चप सान्त्वने । षप सम-

(१) चुड्डादयस्त्रयो दीपधाः । (२) एकाचउपदेशेऽनुदात्तात् । ७ । २ । १० । लिङ्सिचावात्मनेपदेषु । १ । २ । ११ । (३) लिटि—तॄफलभजत्रपश्च । ६ । ४ । १२२ । (४) रधिजभोरचि । ७ । १ । ६१ । (५) गुपूधूपविच्छिपणिपनिभ्य आयः । ३ । १ । २८ । सनाद्यन्ता धातवः । ३ । १ । ३२ । आयादय आर्द्धधातुके वा । ३ । १ । ३१ । कास्प्रत्ययादाममन्त्रे लिटि । ३ । १ । ३५ । अतो लोपः । ६ । ४ । ४८ ।

वाचे। रप, लप, व्यक्तायां वाचि। चुप, मन्दायां गतौ। तुप,(१)तुमूप, त्रुप, त्रुम्प, तुफ, तुमूफ, त्रुफ, त्रुमूफ, हिंसार्थाः। पर्प, रफ, रफि, अर्ब, पर्ब, लर्ब, बर्ब, मर्ब, कर्ब, खर्ब, गर्ब, शर्ब, षर्ब, चर्ब गतौ। कुबि, आच्छादने। लुबि, तुबि, अर्दने। चुबि, वक्त्रसंयोगे। षृभु, षृम्भु, हिंसार्थौ। षिभु, षिम्भु, इत्येके। शुभ, शुम्भ, भाषणे, भासनइत्येके। हिंसायामित्यन्ये। इत्युदात्ता उदात्तेतः॥

अथाऽनुनासिकान्ता घिण्यादयो दशात्मनेभाषाः॥

घिणि, घुणि, घृणि, ग्रहणे। घुण, घूर्ण, भ्रमणे। पण, व्यवहारे, स्तुतौ च। पन, च। भाम, क्रोधे। (२) क्षमूष, सहने। (३) कमु, कान्तौ। इति घिण्यादय उदात्ता अनुदात्तेतः॥

अथाणादयः क्रम्यन्तास्त्रिंशत्परस्मैभाषाः॥

अण, रण, वण, भण, मण, कण, क्वण, व्रण, भ्रण, ध्वण, शब्दार्थाः। 'धण, इतिकेचित्। ओणृ, अपनयने। शोणृ, वर्णगत्योः। श्रोणृ, संघाते। श्लोणृ च,। पैणृ, गतिप्रेरणश्लेषणेषु प्रैणृ,इतिकेचित्।ध्रण, शब्दे।बण, इत्यपि केचित्। कनी, दीप्तिकान्तिगतिषु। ष्टन, वन, शब्दे। वन, (४) षण

(१) प्रात्तुम्पतौ गवि कर्त्तरि। (२) लिटि—म्वोश्च।८।२।६५। (३) कमेर्णिङ्।३।१।३०। लिटि—अयामन्ताल्वाय्येत्न्विष्णुषु।६।४।५५। लुङि—णिश्रिद्रुस्रुभ्यः कर्त्तरि चङ्।३।१।४८। णेरनिटि।६।४।५१। णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः।७।४।१। चङि।६।१।११। सन्वल्लघुनि चङ्परेऽनग्लोपे।७।४।९३। सन्यतः।७।४।७९। दीर्घो लघोः।७।४।९४। वा०—कमेश्च्लेश्चङ् वक्तव्यः। (४) ये विभाषा।६।४।४३।

[आकृतिगणोऽयमिति ज्ञातव्यम्।]
(८) अलीलपत्। अललापत्। 'काण्यादीनां वा' (काणि, राणि, श्राणि, भाणि, हेठि, लोपयः।)
(९)
(१०)
(१२)
(१३) अर्बिदधो नोदध्या इति कौशिकः।
(१४)
(१५)
(१६)
(१७)
(१८)
(१९)
(२०)
(२१)
(२२)
(२३)
(२४)

(१) जोघिण्टि' 'व्यञ्जनपरस्य एकस्यानेकस्य वा श्रवणं प्रति विशेषो नास्ति॥
(२) अजोघुन् (अकृतव्यूहाः पाणिनीयाः) जोघुण्टः। ?

(६) स्तुतौ पणपनौ समर्थौ तेन गुपूधूपविच्छि० इत्यत्र समर्थयोरेव ग्रहणम्॥ पणायते। पनायते। अन्यत्र पणते॥
(६) पम्पणीति। पम्पण्टि। पम्पाण्टः। अपम्पण्।

(८) अवाभान् (स्वोद्व्य)॥
(९) चलंलेशोपसदिच्चे। चसं च्वे॥ [स्वरति स्वति स्यनति --धूञ् इतो वा)
[न कम्पत्रमन्य॥]
(१०) कामयते (कमेर्णिङ्) कामयति। अचीकमत। शुद्धौ। कमते। 'कमेरुपसंख्यानम्'। अचकमत। कामयति। अचीकमत

(१) कणति। चकाण। चकणिथ। काणयति। अचकाणत् - अचीकणत् (काण्यादीनां वा)
(२) रणयति। अरराणत्। अरीरणत्। काण्यादीनां वा।
(४) भाणयति पूर्ववत्।

(१२) दन्ध्वन्ति। दन्ध्वणीति। दन्ध्वान्त। उपदेशे नान्तोऽयमिति प्रागल्भ्य निर्देशो न कृतः। तस्य प्रयोजनं धन्वन्ति

(२४) सन्यात्। सायात्। धातुपाठादयो तु 'लोकोकि' इतिवत् वर्णमात्रे निर्दिश्यते च इति अन्ततो निर्देशात् मासु वन्ध। त्वं नेष्यन्ति। सिसनिषति। सिसानिषति। [सनि:-- च्यन्तापिसनकम्] अत्र सन इत्यत्र सकारान्तः॥ संसन्यते। सासायते। ते विभाषा। संसनीति॥

(२४) आममति [न कम्यमिचमाम्] [२६] ... । अईमि । अङ्गमि । ...

(२५) अंहमीति । अंहन्त । अङ्गमत्वात् दीर्घः ॥

(३०) आमयति (आदेशाम ... पूर्व:) आचामति (न कम्यमि०) ... चिरि (अन्यस्मि) (...)

(३४) क्रामति (क्रम: ...) अक्रमीत (हम्य०) क्रामयति (...) क्रमते [अनुपसर्गाद् वा] शमति क्रामयते चक्रमे । ... संक्रामयति इत्यत्र (मितां ह्रस्वः) इत्यस्य ... विभाषात्वात् ॥

(१) (अय) अयाञ्चक्रे । वायति (यङ्लुकि लीटि) वाव (लोटि) इत्यत्र 'सन्निपातलक्षणो विधिरनिमित्तं तद्विघातस्य' अनया परत्वाद् यकारलोपो प्राप्तित्वात् पूर्वं लिपि ... एव यकारलोपो विधेयः ॥ लोटि 'अवायत' इष्टं सिद्धम्

(१०) अयांचक्रे ।
(१२) क्रोपयति (अर्ति ह्री०)
(१४) आक्ष्मीतः (यङ्लुकि लिपि) (हिल्लप्यो:) क्ष्मायति (अर्ति ह्री व्ली ...)

आचिस्मयत् । आपिस्फवत् "स्फायो वः" स्फावयति

(१५) पिप्ये । (पिप्याते (लिङ्गलोप०) अप्यायि । अप्यायिष्ट (दीपजनबुध- -प्यायि०) ॥
(१६) अतायि । अतायिष्ट (दीपजन०)

(२२)
(तत्) इत्यत्र (च्छ्वो: शूडनुनासिके च) ... इत्यत्र वकारान्तस्य ... दावादी ... नास्ति । 'च्छ्वोः' इत्यत्र ... अनुवृत्ति ... इति वार्तिक ... विशेष । अनुवर्तते ... इति भाष्य ...

~~... (...) ...~~

... वकारान्ता ... इति ...

(१) आशीर्लिङि 'मव्यात्' (हलो यमां यमि लोपः) (यङ्लुकि) मामव्यीति – मामाति – मामोतः । मामव्याति । मामौ कि । इष्टं सिद्धं पूर्वं लोपोन विधीयते ॥ मा अव: । मामौ व: । (लाङ्) अमामव्यु: ॥ (सिपि परत एवलोपादिकार्यं ...) वकारान्तानामूठ् भावो नास्ति यङ्लुकि ॥ उपलक्षणाविधि ...

(२) मुर्छा मुर्मूर्छिषति । (यङ्लुकि) मोमूर्छीति । मोमूर्छि स्को: संयोगाद्योरन्ते च । सिपि "मोमूर्छि (...)" (सिपि) मोमूर्छि ॥ मोमूर्छ्व: ॥ । अमोमूर्छीत् – अमोमूर्छ्-ई । लोटि सिपि (मोमूर्छि) ॥

(३) ईर्ष्या-चकार । ईर्ष्यिषिषति । ... । मा ईर्ष्यीत् ॥

(४) ईर्ष्यिषिषति । ईर्ष्यिषिषति "ईर्ष्यतेस्तृतीयस्य द्वे भवत इति वक्तव्यम्" कस्य तृतीयस्य, ... अपरे पुनस्तृतीयस्यैकाच इति व्याचक्षते ॥ णौ च ईर्ष्यिष्यत ॥

(६) सुख सन्जनम् । अवयवानां शीथिलीकरणं वा । शोशुच्चिता । शोशुच्चिता ॥

(७) यङ्लुक्लिङि = अंहयीत । अहाव ॥

संभक्तौ । भ्रमँ, गत्यादिषु । ढ्मँ, हम्मँ, मीमृँ, गतौ । मीमृँ, शब्दे च ।(१) चमु, छमु, जमु, झमु, अदने, । जिमु, इतिकेचित् । (२)क्रमु, पादविक्षेपे । इत्युदात्ता उदात्तेतः ॥

[अर्थक्रमस्यान्ताः] अयादयो रेवत्यन्ताः सप्तत्रिंशदात्मनेभाषाः ॥

(३) अयँ, वयँ, पयँ, मयँ, चयँ, तयँ, णयँ, गतौ । दयँ, दानगतिरक्षणहिंसादानेषु । रयँ, गतौ । ऊयी, तन्तुसन्ताने । पूयी, विशरणे, दुर्गन्धे च । क्नूयी, शब्दे उन्दे च । क्ष्मायी, विधूनने । स्फायी, (४) ओप्यायी, वृद्धौ । तायृ, सन्तानपालनयोः । शल, चलनसंवरणयोः । वल, वल्ल, संवरणे संचलने च । मल, मल्ल, धारणे । भल, भल्ल परिभाषणहिंसादानेषु । कल, शब्दसंख्यानयोः । कल्ल, अव्यक्ते शब्दे । अशब्दइतिकेचित् । तेवृ, देवृ, देवने । षेवृ, गेवृ, ग्लेवृ, पेवृ, मेवृ, म्लेवृ, सेवने । शेवृ, खेवृ, क्लेवृ, इत्यप्येके । रेवृ, प्लवगतौ । इत्युदात्ता अनुदात्तेतः ॥

अथ मव्यादयोऽवत्यन्ताः सप्तनवतिः परस्मैभाषाः ॥

मव्य, बन्धने।सूक्ष्यं, ईक्ष्यं, ईर्ष्यं, ईर्ष्यार्थाः।हय, गतौ।शुच्य, अभिषवे।'चुच्य' इत्येके। हर्य्य, गतिकान्त्योः।(५)अल, भूष-

(१) ष्ठिवुक्लमुचमां शिति । ७ । ३ । ७५ । वा०—दीर्घत्वमाङि चमइति वक्तव्यम् ॥ (२) वा भ्राशभ्लाशभ्रमुक्रमुक्लमुत्रसित्रुटिलषः ॥ ३ । १ । ७० । क्रमः परस्मैपदेषु । ७ । ३ । ७६ । स्नुक्रमोरनात्मनेपदनिमित्ते । ७ । २ । ३६ । (३) दयायासश्च ।३।१।३७। विभाषेटः । ८ । ३ । ७९ । उपसर्गस्यायतौ ।८।२।१९। (४) लिड्यङोश्च । ६ । १ । २९ । लुङि—दीपजनबुधपूरितायिप्यायिभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ ।१। ६१ । चिणो लुक् । ६ । ४ । १०४ । (५) अतो ल्रान्तस्य । ७ । २ । २ ।

पर्याप्तिवारणेषु। जिफला, विशरणे। मील, श्मील, स्मील, क्ष्मील, निमेषणे। पील, प्रतिष्टम्भे। णील, वर्णे। शील, समाधौ। कील, बन्धने। कूल, आवरणे। शूल, रुजायाम्, संघोषे च। तूल, निष्कर्षे। पूल, संघाते। मूल, प्रतिष्ठायाम्। फल, निष्पत्तौ। चुल्ल, भावकरणे। फुल्ल, विकसने। चिल्ल, शैथिल्ये, भावकरणे च। तिल, गतौ। तिल्ल, इत्येके वेलृ, चेलृ, केलृ, खेलृ, क्ष्वेलृ, वेल्ल, चलने। पेलृ, फेलृ, शेलृ, गतौ 'षेलृ, इत्येके। स्खल, संचलने। खल, संचये। गल, अदने। षल, गतौ। दल, विशरणे। श्वल, श्वल्ल, आशुगमने। खोलृ, खोर्ऋ, गतिप्रतिघाते। धोर्ऋ, गतिचातुर्ये। त्सर, छद्मगतौ। क्मर, हूर्छने। अभ्र, वभ्र, मभ्र, चर, गत्यर्थाः। 'चर, भक्षणे च। (१) ष्ठिवु, निरसने। (२) जि, जये। जीव, प्राणधारणे। पीव, मीव, तीव, णीव, स्थौल्ये। क्षिवु, क्षेवु, निरसने। उर्वी, तुर्वी, थुर्वी, दुर्वी, धुर्वी, हिंसार्थाः। गुर्वी, उद्यमने। मुर्वी, बन्धने। पुर्व, पर्व, मर्व, पूरणे। चर्व, अदने। भर्व, हिंसायाम्। कर्व, खर्व, गर्व, दर्पे। अर्व, शर्व, षर्व, हिंसायाम्। इवि, व्याप्तौ। पिवि, मिवि, णिवि, सेचने। सेवने चेत्येके। हिवि, दिवि, (३) धिवि, जिवि, प्रीणनार्थाः। रिवि, रवि, धवि, गत्यर्थाः। (४) कृवि, हिंसाकरणयोश्च। मव, बन्धने। अव, रक्षणगति-

(१) आ० लिङि—हलि च। ८।२।७७। (२) संलिटोर्जेः।७।३।५७। (३) धिन्विकृण्व्योर च। ३।१।८०। लोपश्चास्यान्यतरस्यांम्वोः।६।४।१०७। उतश्च प्रत्ययादसंयोगपूर्वात्।६।४।१०६। (४) वा०—ऋवर्णाच्चेति वक्तव्यम्। ८।४।१।

(१०) फलति। पफाल। फेलतुः (तफलभजत्रपश्च) पम्फुलति (यङ्लुकि) [illegible] पम्फुलीति।

(११) मीलयति। अमीमिलत्। अमिमीलत् (भ्राजभासभाषदीपजीव-मीलत्)

(२५) फलति। निष्फलायते।

(४०) दलि, वलि, स्खलि रणि ध्वनि, त्रपि, क्षपयश्चेति केचिदित्यत्र घटादिषु पठन्ति। मितो भवन्तीति। दलयति। स्खलयति॥

(४६) (दालः सूपः)

(५५) [illegible] (इति)

(५८) जेजीयते। यङ्लुगन्तं रूपम् [illegible]। अजीजिवत् - अजिजीवत् (भ्राजभासजीव०)

(५३) वावभूति। वावभूदि। [illegible]

(५४) चाखदीति। भक्षणेऽर्थे तु (निगरणचलनार्थेभ्यश्च) इत्यनेन परस्मैपदमेव भवति॥ चञ्चूर्यते - चञ्चुरीति - चञ्चूर्ति।
(भावकर्मणोः) (उदात्तस्वरितः)
[छ्वोः शूडनुनासिके च] ~~[illegible] तेष्ठीवीति। तेष्ठेति। तेष्ठ्यूतः॥~~
ष्ठीवति (सुब्धातुष्ठिवुष्वष्कतीनां सत्वप्रतिषेधः) [किन्तु द्वितीयो वर्णः ठकार इति मतम्] [illegible]

(५६) (सतीवन्तर्थ---)ः, तिष्ठेवीति। तष्ठ्यूति। तष्ठीवत्। तेष्ठीवत्॥ ल्युटि रूपमेतत्॥
[सन्लिटोर्जेः] जिगीषति।

(५७) जेगाय। जिग्युः। जिगयिथ। जिगेथ (णौ च) जापयति। अजीजपत् (क्रीङ्जीनां णौ) "चिस्फुरोर्णौ":।

(६३) इतीव, इति क्रमादि दीर्घोऽपि दृश्यते॥ चुच्यूषति॥ (८४) पेपिवीति। पेपेन्ति। पेपीन्तः॥

(७०) धिन्वोति। (धिन्विकृण्व्योरच)

(६२) २२०९॥

(७५) कृणोति (धिन्विकृण्व्योरच) चरीकृण्वीति। चरीकर्ति। चरीकृण्वः। [illegible]?
[illegible]

(७६) मामव्यते। मामवीति। मामोति। मामूतः। (ज्वरत्वर०) [illegible] अव धे (ऊति) इति पदम्। आमावीत्। आमामोत्। अमामो। (मिमि॥ [illegible]। ते वांछते उदे वां तु मामति। आमावत् इत्येवं स्यात्॥

(५)

* दुहियाचिरुधिप्रच्छिभिक्षिचिञामुपयोगनिमित्तमपूर्वविधौ ।
ब्रुविशासिगुणेन च यत्सचते तदकीर्तितमाचरितं कविना ॥ १

पौरवं गां भिक्षते देवदत्तः॥ तदित्यत्र कर्मणि प्रयोगे, कस्मिन्
कर्मणि कथिते ऽकथिते वा लकारः प्रयुज्यतामिति प्रश्नः ?
अत्र उत्तरं पठति* अप्रधाने दुहादीनाम्* पौरवो गां भिक्ष्यते देवदत्तेन॥
"उभयथा च औणीकाः प्रयुञ्जते॥" इत्येतेन वाक्येन तु द्वयोरपि यथाक्रममिष्यते॥
पौरवं गौर्भिक्ष्यते देवदत्तेन । पौरवो गां भिक्ष्यते वा ॥

(१८)(प्रेष्) इष् इति पठता देव प्रमुके सति रूपादिकं भवेत् (प्रेष्) पुनः किमर्थं पठ्यते ॥
तत्पठनमत्र ज्ञापकं ध्वन्यातौ प्रशब्दोऽपि सम्बध्यते तेन 'अप्रेषिष्ट॥' एवमेव 'सङ्ग्राम युद्धे'
इत्यत्र ज्ञापकं 'समग्रामयत' इति प्राप्ते 'असङ्ग्रामयत' इति सिद्ध्यति ॥

(८) मुण्डनकारणम् (मनिषये) नियमादीनां धारणम् (व्रते) व्रतादीनां विधिबोधनम् ॥

(अन्तोष्टेलोपश्च) ओम्"

(१) दाधा व्यते नदा धावीति । दाधाति । दाधीत: । स्यादि ? वकारान्तस्य मूर्च्छ भाविकातिक्रिकाभिकृन ...

(१) देधुद्धि "
(२) देध्यिद्धि "
(३) वरीवृन्धि । अवरीवृर्
(४) ... (शाते जिज्ञासन) शिशते "
(६) चेकेद्धि । यङ्लुकि लटि । ... (आर्य ...)

(६) मा भवान् ... !
(१०) मा भवान् ...
(११) अबीभजत् । अबभाजत "(भ्राज भाल०)
(२३) चाकाधि । चाकाद्धि " ... इति वस्तु ... यङ्लुक् लङ् लिटि (अचाका:) [...] ...
(२४) अबभासत् । अबीभसत् " (भ्राज भास भाल०)

(२५) यङ्लुक् लङि ति पि सिधिवा (आशाशत्)

(३३) 'बाबन्धि ' इत्यत्र ... लोपे ... (ढोढे लोप:) ... लुप्यते "
(...) ... दवतीते "
(३४) बाबढि " लोपे तीपि ... लोटेवा " ... अनु ...

(३६) जागर्हि । जाघर्ढि । अजाघर्ट् ।

(४२) ... इति कनिन् प्रत्यय उणादिषु निपात्यते "

(४७) चाकाद्धि ।
[उपसर्गादस्यत्यूह्योर्वावचनम्] समूहति ।

(४८) मा भवान् ... " लटि (...) ... (...) ... लङ् लुङि (अजाम्भार-उ)
(४९) जाजाशे [स्वतिसूति सूयति धूञो दित्]
(५०) अपृक्त । जि

(५१)

(५२) जोघुद्धि ।

कान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणस्वाम्यर्थयाचनक्रियेच्छा-दीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु । इति जयतिव-र्जमुदात्ता उदात्तेतः ॥

धावु, गतिशुद्ध्योः । उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ॥

[अथोष्मान्ताः] तत्र घुक्षादयो घुष्यन्ता द्विपञ्चाशदात्मनेभाषाः ।

घुक्ष, धिक्ष, सन्दीपनक्लेशनजीवनेषु । वृक्ष, वरणे । शिक्ष, विद्योपादाने । भिक्ष, भिक्षायामलाभे लाभे च । क्लेश, अव्यक्तायां वाचि, बाधने च । दक्ष, वृद्धौ, शीघ्रार्थे च । दीक्ष, मौण्ड्येज्योपनयननियमव्रतादेशेषु । ईक्ष, दर्शने । ईषृ, गतिहिंसादर्शनेषु । भाष, व्यक्तायां वाचि । वर्ष, स्नेहने । गेषृ, अन्विच्छायाम् । ग्लेषृ, इत्यन्ये । पेषृ, प्रयत्ने । जेषृ, णेषृ, एषृ, प्रेषृ, गतौ । रेषृ, हेषृ, ह्रेषृ, अव्यक्ते शब्दे । कासृ, शब्दकुत्सायाम् । भासृ, दीप्तौ । णासृ, रासृ, शब्दे । णसृ, कौ-टिल्ये । भ्यस, भये । आङः शसि, इच्छायाम् । ग्रसु, ग्लसु, अदने । ईह, चेष्टायाम् । बहि, महि, वृद्धौ । अहि, गतौ । गर्ह, गल्ह, कुत्सायाम् । बर्ह, बल्ह, प्राधान्ये । वर्ह, वल्ह, परिभाषणहिंसाच्छादनेषु । प्लिह, गतौ । वेहृ, जेहृ, बाहृ, प्रयत्ने । द्राहृ, निद्राक्षये । निक्षेप इत्येके । काशृ, दीप्तौ । ऊह, वितर्के । (१) गाहू, विलोडने । (२) गृहू, ग्रहणे ग्लह च । घुषि, कान्तिकरणे ॥ इत्युदात्ता अनुदात्तेतः ॥

(१) होढः । ८ । २ । ३१ । एकाचो बशो भष् झषन्तस्य स्ध्वोः । ८ । २ । ३७ । षढोः कः सि । ८ । २ । ४१ । ढो ढे लोपः । ८ । ३ । १३ । (२) शल इगुपधादनिटः क्सः । ३ । १ । ४५ । क्सस्याचि । ७ । ३ । ७२ ।

अथ घुषिरादयोऽर्हत्यन्ता एकनवतिः परस्मैभाषाः ॥

घुषिँर्, अविशब्दने । शब्दइत्यन्ये । (१) अक्षूँ, व्याप्तौ । (२) तक्षूँ, त्वक्षूँ, तनूकरणे । उक्षँ, सेचने । रक्षँ, पालने । णिक्षँ, चुम्बने । तृक्षँ, स्तृक्षँ, णक्षँ, गतौ । वक्षँ, रोषे । संघात इत्येके । मृक्षँ, संघाते । म्रक्षँ, इत्येके । तक्षँ, त्वचने, । पक्षँ, परिग्रह इत्येके । सूर्क्षँ, आदरे । काक्षिँ, वाक्षिँ, माक्षिँ, काङ्क्षायाम् । द्राक्षिँ, ध्राक्षिँ, ध्वाक्षिँ, घोरवासिते च । चूषँ, पाने । तूषँ, तुष्टौ । पूषँ, वृद्धौ । मूषँ, स्तेये । लूषँ, रूषँ, भूषायाम् । शूषँ, प्रसवे । यूषँ, हिंसायाम् । जूषँ, च । भूषँ, अलङ्कारे । ऊषँ, रुजायाम् । ईषँ, उञ्छे । कषँ, खषँ, शिषँ, जषँ, झषँ, शषँ, वषँ, मषँ, रुषँ, (३) रिषँ, हिंसार्थाः । भषँ, भर्त्सने । (४) उषँ, दाहे । जिषुँ, विषुँ, मिषुँ, सेचने । पुषँ, पुष्टौ । श्रिषुँ, श्लिषुँ, प्रुषुँ, प्लुषुँ, दाहे । पृषुँ, वृषुँ, मृषुँ, सेचने । मृषुँ, सहने च । इतरौ हिंसासंक्लेशनयोश्च । घृषुँ, संघर्षे । हृषुँ, अलीके । तुसँ, ह्रसँ, ह्लसँ, रसँ, शब्दे । लषँ, श्लेषणक्रीडनयोः । (५) घस्लृँ, अदने । जर्जँ, चर्चँ, झर्झँ, परिभाषणहिंसातर्जनेषु । पिसृँ, पेसृँ, गतौ । हसेँ, हसने । णिशँ, समाधौ । मिशँ, मशँ, शब्दे, रोषकृते च । शवँ, गतौ । शशँ, प्लुतगतौ । शसुँ, हिंसायाम् । शंसुँ, स्तुतौ । चहँ, परि-

(१) अक्षोऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ७५ । स्कोःसंयोगाद्योरन्तेच । ८ । २ । २९ । (२) तनूकरणे तक्षः । ३ । १ । ७६ । (३) तीषसहलुभरुषरिषः । ७ । २ । ४८ । (४) उषविद्जागृभ्योऽन्यतरस्याम् । ३ । १ । ३७ । (५) सःस्यार्द्धधातुके । ७ । ४ । । ९४पुषादिद्युताद्यॢदितःपरस्मैपदेषु । ३ । १ । ५५ ।

(१) विशब्दनः प्रतिज्ञा ॥ लुङि ( ) अध्येष्ट ॥

(२) आनछ (आनाशिष) लीटि सीपी ॥ लुङि (आशीत-अश्ट) सनि (अचि क्षति आचीसि षति) (अश्नोऽन्यतरस्याम्) अश्नोति । [स्वरति - - - धूञ्सूदितो वा)

(५) उष्णा सविन कृपवान्तः (सूर्यो गवेन्द्रावा) उष्णं ...

(३) तनूकरणे तक्षः । तक्ष्णोति । तनूकृते ॥

(११) मान इच्छे मनिका ।

(१६) चाकांक्षि ।

(२१) ध्वाङ्क्षः (अन्य प्रत्ययान्तः) काकः ॥

(२७) मुधा स्वधेव (स्वधर्मा क्रियाव)

(४२) ।

(४५) ऊर्णोव । ऊर्णनु । अवाकान्यदारः ।

(४६) वेष्टा । वेष्टति ...

४४ [अन्यैव पाठः ...]

(६४) घसति । लुङ् सनो घस्लृ, 'घस्लृ' इत्येव मदादेशं क्वोऽपि कल्प्यते, नाम भावे शः परश्च धातुः स्वतन्त्रः ॥
'अद - जघसत्' इति रूपं कृपस्य सिद्धिः स्वयमेव भवेदिति, लिट्यन्यतरस्याम्' इतिसूत्रे किमर्थं क्रियते । तदन्य धातुस्थानार्थी पदम् 'घस्लृ' आदेशो न धातुः स्वतन्त्रः ॥ आदेशत्वात् रूपाणि सर्वाणि न भवन्ति । परन्तु यत्र २ निर्दिश्यते तत्र तत्रैव । यथा, भ्वादिषु पठनात् क्वापि स्थाने चलन्ति ॥ परस्मैपदे पठनात् परस्मैपदम् ।

(६६) चर्चा । चर्चः (पाठे) ॥ लुङि कृणात् अशि स्थाने, धातोश्च सान्तेषु वातिः प्रसारिणी ॥ इतीण निषेधात् वलादेः सम्भावने [...] अनिटकारिका ...

(७०) लुञ्ज (अदन्तीय) 'इसो दीनां प्रतिवेदन्तो' (व्याते इन्ताते)

(९५) वाशकः ॥

(९७) काञ्ज (वाशास्यते ।

(९६) शशास्तु (न शासददवादिगुण)

(२०) राद्धः ॥
(२३) दरीदृहीति। दरीदर्ति) दोदयीतो यङि ॥ दर्धर्ति। अदर्धद्। (लङि-तिपि०)

(२७) दरिद्रतेरल्लः ॥

(७)। अजीति। आजिहीते।

(१) दोद्युते। दिद्युते। 'द्युतिस्वाप्योः सम्प्रसारणम्' अद्योतिष्ट (द्युद्भ्यो लुङि) अद्युतत् (पुषादि द्युतादि०) अदिद्युतत्।

(४) गा गा (प्रेरणे) वध ।(परस्मैपदे कर्मणि) [सिस्वेदयिषति] (सः स्विदि स्विदि सहीनां च)

(११) भृशं शोभते भृशं रोचते स्यन्दते ऽनभि ख्याते। पदि ॥ का० ६.१.२५

(१३) नेषः ॥

(१५) नीग्वञ्चुस्रंसुध्वंसुभ्रंसुकसपतपदस्कन्दाम् ॥ सनीस्रस्यते ॥ सनीस्रंसीते ॥

(२०) सास्नाति। सास्नत्ति ॥ सास्नदः।

(२१) अवरीवृत्तोः। अवरीवृत्तुः ॥ वृद्भ्यः स्यसनोः। न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः ॥ विवृत्सति। अवर्त्स्यत् ॥ विवर्तिषते ॥

(२४) अस्यदत् लुङि ॥ अस्यन्त। अस्यन्दिष्ट ॥ सिस्यन्त्सति। सिस्यन्त्सते। स्विदेत्। सास्यन्ति ॥ सास्यन्दि ॥
(२५) (लुटि च कृपः) (कृपो रो लः) तासि च कृपः। कल्पता। कल्पिता ॥
चलीकल्प्य इत्येव [सिद्धीनां] [चरीकरीति] कृपो मकृत्वात् नेट् फलत्वान्तम् ॥
(२५) कल्पिष्यते। कल्प्स्यते। कल्प्स्यति। कल्पितासे। कल्प्तासि। चल्कल्पीते। चलीकृप्सति। चरीकृप्यते। चरीकृपीति
(३) अतस्मृ द्वत्वा 'अपप्रथत्' ॥ चरीकल्पि। चलीकृप्। अचरीकल्। अचकल्पत ॥
(२) विव्यथे। विव्यथिषते ॥ [व्यथो लिटि] (न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम्) ॥
(५) अरुरुच्० अमम्रदत्।
(६) अवस्कन्दति। परिस्कन्दति (स्कन्दिस्यन्दिपरिभ्यांच) इत्यनेन षत्वम् ॥ 'अपात् परिभ्यः' इति वा विकल्पः० ॥
(७) असाञ्जि। असाञ्जि (णौ चङ्युपधाया ह्रस्वः-न तस्यान्) इत्यनेन मिस्व सामर्थ्यादुपधायाः ऽपि दीर्घविकल्पो भवति इति कैयटः
(८) 'कृपेः सम्प्रसारणञ्च' 'कृपा'

(१२) कृपि कन्दि क्रन्दि (कन्दादीनां) भ्वादौ पाठः। णिच्युपधायाः दीर्घः। अत्र कदि क्रदि क्लदीनां माद्धृतमेऽपि पुनः पाठो चौरादिषु इति पुनरिहोपादानं न केवलमित्वार्थं कन्दनेन स्तेन ...दिषु पाठ सामर्थ्यान्न दीर्घविकल्पः ॥
✓ अकन्दि। अकान्दि। मित्त्व सामर्थ्यादि दीर्घ विकल्पः ॥

कल्कने । मह, पूजायाम् । रह, त्यागे । रहि गतौ । दृह, दृहि, बृह, बृहि, बृद्धौ । बृहि, शब्दे च । बृहिर् इत्येके । तुहिर्, दुहिर्, उहिर्, अर्दने, अर्ह, पूजायाम् ॥ इत्युदात्ता उदात्तेतः ॥

अथ द्युतादयः कृपूपर्यन्ताः त्रयोविंशतिरात्मनेभाषाः ॥

(१) द्युत, दीप्तौ । श्विता, वर्णे । ञिमिदा, स्नेहने । ञिष्विदा, स्नेहनमोचनयोः । ञिक्ष्विदा, चेत्येके । रुच, दीप्तावभिप्रीतौ च । घुट, परिवर्तने । रुट, लुट, लुठ, प्रतिघाते । शुभ, दीप्तौ । क्षुभ, संचलने । णभ, तुभ, हिंसायाम् 'णभ, अभावइत्येके । स्रंसु, ध्वंसु, भ्रंसु, अवस्रंसने । ध्वंसु, गतौ च । भ्रंशु, इत्यपि केचित् । स्रम्भु, विश्वासे । (२) वृतु, वर्तने । वृधु, वृद्धौ । शृधु, शब्दकुत्सायाम् । (३) स्यन्दू, प्रस्रवणे । (४) कृपू, सामर्थ्ये । (वृत्) * इति द्युतादय उदात्ता अनुदात्तेतः ॥

अथ घटादयस्त्वरत्यन्तास्त्रयोदशात्मनेभाषाः ॥

घट, चेष्टायाम् । (५) व्यथ, भयसंचलनयोः । प्रथ, प्रख्याने । प्रस, विस्तारे । म्रद, मर्दने । स्खद, स्खदने । क्षजि, गतिदानयोः । दक्ष, गतिहिंसनयोः । क्रप, कृपायां गतौ च । कदि, क्रदि, क्लदि, वैक्लव्ये । वैकल्य इत्येके ।

(१) द्युतिस्वाप्योःसम्प्रसारणम् । ७ । ४ । ६७ । संप्रसारणाच्च । ६ । १ । १०८ । द्युद्भ्यो लुङि । १ । ३ । ९१ । (२) वृद्भ्यःस्यसनोः । १ । ३ । ९२ । न वृद्भ्यश्चतुर्भ्यः । ७ । २ । ५९ (३) अनुविपर्यभिनिभ्यःस्यन्दतेरप्राणिषु । ८ । ३ । ७२ । (४) कृपोरोलः । ८ । २ । १८ । लुटिचक्लृपः । १ । ३ । ९३ । तासि च क्लृपः । ७ । २ । ६० । * संपूर्णो द्युतादिर्वृतादिश्चेत्यर्थः ॥ (५) व्यथो लिटि । ७ । ४ । ६८ ।

कद्, क्रद्, क्लद्, इत्यन्ये। ञित्वरा, संभ्रमे ॥ इति घटादय उदात्ता अनुदात्तेतः ॥

अथ ज्वरादयः फणाअन्ताः सप्तपंचाशत् परस्मैभाषाः ॥

ज्वर, रोगे। गड, सेचने। हेड, वेष्टने। वट, भट, परिभाषणे। नट, नृतौ। ष्टक, प्रतीघाते। चक, तृप्तौ। कखे, हसने। रगे, शङ्कायाम्। लगे, संगे। ह्रगे, ह्लगे, षगे, ष्टगे, संवरणे। कगे, नोच्यते क्रियासामान्यार्थत्वात्। अनेकार्थत्वादित्यन्ये। अक, अग, कुटिलायां गतौ। कण, रण, गतौ। चण, शण, श्रण, दाने च। 'शण, गतावित्यन्ये। श्रथ, श्लथ, क्रथ, क्लथ, हिंसार्थाः। वन, च। वनु, च नोच्यते। ज्वल, दीप्तौ। ह्वल, ह्मल, चलने। स्मृ, आध्याने। दॄ, भये। नॄ, नये। श्रा, पाके। मारणतोषणनिशामनेषु ज्ञा। कम्पने, चलिः। छदिर्, ऊर्जने। जिह्वोन्मथने, लडिः। मदी, हर्षग्लेपनयोः। ध्वन, शब्दे। दलि, वलि, स्खलि, रणि, ध्वनि, त्रपि, क्षपयश्च, इतिकेचित्। स्वन, अवतंसने। घटादयो मितः। जनीजॄष्क्नसुरञ्जोऽमन्ताश्च। ज्वलह्वलह्मलनमामनुपसर्गाद्वा। ग्लास्नावनुवमां च। न कम्यमिचमाम्। शमो दर्शने। यमो, परिवेषणे। स्खदिर्-अवपरिभ्यां च। (१) फण, गतौ। वृत् *। इति ज्वरादय उदात्ता उदात्तेतः

राजृ, दीप्तौ। उदात्तः स्वरितेदुभयतोभाषः ॥

टुभ्राजृ, टुभ्राशृ, टुभ्लाशृ दीप्तौ। उदात्ता अनुदात्तेत आत्मनेभाषाः ॥

(१) फणां च सप्तानाम्। ६। ४। १२५। * घटादिर्गणः समाप्तः।

इत्यत्र णिजन्तात् 'णिश्रिद्रुस्रुभ्यः' इत्यनेन 'चङ्' प्रत्ययो भवति। तेन 'अशिश्रियत्, अदुद्रुवत्, असुस्रुवत्' सिद्ध्यन्ति॥

(१६) तत्रायन्त। तातूर्ति। तातूर्तः। तात्वरति। कपमेतत्। (ज्वरत्वर०) त्वरयति। अतत्वरत्॥ (अत्स्मृ ६०)

(१) जाज्वरीति - जाजूर्ति। जाजूर्तः। इति (ज्वरत्वर०)

(२) छिद्यते॥ अजीछित्॥ द्वास्य विधान लाघवार्थ गुणो न भवति। अहि [illegible]। अही [illegible]॥

(१२) कण (शब्दे) रण (गतौ)

(२४) प्रवनयति। प्राबीवनत् (ग्लास्ना वनुवमां च)

(३२) स्मिङ् ईषद्धसने) सरीस्मयीति। असस्मीत्। असस्मयत्॥

(३६) पाकी वि [illegible]।

(५२) अनीक् [illegible] रत्येवं पठन्ति तन्मते [illegible] स्यन्दयति [illegible]।

(५७) पक्वाण - पोणत्ः [कणान्त सम्प्रान्त]

(६१) वा भ्राशभ्लाश भ्रमु०) भ्राश्यति भ्लाश्यति।

(५६) कल्पादौ प्राज्ञ प्राज्ञ् ईक्षाविति पठित्वा पुनरेक एव प्राज्ञ ईक्षा विकल्प प्राज्ञतेः धातोः के चित्तु
कर्मकृत्वा उच्यते क्रियास्मनेपदेषु पाठो नित्यमात्मनेपदार्थ एव। एवं चैतदुपपद्यते यदि कुत्रचित्
आत्मनेपदिनोऽपि परस्मैपदभाजो भवन्ति। अन्ये [illegible] राज्ञ [illegible] तस्यैव प्राज्ञतेः [illegible]
न [illegible] प्राज्ञ ईक्षाविति तेन [illegible] प्राक् [illegible] प्रयोजनं वदन्ति।
ते वां [illegible] अनुबन्ध [illegible] नित्यत्वज्ञापकम्. १ सौ० ६.१२४

(८) अत्र स्वाम्यादयः केचिदेतदन्तात् अयादय इति । केचिन्मतेन तु ध्वन्यन्ता इति ॥ [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

(९) जलः । जडः । डलयोरैकत्व स्मरणात् ॥

(१३) जलः । जडः । डलयो०

(१४) हुल हिंसा संवरणयोः हल ।

(२०) [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]
([illegible])

(२४) [illegible]

(२५) [illegible] । [illegible]

(१) [illegible] सहिता – [illegible] । सासह्यते । [illegible]
(२) [illegible] । [illegible]
(१) [illegible] । सासह्यते [illegible]
(२) [illegible] । शाशाद्यि । शाशदि । [illegible]
(३) [illegible]

(६) [illegible] । [illegible]

(८) [illegible] । [illegible]

अथ स्यमादयः क्षुरत्यन्ताः षड्विंशतिः परस्मैभाषाः ॥

स्यमु, स्वनँ, ध्वनँ, शब्दे । षमँ, ष्टमँ, अवैकल्ये । ज्वलँ, दीप्तौ । चलँ, कम्पने । जलँ, घातने । टलँ, ट्वलँ, वैक्लव्ये । ष्ठलँ, स्थाने । हलँ, विलेखने । णलँ, गन्धे । बन्धन इत्येके । पलँ, गतौ । बलँ, प्राणने धान्यावरोधे च । पुलँ, महत्त्वे । कुलँ, संस्त्याने, बन्धुषु च । शलँ, हुलँ, (१) पत्लृँ, गतौ । क्वथेँ, निष्पाके । पथेँ, गतौ । मथेँ, विलोडने । टुवमँ, उद्गिरणे । (२) भ्रमु, चलने । क्षरँ, संचलने । इति स्यमादय उदात्ता उदात्तेतः ।

अथ द्वावनुदात्तेतौ ॥

(३) षहँ, मर्षणे । उदात्तोऽनुदात्तेत् ॥

रमुँ, क्रीडायाम् । अनुदात्तोऽनुदात्तेत् ॥

अथ षदादयः कसन्ताः सप्त परस्मैभाषाः ॥

(४) षद्लृँ, विशरणगत्यवसादनेषु । (५) शद्लृँ, शातने । (६) क्रुशँ, आह्वाने, रोदने च । कुचँ, संपर्चनकौटिल्यप्रतिष्टम्भविलेखनेषु । बुधँ, अवगमने । रुहँ, बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च । कसँ, गतौ । कुचादय उदात्ता उदात्तेतो रुहिस्त्वनुदात्तः ॥ वृत् ॥ इति ज्वलादिगणः ॥

(१) लुङि—पतःपुम् ।७। ४ ।१९। (२) वा जॄभ्रमुत्रसाम् । ६ ।४। १२४। (३) सहिवहोरोदवर्णस्य । ६ । ३ । ११२ । सिवादीनां वाड्व्यवायेऽपि । ८ । ३ । ७१ । (४) पाघ्राध्मास्थाम्नादाण्दृश्यर्त्तिसर्त्तिशदसदां पिबजिघ्रधमतिष्ठमनयच्छपश्यर्च्छधौशीयसीदाः । ७ ।३।७८। लिटि—सदेः परस्य लिटि । ८ । ३ । ११८। (५) शदेः शितः । १ । ३ । ६० । (६) व्रश्चभ्रस्जसृजमृजयजराजभ्राजच्छशां षः । ८ । २ । ३६ ।

अथ हिक्कादयो गूहत्यन्ताः पञ्चचत्वारिंशदुभयतोभाषाः ॥

हिक्कँ, अव्यक्ते शब्दे । अञ्चुँ, गतौ याचने च । अचु, इत्येके, अचि, इत्यपरे । टुयाचृँ, याच्ञायाम् । रेटृँ, परिभाषणे । चतेँ, चदेँ, याचने । प्रोथृँ, पर्याप्तौ । मिदृँ, मेदृँ, मेधाहिंसनयोः । मिथृँ, मेथृँ, इत्येके । मिधृ, मेधृ, इत्यन्ये । मेधृ, संगमे च । णिदृँ, णेदृँ, कुत्सासन्निकर्षयोः । शृधुँ, मृधुँ, उन्दने । बुधिँर्, बोधने । उबुन्दिँर्, निशामने । वेणृँ, गतिज्ञानचिन्तानिशामनवादित्रग्रहणेषु । वेनृ, इत्येके । (१) खनुँ, अवदारणे । चीवृँ, आदानसंवरणयोः । (२) चायृँ, पूजानिशामनयोः । व्ययँ, गतौ । दाशृँ, दाने । भेषृँ, भये । गतावित्येके । भ्रेषृँ, भ्लेषृँ गतौ । असँ, गतिदीप्त्यादानेषु । अषँ, इत्येके । स्पशँ, बाधनस्पर्शनयोः । लषँ, कान्तौ । चषँ, भक्षणे । छषँ, हिंसायाम् । झषँ, आदानसंवरणयोः । भ्रक्षँ, भ्लक्षँ, अदने । भक्ष, च । दासृँ, दाने । माहृँ, माने । (३) गुहूँ, संवरणे । इति हिक्कादय उदात्ताः स्वरितेतः ॥

अथाऽजन्ताः श्रिञादयो नयत्यन्ताः पञ्चोभयतोभाषाः ॥

श्रिञ्, सेवायाम् । उदात्तः स्वरितेत् । (४) भृञ्, भरणे । हृञ्, हरणे । धृञ्, धारणे । णीञ्, प्रापणे । इति भरत्यादयोऽनुदात्ताः स्वरितेतः ॥

(१) लिटि—गमहनजनखनघसांलोपःक्ङित्यनङि । ६ । ४ । ९८ । (२) चायः की । ६ । १ । ३५ । (३) ऊदुपधाया गोहः । ६ । ४ । ८९ । ढ्लोपे पूर्वस्य दीर्घोऽणः । ६ । ३ । १११ । लुङि—लुग्वा दुहदिहलिहगुहामात्मनेपदे दन्त्ये । ७ । ३ । ७३ । (४) ऋद्धनोः स्ये । ७ । २ । ७० । लिङि—रिङ् शयग्लिङ्क्षु । ७ । ४ । २८ । लुङि—ह्रस्वादङ्गात् । ८ । २ । २७ ।

(१) अस्थति। 'नाज्येशृङ्गाणाम्' अस्थात।
(४)

(२१) स्वन्दात्। स्कन्दात् (अनंसनस्वनतां सञ्झलोः) (ये विभाषा
(२२) उड्मा वित्वाद्यस्य यङ्लुगस्ति। अनुदितेक्के॥
(२३) चेक्रीयते (धाप- क्री) चेक्रीति।

(३०) पसति। पम्पस्यते (जपजभदह०)

(३३) चच्चास (चत्वमेत्वतुको सिद्धं वक्तव्यम्)।

(३६) धातुरवं पुरस्तौ पठ्यते - तत्रैव इत्यादिषु उदाहरणानि उपलभ्यन्ते। तस्मात् अत्र न पठनीयम्।

गुहिष्व- हु। जुगूढ्व॥ ढलोपे०॥

जुगुहे। जुगुहिव। जुगुह्म। जुगुहिष्व- हु। जुगूढ्व॥

(४०) गूहति (ऊदुपधाया गोहः) अगूहीत्। अघुक्षत्। अगूहिष्ट। अगूढ (लुङ्गा दुहदिह०) अगूढ॥ अघुक्षत। जुघुक्षति। सनि ग्रहगुहोश्च।

(काण्डि - हुमहिष - इत्यादि)

(१) शिश्लिषत। लुङि (अशिश्लिषत्) शिश्लिषुः॥ शिश्लीषति। शिश्लिक्षति (सनीवन्तर्धभ्रस्ज०)
(२) वर्ध (ऋतो नियमादनिट्त्वम्) वरिवर्ति (वृणात् (अद्भुतोः स्ये) हिङ् शयल्क (लिङ् इङ०) वृशीष्ट (उश्च) विवरिषति। वुवूर्षति (सनीवन्तर्ध०) वेव्रीयते (रीङ् ऋतः)

(३) हरति - हरते - जहार - जह्रे - जह्रिव - जह्रिम इति क्रादि नियमाद् इट्। जह्रिषे - जह्रिध्वे - ढ्वे जह्रिवहे - जह्रिमहे॥
(४) लिटि वरते रपि हरतिवत्॥

(७) दद्यात् । ददिथ । आ. धेयात् [लिङि] अदधत् । अधासीत् । धापयति [विदाजाधेर्...] (मत्स्यमानानीति)
(गातिस्थाघुपाभूभ्यः०) ॥ अधापि (आतो युक् चिण्कृतोः) धित्सति (सनि मीमा०) देधीयते (घुमा० ईत्)
दाधेति । दाधः । धेहि (घ्वसोरेद्धा०) । धेयात् (एर्लिङि) ॥

(२-३) ग्लायात् । ग्लायात् (वान्यस्य संयोगादेः) जाग्लेति । जाग्लाति । अग्लासीत् (ई घ्नाध्मोः) ग्लपयति । ग्लापयति
ग्लास्नावनुवमां च ।

(८-१०) निष्ठ्यासति । अतिष्ठपत् ।

जेगीयते - जगेयात् ।

(१६) गेयात् (गाङ्ग्रहणेऽविशेष) (अगासीत्) गातिस्था इत्यत्र (गापिबत्योर्ग्रहणम्)

(१८) श्रापयति (श्रा पाके) इति मित्त्वम् । अन्यत्र श्रापयति ।

(१९) पापयति (पाघ्रा०) इत्यत्र एकादेशे कृते ... शतिपारन्तर्धाने ... । पेयात् । पापयते
पाययति (शाच्छासाह्वा०युक्)
(२०)

(२१) अतिष्ठपत् ।

(२३) दापति पापयतिवत् ।

इत्यत्र लुगृहयुक्तो न प्रवर्तते (अङ्गवृत्तौ पुनर्वृत्ताव०) इत्यनया वा अकारान्तो अयमाद्युदन्तो निपात्यते ॥
(२४) पिबति (पाघ्राध्मा०) पेयात् - अपात् (एलिङि०) (गाति०) पाययति - ते (न पादम्या...)
(लोपः पिबतेरीच्चाभ्यासस्य०) अपीप्यत । अपापयत ।

जेघ्रीयते । (ईघ्राध्मोः)
(२५) जिघ्रति (पाघ्रा०) घ्रायात् । घ्रेयात् । घ्रापयति । अजिघ्रपत् । अजिघ्रिपत् । जघ्रतेर्वा ॥

(२६) धमति (पाघ्रा०) धी देध्मीयते (ईघ्राध्मोः)
तिष्ठासति [प्रातिष्ठिपत]
(२८) तिष्ठति । स्थेयात् । स्थापयति । अतिष्ठिपत् । तिष्ठेरित् । सदन्तविभन्द्रस्य । सन्निषेधते । सदास्थित [स्था ...
(२७) आमनति । मनेवत् ।
[३८ सर्वेषां ... गतौ वा ... चिन्त्यते । अन्यत्र सरति अनुजरीवेदमति ॥

(२८) यच्छति । अन्यत्र इदातिवत् ।

(३०) जहूर्ष । ह्वरति (गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः) । ध्वतिह्वरिषीष्ट - ध्वतिह्वृषीष्ट । ध्वन्यह्वरिष्ट् । ध्वन्यह्वृत (ऋतश्च संयोगादेः)
(~~...~~) (न लिङि०) इति इट्दीर्घ निषेधः जुह्वूर्षति (अज्झनगमां०) जिह्वरिषति - रीर्षति -
इट्सनि वा । (जाह्वर्यते) गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः ।

(३१) सस्वर्थ । सस्वरिथ (स्वरतिसूति०) (सस्वरिषति । सुस्वूर्षति (सनीवन्तर्ध०) सास्वर्यते । संयोगादित्वे
(विदि प्रच्छि स्वरतीनाम् ०) संस्वर्यते ।

(३२) सुस्मूर्षते (ज्ञाश्रुस्मृदृशां सनः) स्मरयति (घटादित्वात्) । असस्मरत् । स्मारयति मतान्तरे ॥ (अत्स्मृदृत्वर ०)

(३३) ससर्थ (आदिसु ...) । यदाऽयं सरतिर्वेगिते गमने वर्तते तदा धाव्, दिता शितस्यैवादेशो धावति इत्यादि ॥
(३४) ऋच्छति (पाघ्रा०) आरतुः (अरच्छ ऋताम्) आरिथ (इडत्यर्तिव्ययतीनाम्) अर्यात (गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः) आर्षीत् ।
[सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च०] इत्यङ् । विभाषा चिणि शास्ति । विद्यमान् एवा सास्यति यत्र ... अप्य विद्यमान् शाखे गृह्यते ॥ अरिरिषति
(स्मिपूङ्रञ्ज्वशां सनि०) (अरार्यते) (सूचिसूत्रि०) यकारपरत्वे रेफस्य ... निषेधो वक्तव्यः । अरर्ति । अरर्तिः । आर्यति
(ऋदोरप्) अर्यते (अर्पयति) आर्पिपत ॥ माध्यवान् अर्पिपत ॥

(३७) असुस्रुवत् (णि श्रि द्रु स्रु०) जिलि (असुस्रवत् - असिस्रवत्) स्रावयति (स्रुवति शृणोति०) पत्ने वदद् । अलावीत्
इति केचित् (असौषीत्)
(४०) शुश्रोथ [ऋकारादि नियमात् ...] । शुश्रूषते [ज्ञाश्रुस्मृ०] शृणु लोटि ॥ श्रावयति । अशिश्रवत् । अशुश्रवत् ॥
(४१) दुद्रोथ । अदुद्रुवत् (णि श्रि द्रु०) अदुद्रवत् । अदिद्रवत् ।
(४२) सर्वमिदं (क्रादि नियमः) ॥

(१) सस्मिषते ([स्मिपूङ्रञ्ज्वशां०]) विस्मापयते । असिष्मपत । निर्दिश्यते ॥ विस्मापयति ।
(२) मातेः । ... लिङि ।
(५) कोभूयते । चोभोति (न कवते यङि)

अथ धेटादयो जयत्यन्ताः षट्चत्वारिंशत्परस्मैभाषाः ॥

(१) धेट्, पाने । (२) ग्लै, म्लै, हर्षक्षये । द्यै, न्यक्करणे । द्रै, स्वप्ने । ध्रै, तृप्तौ । ध्यै, चिन्तायाम् । रै, शब्दे । स्त्यै, ष्ट्यै, शब्दसंघातयोः । खै, खदने । क्षै, जै, षै, क्षये । कै, गै, शब्दे । शै, श्रै, पाके । पै, ओवै, शोषणे । ष्टै, वेष्टने । ष्णै, वेष्टने । शोभायां चेत्येके । दैप्, शोधने । पा, पाने । घ्रा, गन्धोपादाने । ध्मा, शब्दाग्निसंयोगयोः । ष्ठा, गतिनिवृत्तौ । म्ना, अभ्यासे । दाण्, दाने । (३) ह्वृ, कौटिल्ये । स्वृ, शब्दोपतापयोः । स्मृ, चिन्तायाम् । ह्वृ, संवरणे । (४) सृ, गतौ । (५) ऋ, गतिप्रापणयोः । गृ, घृ, सेचने । ध्वृ, हूर्छने । स्रु, गतौ । (६) षु, प्रसवैश्वर्ययोः । (७) श्रु, श्रवणे । ध्रु, स्थैर्ये । दु, द्रु, गतौ । जि, ज्रि, अभिभवे । इति धेटादयोऽनुदात्ताः ॥

अथ स्मिङादयो डीङन्ता ङितः द्वाविंशतिरात्मनेभाषाः ॥

ष्मिङ्, ईषद्धसने । गुङ्, अव्यक्ते शब्दे । गाङ्, गतौ । कुङ्, घुङ्, उङ्, ङुङ्, शब्दे । उङ्, कुङ्, खुङ्, गुङ्, घुङ्, ङुङ्,

(१) आदेच उपदेशेऽशिति । ६ । १ । ४५ । लिटि—आत औ णलः । ७ । १ । ३४ । आतो लोप इटि च । ६ । ४ । ६४ । लिङि—दाधाघ्वदाप् । १ । १ । २० । एर्लिङि । ६ । ४ । ६७ । लुङि—विभाषा धेट्श्व्योः । ३ । १ । ४९ । विभाषा घ्राधेट्शाच्छासः । २ । ४ । ७८ । आतः । ३ । ४ । ११० ।—यमरमनमातां सक्च । ७ । २ । ७३ । (२) वाऽन्यस्य संयोगादेः । ६ । ४ । ६८ । (३) ऋतश्च संयोगादेर्गुणः । ७ । ४ । १० । लिङि—गुणोऽर्त्तिसंयोगाद्योः ७ । ४ । २९ । (४) लुङि—सर्त्तिशास्त्यर्त्तिभ्यश्च । ३ । १ । ५६ । ऋदृशोऽङि गुणः । ७ । ४ । १६ । (५) ऋच्छत्यॄताम् । ७ । ४ । ११ । इडत्यर्त्तिव्ययतीनाम् । ७ । २ । ६६ । (६) स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु । ७ । २ । ७२ । (७) श्रुवः शृ च । ३ । १ । ७४ । हुश्नुवोः सार्वधातुके । ६ । ४ । ८७ ।

चेत्याहुरन्ये । च्युङ्, ज्युङ्, प्रुङ्, प्लुङ्, गतौ । क्लुङ्, इत्येके । रुङ्, गतिरेषणयोः । धृङ्, अवध्वंसने । मेङ्, प्रणिदाने । (१) देङ्, रक्षणे । श्यैङ्, गतौ । प्यैङ्, वृद्धौ । त्रैङ्, पालने ॥

इति ष्मिङ्प्रभृतयोऽनुदात्ताः ॥

पूङ्, पवने । मूङ्, बन्धने । डीङ्, विहायसागतौ ।

इति पूङादय उदात्ताः ॥

(२) तॄ, प्लवनसंतरणयोः । उदात्तः परस्मैभाषः ॥

अथ गुपादयो दूङ्त्यन्ताः अष्टावात्मनेभाषाः ॥

(३) गुप, गोपने । तिज, निशाने । (३) मान, पूजायाम् । बध, बन्धने । गुपादयश्चत्वार उदात्ता अनुदात्तेतः ॥

रभ, राभस्ये । डुलभष्, प्राप्तौ । ष्वञ्ज, परिष्वङ्गे । हद, पुरीषोत्सर्गे । रभादयश्चत्वारोऽनुदात्ता अनुदात्तेतः ॥

अथ ञिक्ष्विदादयो सेहत्यन्ताः पञ्चदश परस्मैभाषाः ॥

ञिक्ष्विदा, अव्यक्ते शब्दे । उदात्तः । स्कन्दिर्, गतिशोषणयोः । यभ, मैथुने । णम, प्रह्वत्वे शब्दे च । गम्लृ, सृप्लृ, गतौ । यम, उपरमे । तप, सन्तापे । त्यज, हानौ । षञ्ज, संगे । दृशिर्, प्रेक्षणे । दंश, दशने । कृष, विलेखने । दह,

(१) दयतेर्दिगि लिटि । ७ । ४ । ९ । स्थाघ्वोरिच्च । १ । २ । १७ । (२) वॄतो वा । ७ । २ । ३८ । लिङि—ऋत इद्धातोः । ७ । १ । १०० । लुङि—सिचि च परस्मैपदेषु । ७ । २ । ४० (३) गुप्तिज्किद्भ्यः सन् । ३ । १ । ५ । सन्यङोः । ६ । १ । ९ । (४) मानबधदानशान्भ्योदीर्घश्चाभ्यासस्य । ३ । १ । ६ ।

(१४) च्यावय[illegible] अचुच्यवत् । अचिच्यवत् ॥

(२६) पिपविषते । [स्मिपूङ्रञ्ज्वशां०]

(३०) तरति । तेरतुः — तेरिथ (ऋच्छत्यॄताम्) (तॄफलभजत्रपश्च) तरिता - तरीता [वॄतो वा] आ० तीर्यात् । अतारिष्टाम् । [सिचि च परस्मै०] ततरिषति - तितरिषति वा । तितीर्षति (इट् सनि वा) तेतीर्यते । तातर्ति । इत्यादि — व्यतितेरे [तॄफल०] व्यतितीर्षीष्ट । लिङ्सिचावात्मने०॥

(३१) जुगुप्सते । [अवयवे कृतं लिङ्गं तस्य विशेष०] गुपेर्निन्दने पदम् । सन्नन्तेभ्य एवैभ्यः निन्दाद्यर्थः अन्यत्र गोपायति - गोपयति ॥ निन्दा क्षमा व्याधिप्रतीकारेषु सन्निष्यते ॥

(३४) आरिप्सते [सनि मीमा०] आरारम्भीति [रभेरशब्लिटोः]
(३५) लम्भयति [लभेश्च] पूर्ववत् ॥
(३६) स्वजते [दंशसञ्जस्वञ्जां शपि] स्वजे [श्रन्थिग्रन्थि०]
(३७) सिष्विदे स्वेदयति (असिस्विदत्) सह स्विदि०॥
(४०) चस्कन्द । चस्कन्दिथ । अस्कदत् । अस्कान्त्सीत् । चनीस्कद्यते । [नीग्वञ्चु०]

(४२) अनंसीत् । [यमरमनमातां०] नमयति । नामयति [ग्लास्नावनु०] कर्मकर्तृ० अनंस्त दण्डः स्वयमेव । नमते दण्डः स्वयं० (न दुहस्नुनमां यक्चिणौ ।
(४३) गच्छति । जगाम । जग्मतुः । जगन्थ । जगमिथ । गमिष्यति [गमेरिट् परस्मै०] जिगमिषति । [illegible] समगत । समगंस्त [वा गमः] । सञ्जिगंसते [illegible] दीर्घो न भवति गमिरित्यादेशग्रहणात्
(४४) [अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम्] त्रप्ता - तर्प्ता ।
(४५) यच्छति । अयंसीत् [यमरम०] यमोऽपरिवेषणे । यमयति । अन्यत्र यामयति वा [न पादम्याङ्यमा०]
(४६) सजति [दंश सञ्ज०]
(४७) पश्यति । ददर्शिथ - दद्रष्ठ । [सृजिदृशो०] [विभाषा सृजिदृशोः] अदर्शत् [ऋदृशोऽङि गुणः] (दिदृक्षते ([ज्ञाश्रुस्मृदृशां])
(५०) दशति । दन्दश्यते । [लुपसद०] [जपजभदहदश०] इत्यत्र नकारलोपपाठात् यङ्लुकि [illegible] न लोपः । दन्दशीति ।
(५१) अकृक्षत् [शल इगुपधा०] [स्पृशमृशकृष०] अक्राक्षीत् ॥
(५२) देदिश्य । [illegible] । [दादेर्धातोर्घः] अधाक्षीत् [दंदशे०] दशतिवत्

आह यावदेव तु मौञ्जादि कस्य मौञ्जे दि निक्षायार्थ किल्ब कुन्तले॥
उदुम्बिर उदुम्बिरवान् । वाक्य ३०।।४।१८॥

(५३) भेजतु। [ननेहिणा | निमानि | अनि गत —

(९) पिपक्षति।

(८) [तृफलभजत्रपश्च] भेजतुः भेजुः।

(९) रज्यति। अरीरजत्। [रञ्जेर्णौ मृगरमणे इति वक्तव्यम्] इति नकारलोपः। अन्यत्र रञ्जयति॥
कर्मणि [illegible] [कुषिरञ्जोः प्राचां श्यन् परस्मैपदं च] रज्यति वस्त्रं स्वयमेव। श्यन् [illegible] परस्मैपदं भवति॥

(१०) यजति। इयजिथ। [वचिस्वपियजादीनां किति] यियक्षति।

(११) उवोढ [सहिवहोरोदवर्णस्य] [लिट्यभ्यासस्यो०] उह्यात्।

(१३) वत्स्यति (सः स्यार्धधातुके) (वसतेर्लुङि रात्रिशेषे जागरणसन्ततौ वक्तव्यः) मा वात्सीः। अजुग्ना वात्सीः॥
वासयति। वासयते [न पादम्या०] उवास

(१४) उवाय। ऊयतुः-ऊयुः। [लिटि वयो यः]। उवाय। ऊवतुः। ऊवुः। [वश्चास्यान्यतरस्यां किति]॥
ऊये। ऊयाते। ऊवे। ववौ। ववे। ऊयात्। अवासीत्।

(१५) व्ययति-ते। विव्याय। विव्ये। [न सम्प्रसारणे सम्प्रसारणम्] [न व्यो लिटि] वेवीयते। [illegible]
व्याययति (शाच्छासाह्वाव्यावेपां०)

(१६) जुहाव [अभ्यस्तस्य च]। जुहुवे। हूयात्। अहुत् [लिपिसिचिह्वश्च] (आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम्) अहूत। अह्वास्त॥
जुहूषति। जोहूयते। जोहवीति। जोहोति। प्रकृतिग्रहणन्यायेन [illegible] ह्वः इति सम्प्रसारणम् [illegible]
भवति। ह्वाययति। अजूहवत् [ह्वः सम्प्रसारणम्]॥ [illegible] [लिपिसिचिह्वश्च]
ह्वे अजोहुवत्। अजोहुवताम्। अजोहुवन्।

भस्मीकरणे । मिह, सेचने । स्कन्दादयोऽनुदात्ताः । इति खिदादय उदात्तेतः ॥

अथैकः परस्मैभाषः ॥

(१) कित, निवासे रोगापनयने च । उदात्तेत ॥

अथ द्वावुभयतोभाषौ ॥

(२) दान, खण्डने । (३) शान, तेजने । स्वरितेतौ ॥

अथ पचादयो वहत्यन्ता नवोभयतोभाषाः ॥

डुपचष्, पाके । षच, समवाये । भज, सेवायाम् । (४) रञ्ज, रागे । शप, आक्रोशे । त्विष, दीप्तौ । (५) यज, देवपूजासंगतिकरणदानेषु । डुवप, बीजसन्ताने छेदने च । वह, प्रापणे ॥ इति पचादयोऽनुदात्ताः स्वरितेतः सचतिस्तूदात्तः ।

अथैकः परस्मैभाषः ।

(६) वस, निवासे । उदात्तेदनुदात्तः ।

अथ व्येञादयस्त्रय उभयतोभाषाः ।

(७) वेञ्, तन्तुसन्ताने । (८) व्येञ्, संवरणे । (९) ह्वेञ्, स्पर्द्धायां शब्दे च । व्येञादयोऽनुदात्ताः ।

---

(१) संशये प्रायेणायं विपूर्वः । अस्यानुदात्तेत्त्वमाश्रित्यकेचित् " चिकित्सते " इत्युदाहरन्ति । (२) अर्थविशेषे सन्निष्यते ।३।१।६। (३) अर्थविशेषे सन्निष्यते । (४) रञ्जेश्च । ६ । ४ । २६ । (५) लिटि—लिट्यभ्यासस्योभयेषाम् । ६ । १ । १७ । वचिस्वपियजादीनां किति । ६ ।१। १५ । (६) शासिवसिघसीनां च । ८ । ३ । ६० । (७) लिटि—वेञो वयिः । २ । ४ । ४१ । ग्रहिज्यावयिव्यधिवष्टिविचतिवृश्चतिपृच्छतिभृज्जतीनां ङिति च । ६ । १ । १६ । लिटि वयो यः । ६ । १ । ३८ । वश्चास्यान्यतरस्यां किति । ६ ।१। ३९ । वेञः । ६ । १ । ४० । (८) न व्यो लिटि । ६ । १ । ६४ । (९) लिटि—अभ्यस्तस्य च ।६। १। ३३ । लुङि—लिपिसिचिह्वश्च ।३ । १। ५३ । आत्मनेपदेष्वन्यतरस्याम् । ३ । १ । ५४ ।

अथ द्वौ परस्मैभाषौ ।

वद[1], व्यक्तायां वाचि । (१) टुओश्वि[2], गतिवृद्ध्योः । इत्युदात्तौ । वृत् । इति यजादिर्गणः समाप्तः । भ्वादिस्त्वाकृतिगणः । तेन चुलुम्पतीत्यादि संग्रहः । (२) ऋति, सौत्रो धातुः ।

इति शब्विकरणा भ्वादयः ॥

अथाऽदादिर्गणः ॥

अथ द्वौ परस्मैभाषौ ।

(३) अद[1], भक्षणे । (४) हन[2], हिंसागत्योः । अनुदात्तावुदात्तेतौ ॥

अथ चत्वार उभयतोभाषाः ।

(५) द्विष[3], अप्रीतौ । (६) दुह[4], प्रपूरणे । दिह[5], उपचये । लिह[6], आस्वादने । द्विषादयोऽनुदात्ताः स्वरितेतः ।

---

(१) लिटि—विभाषा श्वेः । ६ । १। ६० । लुङि—श्वयतेरः ।७। ४ । १८ । (२) ऋतेरीयङ् । ३ । १ । २९ । (३) अदिप्रभृतिभ्यः शपः । २ ।४। ७२ । बहुलं छन्दसि । २।४। ७३ । लिटि—लिट्यन्यतरस्याम् । २ । ४। ४०। लोटि—हुझल्भ्यो हेर्धिः । ६ ।४। १०१ । लङि—अदः सर्वेषाम् ।७। ३ । १०० । लुङ्सनोर्घस्लृ । २।४। ३७ । (४) अनुदात्तोपदेशवनतितनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति । ६ । ४ । ३७ । वमोर्वा ।८। ४ ।२३। हो हन्तेर्ञ्णिन्नेषु ।७।३।५४ । अभ्यासाच्च ।७। ३ । ५५ । लोटि—हन्तेर्जः । ६ । ४ । ३६ । आ० लिङि—हनो वध लिङि ।२। ४ ।४२। लुङि च ।२। ४ । ४३ । (५) लङि—द्विषश्च ।३ ।४। ११२ । (६) दादेर्धातोर्घः ।८। २। ३२ ।

(१) वदति । उवाद । ऊदतुः (लिट्यभ्या०) उद्यात् । अवादीत् । वादयति । वादयते (अवीवदत् वीणाम्)।

(२) श्वयति । शुशाव । शुशुवतुः । (विभाषा श्वेः) शिश्वाय । शिश्वियतुः । [श्वयते लिट्यभ्यासस्य] सम्प्रसारणं प्रति षेधः । अश्वत् । अश्वयीत् । अशिश्वदत् । [ऋदृशोऽङि गुणः] [विभाषा धेट्श्व्योः] (श्वयतेः श्वल) इति वृद्धिनिषेधः ॥ शोशूयते [विभाषा श्वेः] । णिचि (अशूशवत् (अशिश्वयत्) (णौ च संश्चङोः) यङ्लुकि (विभाषा श्वेः) इति सम्प्रसारणं लुका विकल्पत्वात् राष्ट्र भवति । लुङि शोशुवीति ... अन्तरङ्गो । (अशोशिवयत्) नि ॥

(३) ऋतीयते । (ऋतेरीयङ्) ऋतीयां चक्रे । आनृते । ऋतीयिता । अर्तिता । आर्तीयिष्ट । आर्तिष्ट । ऋतितीयिषते । अर्तितिषते । अजादित्वान्न यङ्लुकौ । ऋतीययते । ति । अर्तयते - ति ॥ मा ऋतितीयत् । मा अर्तितत् ॥ इत्ये भ्वादयः ॥

॥ अथाऽदादिगणः ॥

(१) लटि । अत्ति । लिटि :- आद - जघास, जक्षिथ । लुटि । अत्ता । लृटि, अत्स्यति । लोटि । अत्तु, अद्धि । लङि आदत् । लिङि अद्यात् । आ. लि. बध्यात् । लुङि अघसत् । सनि जिघत्सति । णिचि आदयते - ति देवदत्तेन । अदेः प्रतिषेधो वक्तव्यः " आशिताशीः ... ॥

(२) लटि - हन्ति, घ्नन्ति । लिटि जघान, जघ्नतुः । लुटि - हन्ता । लृटि हनिष्यति । लोटि हन्तु - हतात् (जहि) । लङि. अहन् । लि. हन्यात् । आ. लि. वध्यात् । लु. अवधीत् । लृ. अहनिष्यत् । सनि - जिघांसति । यङि " नीं. हन्तेर्हिंसायां घ्नी भावो वक्तव्यः " जेघ्नीयते - जङ्घन्यते । यङ्लु. जङ्घनीति - जङ्घन्ति केचित् जङ्घतः । आङो यमहनः " [आजघ्ने । आवधिषीष्ट (हनो वधलिङि । आजङ्घनिष्ट ॥ कर्मणि भावे च ॥ ... घातयते इत्यत्र हन्तेर्हिंसायामिति भावकर्म । इति णिच्यपि दिद्धि ... । आ. लि. वधिषीष्ट - वधिषीष्ट, लुङि. अवधि ... । यङि. जेघ्नीयते [हन्तेर्हिंसायां घ्नीभावो वक्तव्यः] ...
' ... सीयुटि विप्रतिषेधेन ... वधिषीष्ट ॥ कर्मकर्तरि । आहते माणवकः स्वयमेव । मकुचिणोः प्रति ...] आवधिषीष्ट स्वयमेव ॥

(३) लटि - द्वेष्टि - द्वेक्षि । लिटि - दिद्वेष - दिद्वेषिथ । लुटि । द्वेष्टा । लृटि । द्वेक्ष्यति । लोटि - द्वेष्टु - द्विड्ढि । लङि - अद्वेट् - अद्विषुः - अद्विषन् । वि. लि. द्विष्यात् । आ. लि. द्विक्ष्यात् । लु. अद्विक्षत् । आ. द्विष्टे । दिद्विषे । द्विक्षु । अद्विक्षत ॥ सनि - दिद्विक्षति - ते । यङि. - देद्विष्यते । यङ्लुकि - देद्विषीति - देद्वेष्टि - लङि अदेद्विषन् - षुः ॥ णिचि - द्वेषयति - अदिद्विषत् ॥ कर्मणि ÷

(४) लटि - दोग्धि - धोक्षि । लिटि - दुदोह - दुदोहिथ । लुटि - दोग्धा । लृटि - धोक्ष्यति । लो. दोग्धु - दुग्धि । लङि - अधोक् । वि. लि. दुह्यात् । लुङि - अधुक्षत् । आ. दुग्धे - धुक्षे । दुदुहे - दुदुहाते - धुग्ध्वे । लोटि - धुक्ष्व । दुहीत । धुक्षीष्ट । अधुक्षत - अधुक्षाताम् । सनि - दुधुक्षति - ते । दोदुह्यते । य. लु. दोदुहीति - दोदोग्धि । अदोदोहीत् । णि. दोहयति - अदूदुहत् ॥ कर्मणि ÷ दुह्यते, क. क. दुग्धे । अदोहि - क. अदोहि - अदुग्ध । यङ्लु. अदोदोहि - अदोदुग्ध ।

(५) लटि - देग्धि - धेक्षि । लिटि - दिदेह - दिदेहिथ । लुटि देग्धा । लृ. धेक्ष्यति । लो. देग्धु - दिग्धि । लङि - अधेक् । वि. दिह्यात् । लुङि अधिक्षत् । आ. दिग्धे - धिक्षे । लुङि अधिक्षत - अधिक्षाताम् । दिहीत । धिक्षीष्ट । सनि । दिधिक्षति - ते । यङि. देदिह्यते । देदिहीति - देदेग्धि । णिचि । देहयति - अदीदिहत् ।
कर्मणि ÷ दिह्यते । क. क. दुहवत् ॥ लुङि ।

(६) लटि लेढि - लीढः । लिलेह - लिलेहिथ । लु. लेढा । लृ. लेक्ष्यति । लो. लेढु - लीढि । लङ् अलेट् । वि. लिह्यात् - लुङि - अलिक्षत् । आ. लीढे - लिक्षे । लि. लिलिहिषे - लिलिहिढ्वे - ध्वे । लिहीत - लिक्षीष्ट । लु. अलिक्षत - अलिक्षाताम् । सनि - लिलिक्षति - ते । यङि. दुहवत् + यङ्लुकि दुहवत् ॥ णिचि दुहवत् ॥
कर्मणि दुहवत् - .

(१) आ+चष्टे – चक्षे [illegible] – चष्टे । [illegible] ख्याता [illegible] । [illegible]
[illegible] ख्याता + क्शा + [illegible] । [illegible] पद्धति [illegible] चलकारे [illegible] । [illegible]
[illegible]

(२) ईर्ते – ईराञ्चक्रे । ईरिरिषते । ईरयते – ति – मा भवान् ईरिरत् ॥ कर्मादि – ÷

(२) ईड्टे – ईडिषे – ईड्ढ्वे – ईडाञ्चक्रे । पूर्ववत् ॥ [illegible]

(३) ईष्टे – ईशिषे – ईड्ढ्वे – ईशाञ्चक्रे । पूर्ववत् ॥

(४) आस्ते – आस्से – आध्वे – आद्ध्वे । आसाञ्चक्रे । आसयते – मा भवानासिसत् ॥ कर्मादि –

(५) आशास्ते – आशाशासे – । आशिशासिषते । आशाशास्यते – आशाशास्ति – आशाशाधि – हि । आशासयति – आशीशसत् ।

(६) वस्ते – वध्वे – ध्वे । ववसे – अवसिष्ट्वम् । विवत्सिषते । वावस्यते – वावस्ति – वावद्धि – हि । वासयति – अवीवसत् ।

(७) कंसे – कन्ध्वे । चकंसे – चिकंसिषते । चाकंस्यते – चाकंसीति – अचाकन् । कंसयति – अचकंसत् । कर्मादि –

(८) कसिर्वत्सिवत् ॥

(९) कष्टे, कक्षे, कड्ढ्वे । पूर्ववत् ॥

(१०) णिंस्ते – णिन्ध्वे । निणिंसे । निणिंसिषते । नेनिंस्यते – नेनिंसीति – अनेनिन् । णिंसयति – अणिणिंसत् । कर्मादि –

(११) णिङ्क्ते – णिङ्क्षे । पूर्ववत्

(१२) णिजिः पूर्ववत् ।

(१३) पिजिः पूर्ववत् ।

(१४) वृक्ते – वृक्षे । ववृजे । वरीवृज्यते । वरीवृजीति – वरिवृक्ति – लोट् – अवरीवृजीत् – वर्क् । वर्जयति – अवीवृजत् ॥ कर्मादि –

(१५) पृजी पूर्ववत् ॥

(१६) पृची पूर्ववत् ॥

(१७) सूते – सूध्वे । सुषुवे । सविता – सोता [स्वरति सूति ७-२-४४] सुसूषते सुसविषते । सोषूयते । सोषुवीति – सोषूति [भूसुवो ७-३-८८] प्रकृतिग्रहणं यङ्लुगर्थम् । सावयति – असूषवत् । कर्मादि – सुद्दे – सविता – साविता – सोता – लुङ् – असावि – असविष्ट – असाविष्ट – असोष्ट । लुङ् – असोसावि – असोसविष्ट – असोसाविष्ट । एवं षङि ।

(१८) शेते – शयाते – शेरते [शीङो रुट्] शिश्ये । शिशयिषते । शाशय्यते [अयङ् यि क्ङिति] शेशयीति – शेशेति – शेशीतः । शाययति अशीशयत् ॥ कर्मादि – शय्यते । शायिता – शयिता । एवं सर्वत्र ॥ अण्डदे शकानि (गणकार्यमनित्यम्)

(१९) यौति । युयाव । युयविषते – युयूषते । [सनि ग्रहगुहोश्च ७-२-१२] योयूयते – योयवीति – योयोति । यावयति – अयीयवत् । ७-४-८०

(२०) रौति – रवति – रुवीति । रुराव । रूरुवति । [सनि ग्रहगुहोश्च] रोरूयते । रोरवीति – रोरोति – रोरुवीतः । राययति – अरीरवत् ॥

(२०) नौति नियौति वत् ॥ नावयति – अनूनवत् ।

(२१) क्षौति – चुक्षाव – यौतिवत् ॥

(२२) क्ष्णौति – चुक्ष्णाव । यौतिवत् ॥

(२३) ऊर्णौति । ऊर्णोति [ऊर्णोतेर्विभाषा] । ऊर्णुते – । ऊर्णुनाव । ऊर्णुनुवे । ऊर्णविता – ऊर्णुविता [विभाषोर्णोः] ऊर्णुनविषते – ऊर्णुनूषते [सनीवन्तर्ध] ऊर्णोनूयते । ऊर्णोनौति – ऊर्णोनोति – । ऊर्णावयति । और्णुनवत् ॥
• वान्य ऊर्णोर्नुभावः यङ् प्रसिद्धिः प्रयोगतः ।
• आमश्च प्रतिषेधार्थमेकाचश्चेडुपग्रहात् ॥

[illegible]

अथैक आत्मनेभाषः ॥

(१) चक्षिङ्, व्यक्तायां वाचि । अयं दर्शनेऽपि ।

अथ पृच्यन्ताः षोडशात्मनेभाषाः ।

ईर, गतौ कम्पने च । ईड, स्तुतौ (२) ईश, ऐश्वर्ये । आस, उपवेशने । आङः शासु, इच्छायाम् । वस, आच्छादने । कसि, गति, शासनयोः । कस इत्येके । कश, इत्यन्ये । णिसि, चुम्बने । णिजि, शुद्धौ । सिजि, अव्यक्ते शब्दे । पिजि, वर्णे । पृजीत्येके । वृजी, वर्जने । पृची, संपर्चने । इतीरादय उदात्ता अनुदात्तेतः ॥

अथ द्वावात्मनेभाषौ ॥

षूङ्, प्राणिगर्भविमोचने । (३) शीङ्, स्वप्ने । उदात्तौ ।

अथ पञ्च परस्मैभाषाः ॥

(४) यु, मिश्रणेऽमिश्रणे च । (५) रु, शब्दे । णु, स्तुतौ टुक्षु, शब्दे । क्ष्णु, तेजने । इत्युदात्ताः ॥

अथैक उभयतोभाषः ॥

(६) ऊर्णुञ्, आच्छादने । उदात्तः ॥

(१) चक्षिङःख्याञ् । २ । ४ । ५४ । लिटि—वा लिटि । २ । ४ । ५५ । वा०—ख्शादिर्वा । २ । ४ । ५४ । वा०—असिद्धे शस्य यवचनं विभाषा । लुङि—अस्यतिवक्तिख्यातिभ्योऽङ् । ३ । १ ५२ । वा०—वर्ज्जने प्रतिषेधः । २ । ४ । ५४ । (२) ईशः से । ७ । २ । ७७ । ईड्जनोर्ध्वे च । ७ । २ । ७८ । (३) शीङः सार्वधातुके गुणः । ७ । ४ । २१ । शीङो रुट् । ७। १ । ६ । (४) उतोवृद्धिर्लुकि हलि । ७ । ३। ८९। (५) तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके । ७ ।३। ९५। (६) ऊर्णोतेर्विभाषा ।७।३ । ९० । वा०—ऊर्णोतेराम्नेतिवाच्यम् । नन्द्राः संयोगादयः । ६ । १ । ३ । विभाषोर्णोः । १ । २ । ३ । गुणोऽपृक्ते । ७ । ३ । ९१ । ऊर्णोतेर्विभाषा । ७ । २ । ६।

अथ पञ्च परस्मैभाषाः ॥

ष्णु, प्रस्रवणे । ध्यु, अभिगमने । (१) षु, प्रसवैश्वर्ययोः । कु, शब्दे । इत्यनुदात्ता उदात्तेतः ॥

अथ द्वावुभयतोभाषौ ॥

ष्टुञ्, स्तुतौ ॥ (२) ब्रूञ्, व्यक्तायां वाचि । इत्यनुदात्तौ ॥

अथैकोनविंशतिः परस्मैभाषा इङ्त्वात्मनेभाषः ॥

(३) इण्, गतौ । (४) इङ्, अध्ययने । (५) इक्, स्मरणे । वी, गतिव्याप्तिप्रजनकान्त्यसनखादनेषु । (६) या, प्रापणे । वा, गतिगन्धनयोः । भा, दीप्तौ । ष्णा, शौचे । श्रा, पाके । द्रा, कुत्सायां गतौ । प्सा, भक्षणे । पा, रक्षणे । रा, दाने । ला, आदाने । दाप्, लवने । (७) ख्या, प्रकथने । प्रा, पूरणे । मा, माने । (८) वच, परिभाषणे । इत्यनुदात्ता उदात्तेतः ॥

(१) लुङि—स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु । ७ । २ । ७२ । (२) लटि—ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः । ३ ।४ । ८४ । आहस्थः । ८ । २ । ३५ । ब्रुव ईट् ।७। ३ । ९३ । ब्रुवो वचिः । २ ४ । ५३ । लुङि—वचउम् ।७ ।४। २० । छान्दसलिङि—लिङ्याशिष्यङ् । ३ । १ । ८६ । छन्दस्युभयथा । ३ । १। ११७ । इष्टिः—स्यागागमिवचिविदिशकिरुहयः प्रयोजनम् । (३)—इणो यण् ।६।४ । ८१ । दीर्घ इणः किति ।७। ४। ६९ । लिङि—एतेर्लिङि । ७ ।४। २४ । लुङि—इणो गा लुङि । २।४। ४५ । (४) नित्यमधिपूर्वः । लिटि—गाङ्लिटि । २ । ४ । ४९। लुङ्लृङोः—विभाषालुङ्लृङोः । २ । ४ । ५० । गाङ् कुटादिभ्योऽञ्णिन्ङित् । १। २। १। घुमास्थागापाजहातिसां हलि ।६ । ४ । ६६। (५) अयमप्यधिपूर्वः । वा०—इण्वदिक इति वक्तव्यम् । (६) लङि—लङः शाकटायनस्यैव ।३।४। १११। (७) इष्टिः—अयं सार्वधातुकमात्रविषयः । (८) अयमन्तिपरो न प्रयुज्यते । बहुवचनपर इत्यन्ये । झिपरइत्येके

(१) स्नौति – सुष्णाव – स्नाविष्यति [स्तुक्रमोः ...] अस्नौत् – अस्नावीत् – सुस्नूषति – सुस्नूषति – सु सोष्णूयते – सोष्णवीति। स्नावयति – असुष्णवत्॥ कर्मादिषु ... विशेषः [न दुस्सुन्तमां मद्कर्मिणौ] प्रस्नुते – प्रास्नोष्ट॥

(२) यौति – दुद्याव। दुद्यूषति – दोद्योति – दोद्यवीति। द्यावयति – अदुद्यवत्॥
[असावीत् इति ...]

(३) क्षौति वत् – लुङि – अक्षौषीत् [स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मैपदेषु] ... 'सुञ् धूञो' ... अभिधेये ...

(४) कौति : पूर्ववत्॥ क्नते ... न प्रवर्तते शितप्‌निर्देशात्]

(५) तौति रौतिवत् [तुरुस्तुशम्यमः सार्वधातुके]

(६) स्तौति – तु दस्मैपदेषु तौतिवत् [तुरुस्तुशम्यमः सार्व॰] तुष्टाव – तुष्टूषति। तोष्टूयते। तोष्टवीति – स्तावयति – अतुष्टवत्॥

(७) ब्रूते – ब्रुवाते – ऊचे – ऊचाते – अवोचत। ब्रवीति [ब्रुव ईट्] आह – आहतुः [ब्रुवः पञ्चानामादित आहो ब्रुवः] आत्थ] उवाच – ऊचतुः। अवोचत् – ... विवक्षति – वावच्यते। यङ्लुक्न भवति ... वाचयति – अवीवचत्]

(८) एति – इयन्ति। इयाय – ईयतुः [दीर्घ इणः किति] ईयात् [...] ... अगात् [इणो गा लुङि] [...] जिगमिषति गमयति – अजीगमत्॥ [णौ गमिरबोधने] कर्मादिषु – अगामि – अगामिषाताम् [...] अन्ये तु आयिषातामित्यादि॥

(९) अधीते – अधीयाते। अधिजगे [गाङ् लिटि] अध्यैत। अधीयीत। अध्येषीष्ट। अध्यैष्ट [विभाषा लुङ्लृङोः] अध्यगीष्ट – अध्यगीषाताम्। [इङश्च] अधिजिगांसते॥ अधिजिगमिषाम्... [आत्मनेपदेन समानपदस्थस्य ...] ... परस्मैपदेषु ... अधिजिगांसिता ... अध्यापिपत्॥

(१०) अध्येति – अधीयन्ति – अधियन्ति [इणवदिकः ...] 'अत्र विषये मतद्वयम्। केचन आर्धधातुकप्रकरणे वार्तिकं मन्यन्ते। अत्र विषये एव इणवत् भवति अन्ये तु इणवत् ... कार्यं तत्सर्वं इणवद् इच्छन्ति।

(११) वेति – वियन्ति। विवाय – अवैषीत् [...] वेवीयते – वेवेति – वेवयीति। विवीषति। वाययति – वाययति [प्रजने वी...]

(१२) याति – ययौ। अयासीत् [यमरमनमातां सक् च] लङि अयुः। अयान् [लङः शाकटायनस्यैव] यियासति। यायायते यायेति – यायाति। यायीतः [ईहल्यघोः] यायति [...] यापयति – अयीयपत्॥ कर्मादिषु –

(१३) वाति यातिवत्। णिचि वाजयति [वो विधूनने जुक्]

(१४) भाति वत् – –:

(१५) ष्णाति वत्। आ. लिङि स्नेयात् [वान्यस्य संयोगादेः॥

(१६) श्रातिवत् – श्रपयति [ज्वलादि...] श्रापयति। एवं द्रा – प्सा – प्रा वेदितव्याः॥

(१७) पाति पूर्ववत्। णिचि [पातेर्लुग्वक्तव्यः] पालयति।

(२१) लाति पूर्ववत्। णिचि [लीलोर्नुग्लुकौ ६-३-] विलालयति – विलापयति।

(२२) ... [... ६-४-] ... [... ६-४-] ...

(२४) * ... वच्चन्ति [अत्र ...] उवाच – वग्धि। वच्यात्। उच्यात्। अवोचत्।

* [वचन्तीत्यस्य प्रयोगो ... सम्मतौ। तथा च भोजः। 'न वचन्ति प्रयुञ्जते' इति। ... अभिधानमिति केचित् इति। अत्र ... 'वचन्ति' इति सर्वाणि रूपाणि प्रदर्श्य

(६) गणकार्यानित्यत्वे तु ज्ञापकं स्रम्भ सहन इत्यत्र चुरादित्वादेव सिद्धे (विकल्पे) णिजकरणम् ॥ क्षी० पृ. १२८
अत्र गणकार्यस्यानित्यत्वज्ञापनात् श्यो लुङ् न भवति । अनित्यत्वं च स्रम्भो चुरादिपाठात् चुरादयो णिचः
इत्येव सिद्धे पुनः णिजकरणात् ज्ञापितम् भवति । आधृषाद्वा ॥ २४६ ॥ इति लिखितम् ॥

(१०) [illegible]

१) वेद — विदन्तुः । विदुः [विदो लटो वा] लिटि — विवेद — विवेदिथ । विदांचकार [उषविदजागृभ्योऽन्यतरस्याम्] विदांकुर्वन्तु । [विदांकुर्वन्त्वित्यन्यतर०] लङि. अविदुः [सिजभ्यस्तविदिभ्यश्च] अवेः [दश्च] विविदिषति [रुदविदमुषग्रहि०] इति किन् [समो गम्यृच्छिप्रच्छिस्वरत्यर्तिश्रुविदिभ्यः] संविन्ते । संविद्रते । वेत्तेर्विभाषा ॥ संविदते वा । संवेविन्ते । संवेविदते । आत्मनेपदवृत्ति वेत्तेः विन्त विदाते ॥

२) अस्ति । स्तः । सन्ति । [श्नसोरल्लोपः] । बभूव [अस्तेर्भूः] धातौ स्तु प्रयोगे ... आपि अस्ति ... नेष्यते इति 'प्रादुरास कुलपाञ्चालिः' ॥ स्थित । व्यतिसे ... व्यतिसे । व्यतिस्ते । व्यतिहे । तासस्त्योर्लोपः ॥

३) मार्ष्टि । मृजेर्वृद्धिः [व्रश्चभ्रस्जसृजमृज०] मृजन्ति । मार्जन्ति । मृजेरजादौ सङ्क्रमे विभाषा वृद्धिमिच्छन्ति । मार्ष्टि [वदोः कः लि] 'मृजेरजादौ' अचीत्युच्यमानेऽपि यस्मिन् विधिस्तदादावल्ग्रहणे इति आदिग्रहणं मुख्यार्थं ... दिग्रहणार्थम् । ममृज । ममार्ज ॥ ममार्जिथ, ममार्ष्ठ । अदित्वात् विकल्पः । 'मृजिर्' अमार्जीत् । अमार्क्षीत् । मिमृक्षति । मिमार्जिषति । मरीमृज्यते । मरीमार्जीति । मरीमार्ष्टि । व्यतिमार्जते । व्यतिमृजते ॥

४) रोदिति [रुदादिभ्यः सार्वधातुके] । अरोदीत् । अरोदत् [रुदश्च पञ्चभ्यः] । अड्गार्ग्यगालवयोः । अरुदत् । आरोदीत् । रुरुदिषति [रुदविद०]

५) स्वपिति [रुदादिभ्यः ०] सुष्वाप । सुषुपतुः (वचिस्वपि० लिट्यभ्यासस्योभयेषाम्) सुष्वपिथ । सुष्वाप । (रुदविद०) सुषुप्सति । सोषुप्यते (स्वपिस्यमिव्येञां यङि) सास्वपीति । स्वापयति । असूषुपत् (स्वापेश्चङि) सुप्यते । सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः ॥

६) श्वसिति । शश्वास । शश्वसिथ । अश्वसीत् । ~~अश्वसत्~~ अश्वसत् । लुङि. अश्वसीत् । अश्वसत् [ह्म्यन्तक्षणश्वस०]

७) अनिति । आन । आनिथ । [अनितेः] प्राणिति ॥ आनीत् । आनत् । लुङि. आनीत् । आनत् ।

८) जक्षिति । बहु. जक्षति [जक्षित्यादयः षट्] [अदभ्यस्तात्] जजक्ष — जजक्षिथ । अजक्षीत् — अजक्षत् । अजक्षुः [सिजभ्यस्तविदि०] लुङि. अजक्षीत् [अतो हलादेर्लघोः] इति न वृद्धिः इडन्तत्वात् ॥ अजक्षत् । बहु. अजक्षुः ॥ जाजक्षीति । जाजक्षि ॥ अजिजक्षत् ॥

९) जागर्ति । जाग्रति । जागरांचकार [उषविदजागृभ्यो०] जजागार — जजागरिथ । जजागार — गर वा । आशि० जागर्यात् [जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु] अजागरीत् [ह्म्यन्तक्षण०] जिजागरिषति । जागरयति । अजजागरत् ॥

१०) दरिद्राति । दरिद्रितः । दरिद्रति [इद्दरिद्रस्य] [श्नाभ्यस्तयोरातः] दरिद्रांचकार [कास्यनेकाच इति वक्तव्यम्] लङि. अदरिद्रुः लुङि. [अद्यतन्यां वेति वक्तव्यम्] अदरिद्रीत् । [अदरिद्रासीत्] अदरिद्रुः । दरिद्र्यात् [दरिद्रातेरार्धधातुके लोपो वक्तव्यः] दिदरिद्रिषति-दिदरिद्रासति [सनि णमुल्ण्वुल्ल्युट्सु] न दरिद्रायके लोपो दरिद्राणे च नेष्यते । दिदरिद्रासतीत्येके दिदरिद्रिषतीति वा ॥

११) चकास्ति । चकासांचकार [कास्प्रत्ययादाम०] चकास्धि 'धि च' अन्य मतमुपदेशात् चकाद्धि] अचकात् [तिप्यनस्तेः] अचकाः [सिपि धातो रुर्वा] अचकात् (सिपि)

१२) अथ द्विकर्मकः । शास्ति । शिष्टः [शास इदङ्हलोः] शासति [जक्षित्यादयः] शशास — शशासिथ । शाधि [शा हौ] शिष्यात् । अशिषत् । [सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च] शिष्यते यङि । शाशिष्टः । अशाशास्त् [नाग्लोपिशास्वृदिताम्]

१३) दीधीते । दीध्याते [एरनेकाचो०] दीध्यांचक्रे [दीधीवेवीटाम्] दीधिता [यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः] दिदीधिषते । दीध्यति । अदिदीध्यत् ॥ अविवेवत् ॥

१४) इर्वन् 'से ह्यावाभ्यां माजौ उभौ धावन्त सौ' इति भाष्ये वार्तिकयोः सिप्तम् । इच्छा विविजिष्यन्ति ॥

अथ चत्वारः परस्मैभाषाः ॥

(१) विदँ, ज्ञाने । (२) असँ, भुवि । (३) मृजूँ, शुद्धौ । (४) रुदिँर्, अश्रुविमोचने । इत्युदात्ता उदात्तेतः ॥

अथैकः परस्मैभाषः ॥

(५) ञिष्वपँ, शये । अनुदात्तः ॥

अथ सप्त परस्मैभाषाः ॥

श्वसँ, प्राणने । (६) अनँ, च । (७) जक्षँ, भक्षहसनयोः । (८) जागृ, निद्राक्षये । (९) दरिद्रा, दुर्गतौ । (१०) चकासृँ, दीप्तौ । (११) शासुँ, अनुशिष्टौ । इत्युदात्ताः ।

अथ द्वावात्मनेभाषौ ॥

(१२) दीधीङ्, दीप्तिदेवनयोः । वेवीङ्, वेतिना तुल्ये । इत्युदात्तौ ॥

(१) लटि–विदो लटो वा । ३ । ४ । ८३ । लोटि–विदांकुर्वन्त्वित्यन्यतरस्याम् । ३ । १ । ४१ । तनादिकृञ्भ्य उः । ३ । १। ७९। अत उत्सार्वधातुके । ६ ।४। ११० । लङि–दश्च ।८ ।२। ७५। (२) श्नसोरल्लोपः ।६ ।४। १११ । आर्द्धधातुके–अस्तेर्भूः । २ । ४।५२। लोटि–घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च। ६।४। ११९। उपसर्गप्रादुर्भ्यामस्तिर्यच्परः । ८ । ३ । ८७ । (३) मृजेर्वृद्धिः ।७।२। ११४। इष्टिः–इहान्ये वैयाकरणा मृजेरजादौ संक्रमे विभाषा वृद्धिमारभन्ते । १ । १ । ३ । (४) रुदादिभ्यः सार्वधातुके । ७ । २ ।७६। लङि–रुदश्च पञ्चभ्यः ।७ ।३।९८ । अड्गार्ग्यगालवयोः । ७ ।३। ९९ ।(५) सुविनिर्दुर्भ्यः सुपिसूतिसमाः । ८ । ३ । ८८ । वा०–पूर्वत्रासिद्धीयमद्विर्वचने । (६) अनितेः । ८ ।४। १९ । (७) जक्षित्यादयःषट् । ६ । १ ।६। अदभ्यस्तात् । ७ । १ । ४ । (८) जाग्रोऽविचिण्णल्ङित्सु । ७ ।३। ८५। लङि–जुसि च ।७। ३। ८३ । (९) इद्दरिद्रस्य । ६ । ४ । ११४ । श्नाभ्यस्तयोरातः । ६। ४ । ११२ । वा०–दरिद्रातेरार्द्धधातुके लोपो वक्तव्यः । वा०–अद्यतन्यां वेति वक्तव्यम् । (१०) लङि–तिप्यनस्तेः । ८ । २ । ७३ । सिपि धातोरुर्वा । । ८ । २ । ७४ । (११) शास इदङ्हलोः ।६ । ४ ।३४। लोटि–शा हौ । ६ । ४ । ३५। (१२) यीवर्णयोर्दीधीवेव्योः । ७ ।४। ९३ ।

अथ त्रयः परस्मैभाषाः ॥

षस[15], सस्ति[16], स्वप्ने । वश[17], कान्तौ । इत्युदात्ताः । चर्करीतं च ॥

अथैक आत्मनेभाषः ॥

ह्नुङ्[18], अपनयने । इत्यनुदात्तः ।

इति लुग्विकरणा अदादयः ॥

अथ जुहोत्यादिर्गणः

अथ त्रयः परस्मैभाषाः ॥

(१) हु[1], दानादनयोः । आदाने चेत्येके । प्रीणनेऽपीतिमहाभाष्यसम्मतम् । (२) ञिभी[2],भये । ह्री[3], लज्जायाम् । जुहोत्यादयोऽनुदात्ताः ।

अथैकः परस्मैभाषः । [अल्पदक्षे करोतिवत् सर्वरूपाणि ...]

(३) पॄ[4], पालनपूरणयोः उदात्तः । ह्रस्वान्तोऽयमित्येके ।

अथैक उभयतोभाषः ।

(४) डुभृञ्[5], धारणपोषणयोः । अनुदात्तः ॥

अथ द्वावात्मनेभाषौ ।

(५) माङ्[6] माने शब्दे च । ओहाङ्, गतौ ।

अथैकः परस्मैभाषः ।

(६) ओहाक्, त्यागे । अनुदात्तः ॥

(१) जुहोत्यादिभ्यः श्लुः । २ । ४ । ७५ । श्लौ । ६ । १ । १० । बहुलं छन्दसि । २ । ४ । ७६ । भीह्रीभृहुवां श्लुवच्च । ३ । १ । ३९ । (२) भियोऽन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ११५ । (३) अर्त्तिपिपर्त्योश्च । ७ । ४ । ७७ । उदोष्ठ्यपूर्वस्य । ७ । १ । १०२ । लिटि—शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा । ७ । ४ । १२ । (४) भृञामित् । ७ । ४ । ७६ । (५) ईहल्यघोः । ६ । ४ । ११३ । (६) जहातेश्च । ६ । ४ । ११६ । लोटि—आ चहौ । ६ । ४ । ११७ । विधिलिङि—लोपो यि । ६ । ४ । ११८ ।

लोटि (सान्धि - संस्तात । संस्तकम् । संस्त । संस्तानि । संस्ताव । संस्ताम
लङि । असस्न । असंस्ताम् । असंस्तान । असंस्तम । संस्तात । असंस्तीत ।
... । ... । लालं (स्त) । असासंस्तीत
अससस्त । संस्तयति । अससंस्तत् ॥ —

(१२) सास्ति - सास्से । ससास - सेसिथ । लोटि - सधि - सद्धि । असत् - असः - असत् ।

(१३) संस्ति । संस्तः । संस्तन्ति । ससंस्त । ससंस्तिथ । [संधि । संस्तः । संस्तन्ति । कदा० अदि०) । संस्ति । संस्तः । संस्ति ।
संस्ति । संस्तः । संस्तः । ४

(१४) वष्टि: । उष्टः । उशन्ति । उवाश - उवशिथ । उड्ढि । अवट् - औश्याम् - औशन् । वावश्यते (न वशः)

(१५) अपह्नुते - जह्नुविद्वे । जुह्नुविध्वे ।

(१) जुहोति - जुह्वति । हुश्नल्वो । सार्वधातुके । जुहाव । जुहविथ - जुहोथ । जुहवांचकार [भीह्रीभृहुवां०] जुहुधि [हुझल्भ्यो
हि] हावयति । अजूहवत ॥ ओ ह्वति (हुश्नुवो० इति न ... ...)
(२) बिभेति । बिभीतः । बिभ्यति । बिभीथः - बिभिथः । (भियोऽन्यतरस्याम्) बिभाय - बिभयिथ - बिभेथ । बिभयांचकार ।
लङि । अबिभयुः । जुसि चेति गुणः ॥ बेभयीति । बेभेति - बेभीतः - बेभितः - (भियोऽन्यतरस्याम्) ॥
(भीस्म्योर्हेतुभये) (बिभेते र्हेतुभये) भियो हेतुभये षुक् । भीषयते । अबीभिषत । भापयति । भाययति ॥
(३) जिह्रेति बिभेतिवत् । जिह्रियति । ह्रेपयति (अर्तिह्री० ...)
(४) पिपर्ति (अर्तिपिपर्त्योश्च) पिपूर्तः । पिपुरति (उदोष्ठ्यपूर्वस्य) (हलि च) पपार - पप्रतुः - पप्रुः । पपरतुः
(ऋच्छत्यृताम्) (शॄदॄप्रां ह्रस्वो वा) पपरिथ । परिता - परीता (वॄतो वा) पिपूर्यात् । अपारीत् । पिपूर्षति -
पिपरिषति - पिपरीषति (इट् सनि वा) पोपूर्यते । पापरीति - पापूर्तः । पारयति - अपीपरत् ।
(५) बिभर्ति । भृञामित् । बभर्थ । बिभरांचकार । बिभृयात् । बुभूर्षति । ~~...~~ । (सनि बेभ्रीयते) बरीभर्ति
(६) मिमीते । मिमाते । मिमते । ममे । मेमीयते ।
(७) जिहीते । जिहाते । हापयति । अजीहपत् ।
(८) जहाति । जहितः । जहीतः । (जहातेश्च) जहाय । जहिथ । जहाहि । जहीहि (आ च हौ) (जह्यात
(लोपो यि) हेयात् (एर्लिङि) अहासीत् (यमरमनमातां सक् च) जेहीयते । हापयति । अजीहपत् ॥

(आङो दोऽनास्यविहरणे) आदत्ते। [आस्य विहरण समान क्रियादपि प्रति देशो वाच्यः] (स्वाङ्गकर्मकाच्चेति वक्तव्यः) (ददद् ...) लौलोले दिवा।

(1) ददाति। दत्त - ददति (श्नाभ्यस्तयोरातः) (अदभ्यस्तात) ददौ। ददिथ - ददाथ। देहि (घ्वसोरेद्धावभ्यासलोपश्च) देयात् - अदात्। (गातिस्थाघुपाभूभ्यः०) दत्ते। ददाते। ददते। ददिषे। ददीत। दासीष्ट। अदित (स्थाघ्वोरिच्च) दित्सति (सनि मीमाघु०) देदीयते (घुमास्थागापाजहातिसां०) दापयति। दाप्यतः॥ दापयति। अदीदपत्॥

(2) दधाति। धत्तः। धेहि। धत्ते। दधाते। धत्स्व। अधित। धित्सति। देधीयते। लोट् [दधद् दधति] (लोलोले दिवा)

(3) नेनेक्ति (निजां त्रयाणां गुणः श्लौ) निनेजिथ। अनिजत् (इरितो वा) अनैक्षीत्। नेनिक्ते। निनिजिषे। अनिक्त (लिङ्सिचावात्मनेपदेषु०)

(4) वेवेक्ति। नेनेक्तिवत्,

(5) वेवेष्टि। विवेषिथ। वेक्ष्यति (षढोः कः सि) वेवेष्टु (अवेवेट्) अविक्षत्। अविक्षत (शल इगुपधा० पुषादि भुतां०) अलृदित्करणं प्रपञ्चार्थं अयाणं नित्यमेव तत्फलस्य सिद्धत्वात्॥

(6)

(6) घर्तिरस्त्वै आवश्यकेण पठितेऽप्यूतं घृणा घर्म इत्ये ... ॥ धा.6-1-48॥ जिघर्ति॥ नैरुक्ता अपि नैगमेभ्यो भाविकाभावन्ते॥ [जिघर्मीति नलावृतेन] ॥ निरु०।

(6) जिहर्ति (अर्ति जिहर्ति होमात) (हृग्रहोर्भश्छन्दसि हस्य भत्वम्) जभार। जिहर्ति॥

(7) अर्तेश्छान्दसत्वात् दिधर्ति इत्यादौ 'बहुलं छन्दसि' इतीत्वे सिद्धे पुनः "अर्तिपिपर्त्योश्च" इति इत्व विधानं भाषायामप्यस्य प्रयोगोऽस्तीति ज्ञापनार्थं मिति वदता भाष्यकारेण पदमर्थः स्फोरितः। धा. वृ. पृ. 268

10) इयर्ति - इयृतः। इयृति (अर्तिपिपर्त्योश्च) (अभ्यासस्याऽसवर्णे) आर - आरिथ (ऋतद्वदृताम्) (इडत्यर्तिव्ययतीनाम्) लङि - ऐयः। ऐयृताम् - ऐयरुः। इयृयात्। अर्यात्। (गुणोऽर्तिसंयोगाद्योः) आरत् (सर्तिशास्त्यर्तिभ्यश्च) (ऋदृशोऽङि) [समो गम्-ऋच्छिभ्यां] समृत॥

(8) 'कपिर्बिभर्ति ते जगत्) बभ्रा ते हरिः (भलिभर्ती ह लिय)

(9) चिकेति। चिकितः। चिक्यति।

(10) तुतोर्ति। तुतूर्तः। तुतरति।

(11) दिधेष्टि। दिधिष्टः।

(12) दधन्ति। दधन्तः। दधनति।

(13) जजन्ति। जजातः। जज्ञति (जन सन खनां सञ्झलोः) (गम हन जन खन०) लोटि। जजाहि। जाह्दलि। जजन्ति"

(14) देवान् जिगाति। जिगीतः। जिगति॥ जिगी:

(1) दीव्यति। दिदेव। दिदेविथ। दिदेविषति। दिदिविषति। दुद्यूषति। देदीव्यते। अध्यावितांनास्ति यङ्लुक्"

(2) सीव्यति। दीव्यतिवत्॥

(3) स्रीव्यति। दीव्यतिवत्। ...

(4) ष्ठीव्यति। तिष्ठेव। [सुब्धातुष्ठिवुष्वष्कतीनां सत्व०]

(5)

अथ द्वावुभयतोभाषौ ॥

(१) डुदाञ्, दाने । (२) डुधाञ्, धारणपोषणयोः । दानेऽपीत्येके । अनुदात्तौ ।

अथ त्रय उभयतोभाषाः ॥

(३) णिजिर्, शौचपोषणयोः । विजिर्, पृथग्भावे । विष्लृ, व्याप्तौ । इति णिजादयोऽनुदात्ताः ॥

अथ गणान्ताः परस्मैभाषाश्छान्दसाश्चैकादश ॥

(४) घृ, क्षरणदीप्त्योः । (५) हृ, प्रसह्यकरणे । ऋ, सृ, गतौ । इति घ्रादयस्त्रयोऽनुदात्ताः ॥

(६) भस, भर्त्सनदीप्त्योः । उदात्त उदात्तेत् । कि, ज्ञाने । अनुदात्तः । तुर, त्वरणे । धिष, शब्दे । धन, धान्ये । (७) जन, जनने । तुरादय उदात्ता उदात्तेतः । गा, स्तुतौ अनुदात्तः । छन्दसि वृत् ।

इति श्लुविकरणा जुहोत्यादयः ॥

अथ दिवादिगणः ॥

अथ दिवादयः षड्विंशतिः परस्मैभाषाः ॥

(८) दिवु, क्रीडाविजिगीषाव्यवहारद्युतिस्तुतिमोदमदस्वप्नकान्तिगतिषु । षिवु, तन्तुसन्ताने । स्रिवु, गतिशोष-

(१) घोर्लोपो लेटि वा ।७ ।३। ७०। (२) दधस्तथोश्च ।८। २ । ३८ । वा०–पूर्वत्रासिद्धे नस्थानिवत् ।(३) निजां त्रयाणां गुणः श्लौ ।७।४।७५। नाभ्यस्तस्याचिपिति सार्वधातुके ।७ ।३।८७। (४) बहुलं छन्दसि । ७ । ४। ७८ । (५) वा०–हृग्रहोर्भश्छन्दसि हस्य भत्वम् । (६) घसिभसोर्हलि च । ६ । ४ । १००। (७) जनसनखनां सञ्झलोः ।६ ।४। ४२ । लेटि–वाच्छन्दसि । ३।४। ८८ । (८) दिवादिभ्यः श्यन् । ३ । १ । ६९ ।

क्षयोः । ष्ठिवु, निरसने । क्सुँ, अदने । आदान इत्येके । अदर्शन इत्यपरे । ष्णसुँ, निरसने । क्नसु, ह्वरणदीप्त्योः । व्युष, दाहे । प्लुष, च (१)। नृती, गात्रविक्षेपे। त्रसी, उद्वेगे । कुथ, पूतीभावे । पुथ, हिंसायाम् । गुध, परिवेष्टने । क्षिप, प्रेरणे । अनुदात्तः । पुष्प, विकसने । तिम, ष्टिम, ष्टीम, आर्द्रीभावे । व्रीड, चोदने लज्जायाञ्च । इष, गतौ । षह, षुह, चक्यर्थे । जॄष्, झॄष्, वयोहानौ । इति दिवादय उदात्ता उदात्तेतः ॥

अथ द्वावात्मनेभाषौ ॥

षूङ्, प्राणिप्रसवे । दूङ्, परितापे । इत्युदात्तौ ॥

अथ दीङादय एकादश आत्मनेभाषाः ॥

(२) दीङ्, क्षये । डीङ् विहायसा गतौ । धीङ्, आधारे । मीङ्, हिंसायाम् । रीङ्, स्रवणे। (३) लीङ्, श्लेषणे । व्रीङ्, वृणोत्यर्थे । (वृत्) स्वादय ओदितः । पीङ्, पाने । माङ्, माने । ईङ्, गतौ। प्रीङ्, प्रीणने। इति दीङादय अनुदात्ता डीङ् तूदात्तः ॥

अथ चत्वारः परस्मैभाषाः॥

(४) शो, तनूकरणे । छो, छेदने । षो, अन्तकर्मणि । दो, अवखण्डने । श्यतिप्रभृतयोऽनुदात्ताः ॥

अथ पञ्चदशात्मनेभाषाः ॥

(५) जनी, प्रादुर्भावे। दीपी, दीप्तौ । पूरी, आप्यायने ।

(१) सेऽसिचिकृतचृतछृदतृदनृतः ।७।२।५७। (२) दीङो युडचि क्ङिति।६।४।६३। मीनातिमिनोतिदीङां ल्यपि च ।६।१।५०। (३) विभाषा लीयतेः ।६।१।५१। (४) ओतः श्यनि ।७।३।७१। (५) ज्ञाजनोर्जा ।७।३।७९। जनिवध्योश्च ।७।३।३५।

(५) स्नुस्यति। सुष्णोस्थ। स्नोष्णुस्यते।
(६) स्नस्यति। सस्नास।
(७) क्नस्यति। चक्नास। क्रसयति। अचिक्रसत्। (जनीजृष् क्नसु रञ्जोऽमन्ताश्च)॥
(८)
(९) रध्यति। ररन्धिथ। रत्स्यति। [नेड्वशि कृति ...] ररीरध्यते (भृशादित्वात्)

(१२) अचिक्लिशत्।

(१६)
(१८) तेतिम्यति। तेतेम्यति।

(२१) क्षुधिता (नीप इत्यस्य नात्यस्य ग्रहणं)
(२२) क्षुहिता (नीप क्षुद् इत्यस्य क्षुध्यशब्दस्य ग्रहणं)

(२४) जीर्यति। जजरतुः (ऋच्छत्यृताम्) वा जॄभ्रमु०। जेरतुः। जेरुः। जरयति। जनीजृष्क्नसु०॥
(१) सोष्यति। सविष्यते। (स्वरति सूति सूयति०) सुसूयते।
(३) (दीङः प्रतिषेधः स्थाघ्वोरित्वे) दिदीयते॥ दापयति।

(६) मिमीयते। मिलते केचित्॥
(७) रीयिषे [... इति मतः (अचिर्ऋ अहि ...) इत्यसिद्धत्वात् उपधायां च इति दीर्घो न भवति] रेपयति। (अर्त्तिह्री०)
(८) लाता। लेता (विभाषा लीयतेः) विलालयति। विलीनयति। विलापयति। विलाययति (लीलोर्नुग्०)

(११) मयते - मिमीते वत् वा॥
(१३) व्राययति जुकुम्मयति (चुक्ली...) इत्यस्य अकारान्तत्वात्॥
(१४) अघ्रात। अघ्रासीत् [विभाषा घ्राधेट्०॥ घ्रापयति।
(१६) स्रेजीयते (भृशादित्वात्)

(१८) जायते। जज्ञे (गमहन०) अजनि। अजनिष्ट (दीपजन०) अजनिषत। जाजायते। जञ्जन्यते। जञ्जनीति। जनयति (कृत्संयुक्तस्य०) (जनीजृष्क्नसु०)
(१९) अदीपि। अदीपिष्ट। (दीपजन०) दीपयति। अदीदिपत्। अदिदीपत् (भ्राजभास०)
(२०) अपूरि। अपूरिष्ट। अपोपूर्यत - अपीपरत्। पूरयति।
2

उद्गिरणे। ष्णिहँ, प्रीतौ। वृत् रधादयः। (१) शमुँ, उपशमे, तमुँ, काङ्क्षायाम्। दमुँ, उपशमे। श्रमुँ, तपसि खेदे च। भ्रमुँ, अनवस्थाने। क्षमूँ, सहने। क्लमुँ, ग्लानौ। मदीँ, हर्षे। इत्यष्टौ शमादयः। (२) असुँ, क्षेपणे। (३) यसुँ, प्रयत्ने। जसुँ, मोक्षणे। तसुँ उपक्षये। दसुँ च। वसुँ, स्तम्भे। बशादिरित्येके। ओष्ठ्यादिर्दन्त्यान्तो व्युसइत्यन्ये। अयकारं बुस इत्यपरे। व्युषँ, विभागे। प्लुषँ, दाहे। विस प्रेरणे। कुसँ, संश्लेषणे। बुसँ, उत्सर्गे। मुसँ, खण्डने। मसीँ, परिणामे। समीँ इत्येके। लुठँ, विलोडने। उचँ, समवाये। भृशुँ, भ्रंशुँ, अधःपतने। वृशँ, वरणे। कृशँ, तनू करणे। ञितृषँ, पिपासायाम्। हृषँ, तुष्टौ। रुषँ, रिषँ, हिंसायाम्। डिपँ, क्षेपे। कुपँ, क्रोधे। गुपँ, व्याकुलत्वे। युपुँ, रुपुँ, लुपुँ, विमोहने। लुभँ, गार्ध्ये। क्षुभँ, संचलने। णभँ, तुभँ, हिंसायाम्। क्लिदूँ, आर्द्रीभावे। (४) ञिमिदाँ, स्नेहने। ञिक्ष्विदाँ, स्नेहनमोचनयोः। ऋधुँ, वृद्धौ। गृधुँ, अभिकांक्षायाम्। वृत्। इत्युदात्ता उदात्तेतः। दिवादिराकृतिगणः।

इति श्यन्विकरणा दिवादयः॥

अथ स्वादिर्गणः॥

अथ स्वादयो दशोभयतोभाषाः॥

(५) षुञ्, अभिषवे। षिञ् बन्धने। शिञ् निशाने।

(१) शमामष्टानांदीर्घःश्यनि।७।३।७४। (२) लुङि—अस्यतेस्थुक्।७।४।१७। (३) यसोऽनुपसर्गात्।३।१।७१। संयसश्च।३।१।७२। (४) मिदेर्गुणः।७।३।८२। (५) स्वादिभ्यः श्नुः।३।१।७३। सुनोतेःस्यसनोः।८।३।११७।

(२३। अशमि–अशामि०॥ शमोऽदर्शने॥

(२५) दमयति–दमयते (न पादम्या०)

(२८) भ्राम्यति भ्रमति (वा भ्राशभ्लाश०)

( ) अक्षमीत्–अक्षामीत्॥

(२९) क्लाम्यति। क्लामति।

(३०) मदयति (मदी हर्षग्लेपनयोः) मादयति।

(३२) यमोऽपरिवेषणे। यमयति। यमति।

(५८) गुपयति। गोपायति।

(६१) जीव सह भूम (नय०)

(६२) अर्दि जर्दति। इत्सति। [सनीवन्त०] (आप्ज्ञप्यृधामीत्) अर्दिधत्। अर्दीधत्॥

वृत्करण पुग्गादिघर्य तस्मात्–स्फायति। स्फेवमामेर/स्फेटयति॥

(१) सुन्वन्ति (हुश्नु: सार्वधातुके) सुनुवः–न्व, सुनुमः–न्मः॥ (लोपश्चास्यान्यतरस्यां म्वोः॥ (अभिषुणोति) ॥उपसर्गात् सुनोति०॥ अभिषुषाव (स्थादिष्वभ्यासेन०) अभिषोष्यति (सुनोते स्यसनोः) उपसर्गात् इति प्राक् निषेधः। लुङ् (असावीत्) स्तुसुधूञ्भ्यः परस्मै० इति इट्॥ सुषु विष्ठे–ष्वे। विषावेरः। सोमीजूषः। इनः पीवनः॥

(२) चिणव, स्वनेकाचोऽत्यगोन०।

अथ तुदादिर्गणः ॥

अथ षडुभयतोभाषाः ।

(१) तुद, व्यथने । णुद, प्रेरणे । दिश, अतिसर्जने । (२) भ्रस्ज, पाके । क्षिप, प्रेरणे । कृष, विलेखने । इत्यनुदात्ताः स्वरितेतः ।

अथैकः परस्मैभाषः ।

ऋषी, गतौ । उदात्त उदात्तेत् ।

अथ चत्वार आत्मनेभाषाः ।

जुषी, प्रीतिसेवनयोः । (३) ओविजी, भयचलनयोः । ओलजी, ओलस्जी, व्रीडायाम् । इत्युदात्ता अनुदात्तेतः ।

अथ व्रश्चादयश्चतुर्दशोत्तरशतं परस्मैभाषाः ।

ओव्रश्चू, छेदने । व्यच, व्याजीकरणे । उछि, उञ्छे । उछी, विवासे । ऋछ, गतीन्द्रियप्रलयमूर्त्तिभावेषु । मिछ, उत्क्लेशे । जर्ज, चर्च, झर्झ, परिभाषणभर्त्सनयोः । त्वच, संवरणे । ऋच, स्तुतौ । उब्ज, आर्जवे । उज्झ, उत्सर्गे । लुभ, विमोहने । रिफ, कत्थनयुद्धनिन्दाहिंसादानेषु । रिह, इत्येके । तृप (४) तृम्प, तृप्तौ । तृफ, तृम्फ, इत्येके । तुप, तुम्प, तुफ, तुम्फ, हिंसायाम् । दृफ, दृम्फ, उत्क्लेशे । दृभ, इत्यन्ये । ऋफ, हिंसायाम् । गुफ, गुम्फ, ग्रन्थे । उभ, उम्भ, पूरणे । शुभ, शुम्भ, शोभार्थे । दृभी, ग्रन्थे । चृती, हिंसाग्रन्थनयोः ।

(१) तुदादिभ्यःशः । ३ । १ । ७७ । (२) भ्रस्जोरोपधयोरमन्यतरस्याम् । ६ । ४ । ४७ । (३) विज इट् । १ । २ । २ । (४) वा०-शे तृम्फादीनां नुम्वाच्यः

(४) भृज्जति (ग्रहिज्या०) बभर्ज । बभर्ष्ठ । बभर्जिथ । [भ्रस्जो रोपधयोः रमन्य०) बभ्रज्ज । बभ्रज्जतुः । (बभ्रज्जिथ)
बिभर्क्षति । बिभर्ज्जिषति । बिभ्रक्षति । बिभ्रज्जिषति [सनीवन्तर्ध भ्रस्ज०) बरीभृज्ज्यते [रीगृदुपधस्य च] बाभ्रष्टि
(ग्रहि०) इत्यत्र श्तिपा निर्देशात् न सम्प्रसारणम् ॥ भर्ज्यति । अबभर्ज्जत् । अबभ्रज्जयति । अबभ्रज्जत ॥

(६) (अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्य०) क्रष्टा । क्रष्टा इत्यादि ॥ लुङि । अकृक्षत् । अक्राक्षीत् । अकार्क्षीत् [स्पृशमृशकृष०)

(७) अर्चयति । आर्चिचत् । मा भवान् अर्चिचत् ॥

(८)

[स्वरतिसूति०]

(१२) वृश्चति (ग्रहिज्या०) वव्रश्चिथ । वव्रष्ठ । वरीवृश्च्यते । वाव्रष्टि । वाव्रष्ट । श्तिपा निर्देशात् न सम्प्रसारणम् ।

(१३) विचति (ग्रहिज्या०) [व्यचेः कुटादित्वमनसीति वक्तव्यम्] इति विव्यचिथ ॥ वेविच्यते । वाव्यक्ति ।
तत्रत्यशेषकृती/निरूपणादयः । तत्रत् व्यचिता इत्येवमादयः सिद्ध्यन्ति ॥

(१६) आनर्च्छ । आनर्छतुः (अत आदेः) (तस्मान्नुड्द्विहलः) इत्यत्र द्विहल्ग्रहणमनेकहलुपलक्षणार्थम् इति नुडागमः इति
(स्तोगादिमर्च्छिभ्याम्) समृच्छते ॥

(२२) (अर्चिचत्)

(२३) येषां मतेऽयं रोपधः (वकारस्यान्ययं प्रतिषेधो वक्तव्यः) नैतद्वार्तिकं पठितव्यम् । परन्तु वकारोपधिनः पठन्ति
(उब्जिजिषति)

(२४) अयमपि रोपधः । उब्जिजिषति ॥

(२५) लोभिता । लोब्धा । (तीषसहलुभ०)

(२६) (स्पृशमृश..कृष०) अतर्पीत् । अत्राप्सीत् । अतार्प्सीत् ।

(२८) तृम्फति ॥

~~वकारस्यान्ययं प्रतिषेधो वक्तव्यः~~ ।

(४६) चरिष्यति । चस्कन्दति । सेऽसिचि०

(६३) कुर्यात । 'कुर्यात' इत्यत्रापि 'हलि' दीर्घो भवति (न भकुर्छु०) इति करोते ग्रहणात् । इति मतं प्रजमे । तत्र हि (लक्षण प्रतिपदोक्तयोः प्रतिपदोक्तस्यैव ग्रहणात् इत्यस्य इत्यन्तस्यैव ग्रहणम् न कुर्यात्भाषितस्य । कुर्यात् [illegible] यदि भाषा नाशब्देन तदापि कृञो देव ग्रहणं स्याद् इति ॥

(७७) (स्वरति सूति०) ववर्हिथ । ववढ । अवर्हीत् । अवृक्षत ।
(८२) (स्वरति०) इति र्हवते ।

(७४) ततृंहिथ । ततृण्ढ ॥ तृंहिता । तृण्ढा ॥

(७५) इच्छति (इषुगतौ०) एषिता । एष्टा (तीषसह०) [illegible]
(७ इ ॥ इषु गतौ । पाठेऽनार्ज इच्छतः आह - इषे इच्छत्वमित्याहि कैयटः । इषु गतौ इति पाठे तौदादिकस्यैव उदितः पाठादन्यत्र ग्रहणाशङ्कैव नेत्यत आह ... गणेऽपि अनुदित एव पाठ इत्यर्थः ॥

(८०) चलयति (चल कम्पने)
विलं मूषकानां (जसर्ग. क विप्लानम् ।
सलं [illegible]

अवड् सम्मत मेतत् - तस्मात् अयं प्रयोगः
[illegible]: "लङ्गा पूर्वको [illegible]"
अनक्ष [illegible] ॥

(८५) कुटादादिः कुटादि इति ग्रहणात् लिखिता । लिखिष्यति इत्यपि भवति ॥ लेखिता । लेखिष्यति [illegible] ।
(९७) गाङ्कुटादिभ्योऽञ्णिन्ङित् । चुकुटिथ इत्यवस्था अ [illegible] यदे प्राप्ते 'जति इव जिगमन' इति विग्रहणेन [illegible]
Sनहो कस्तु कैयटे ऽपर वक्ष्ये :—

(१०४) [illegible] । अकोडीत् । ? [illegible] - [illegible] ।२

(१११) [illegible]

(१०६) कुडी — [illegible]

(११५) स्फोरयति । स्फारयति (चिस्फुरोर्णौ)

विध, विधाने । जुड, गतौ । जुन, इत्येके । मृड, सुखने । पृड, च । पृण, प्रीणने । वृण, च । मृण, हिंसायाम् । तुण, कौटिल्ये । पुण, कर्मणि शुभे । मुण, प्रतिज्ञाने । कुण, शब्दोपकरणयोः । शुन, गतौ । द्रुण, हिंसागतिकौटिल्येषु । घुण, घूर्ण, भ्रमणे । षुर, ऐश्वर्यदीप्त्योः । कुर, शब्दे । खुर, छेदने । मुर, संवेष्टने । क्षुर, विलेखने । घुर, भीमार्थशब्दयोः । पुर, अग्रगमने । वृहू, उद्यमने । बृहू, इत्येके । तृहू, स्तृहू, तृंहू हिंसार्थाः । इष, इच्छायाम् । मिष, स्पर्द्धायाम् । किल, श्वैत्यक्रीडनयोः । तिल, स्नेहे । चिल, वसने । चल, विलसने । इल, स्वप्नक्षेपणयोः । विल, संवरणे । बिल, भेदने । णिल, गहने । हिल, भावकरणे । शिल, षिल, उञ्छे । मिल, श्लेषणे । लिख, अक्षरविन्यासे । कुट, कौटिल्ये । पुट, संश्लेषणे । कुच, संकोचने । गुज, शब्दे । गुड, रक्षायाम् । डिप, क्षेपे (१) छुर, छेदने । स्फुट, विकसने । मुट, आक्षेपमर्दनयोः । त्रुट, छेदने । तुट, कलहकर्मणि । चुट, छुट, छेदने । जुड, बन्धने । कड, मदे । लुट, संश्लेषणे । कृड, घनत्वे । कुड, बाल्ये । पुड, उत्सर्गे । घुट, प्रतिघाते । तुड, तोडने । थुड, स्थुड, संवरणे । खुड, छुड, इत्येके । स्फुर, स्फुल संचलने इत्येके । स्फुर, स्फुरणे । (२) स्फुल, संचलन इत्येके । स्फुड, चुड, व्रुड, संवरणे । क्रुड, भृड, निमज्जन इत्येके । इत्युदात्ताः ॥

(१)नभकुर्छुराम् । ८ । २ । ७९ । (२) स्फुरतिस्फुलत्योर्निर्निविभ्यः । ८ । ३ । ७६ ।

अथैक आत्मनेभाषः ॥

गुरी, उद्यमने । इत्युदात्तोऽनुदात्तेत् ।

अथ चत्वारः परस्मैभाषाः ॥

णू, स्तवने । धू, विधूनने । गु, पुरीषोत्सर्गे । ध्रु, गतिस्थैर्ययोः । ध्रुव, इत्येके । आद्यावुदात्तावन्त्यावनुदात्तौ

अथ द्वावात्मने भाषौ ॥

कूङ्, शब्दे । कुङ्, इत्येके । इत्युदात्तौ ॥

(वृत्) इति कुटादिगणः समाप्तः ॥

अथ द्वावात्मनेभाषौ ॥

पृङ्, व्यायामे । (१) मृङ्, प्राणत्यागे । इत्यनुदात्तौ ॥

अथ सप्त परस्मैभाषाः ॥

रि, पि, गतौ । धि, धारणे । क्षि, निवासगत्योः । इत्यनुदात्ताः । षू, प्रेरणे । (२) कॄ, विक्षेपे । (३) गॄ, निगरणे। इत्युदात्ताः ॥

अथ द्वावात्मनेभाषौ ॥

दृङ्, आदरे । धृङ्, अवस्थाने । इत्यनुदात्तौ ॥

अथ षोडश परस्मैभाषाः ॥

प्रच्छ, ज्ञीप्सायाम् । वृत् । किरादयो वृत्ताः ॥

सृज, विसर्गे । (४) टुमस्जो, शुद्धौ । रुजो, भङ्गे । भुजो, कौटिल्ये । छुप, स्पर्शे । रुश, रिश, हिंसायाम् । लिश, गतौ । स्पृश, संस्पर्शने । विच्छ, गतौ । विश, प्रवेशने । मृश,

(१) म्रियतेर्लुङ्लिङोश्च ।१।३।६१। (२) किरतौ लवने ।६।१।१४०। वा०—अड्भ्यासव्यवायेऽपि सुट्कात्पूर्वइति वक्तव्यम् । हिंसायां प्रतेश्च ।६।१।१४१। (३) अचि विभाषा ।८।२।२१। (४) वा०—मस्जेरन्त्यात्पूर्वो नुम्वाच्यः ।

(९) प्रायेणायं व्याङ्पूर्वः। व्यापृणोति (उदोष्ठ्यपूर्वस्य०) व्यापारयति - व्यापीपरत्।

(१०)

(११) र्दितु: (दलने) यणो वहिरङ्गलक्षणत्वात् 'उपधायाञ्च' इति दीर्घो न भवति॥

(१२) चकरतुः। चकरुः। ऋच्छत्यॄताम्। इति गुणः। करीता - करिता (वृतो वा। कीर्यात्। अकारिष्टाम् 'सिचि च परस्मैपदे' (चकरिषति। 'इरयतः पत्यस्य:) इति नित्यमिट्॥ चेकीर्यते। चाकर्ति। अवकिरते हस्ती स्वमेव (कृपाकर्म०)

(१६) जे गिलयते [लुप सद च०](ग्रो यङि) जागर्ति। जागृतिः।

(२) किरश्च पञ्चभ्यः॥ ऋच्छत्यॄताम्। भूजा कर्म करादीनां॥ वृतो वा॥ (करतौ लवते। हिंसायां प्रतेश्च। अपाच्चतुष्पाच्छकुनिष्वालेखने॥

(२०) पृच्छति। ग्रहिज्याo प्रष्टा। प्रक्ष्यति। पिपृच्छिषति। परीपृच्छ्यते। पाप्रच्छीति। पाप्रष्टः।

(२१) सृजिदृशो: र्यस्तु [सृजि दृशो: सकर्मकयो: कर्ता बहुलं कर्मवद् भवतीति वक्तव्यम्] सृज्यते मालाम्। असर्जि मालाम्। (स्तेनश्रद्धोपपन्ने कर्तरि)

(२२) ममज्जिथ। ममङ्क्थ। [मस्जेरन्त्यात् पूर्वो नुम्वक्तव्यः]

(२५) क्रान्तप्रत्ययवद् कुः (अधरी स्पर्श) [अनुदात्तस्य चर्दुपधस्यान्यतरस्याम्] स्प्रष्टा। स्पर्ष्टा

(३०) यङ्लुङि नास्ति (यङो लुके विकल्पश्च तेनार्धधातुकत्वं विषयत्वे स्यैवापहारात् आदेचोऽनि विकल्पोऽनेप्रागधिकोऽपपादितोऽत्र यङ्लुङ् नास्ति॥ (गुप्धूपविच्छिपणिपनि०) विच्छायति॥ विच्छयति। विच्छाययति। अविविच्छयत। अविविच्छायत॥ (विच्छायांचकार। विच्छांचकार [निवृत्तिविकल्पे प्रत्ययलक्षणेनायानत्वात् आम्प्रत्ययात्॥

(३१) (नेर्विशः)

(३८) मिमिलिता। मिमिलिष्यते। (संज्ञापूर्वको विधिरनित्यः) मेलिता। मेलिष्यते।
(३९) मुमुक्षति। मुमुक्षतेवत्सम्। मोक्षते मुमुक्षते वा वत्सः स्वयमेव। [मुचोऽकर्मकस्य गुणो वा]
(३९) लुम्पति। गर्हितं लुम्पति (लुपसदचर०) लोलुप्यते। अलूलुपत्। अलुलोपत्। (काण्यादीनां वा)
(४०) (लिपि सिचि ह्वश्च) अलिपत्। अलिप्यत। (आत्मनेपदेष्वन्य०) असिक्त। अलिप्यत। अलिप्त। अलिपत॥
(४१) सिच्यते। षोऽन्तः [सेसिच्यते]
(४२) कर्त्स्यति। कर्तिष्यति। (सेऽसिचि०)

४ ३

(१) रुन्धः। 'रुन्धः' इत्यवस्थायां (श्नसोरल्लोपः) इत्यल्लोपे (अनिदितां०) नकारलोपे प्राप्ते (असिद्धवदत्रा०) इत्यल्लोपे ऽसिद्धत्वात् अचः परः० इति स्थानिवत्त्वाद्वा नलोपनिषेधे नकारस्यानुस्वारे परसवर्णे कृते 'अनुस्वारस्य०' इति जाते परसवर्णस्य परत्वात् 'पूर्वत्रासिद्धम्' इति असिद्धवत् कार्येण सिद्धिः रूपम्॥ रुरोधिथ॥
(२)
(३)
(४)
(५)
(६)
(७) 'प्रोपाभ्यां समर्थाभ्याम्' 'स्वराद्यन्तोपसृष्टादिति वक्तव्यम्। प्रयुङ्क्ते। उपयुङ्क्ते। नियुङ्क्ते। 'स्वयुज्योः'[अ] 'प्रयुज्यते' युज्यते अस्मात्यात्रो योगम् (अत्र कर्मवद् भावः)
(८) 'अच्छिदिष्ट' इत्यत्र 'सेऽसिचि' इति सकारादाविड्विकल्पं बाधित्वा कार्यादिति नियमान्नित्यमिट्। अन्ये तु विकल्पमाहुः आर्धधातुकस्य प्रतिषेधस्य विषयत्वात्॥ अच्छिदत्। अच्छेदीत्। अत्र सत्त्वदित्वात्ततकुत्वानुके। न यात्र 'वाह्यान्तपुं वलीयः' इति व्याख्यानत्वात्। तुफः धकारः। इत्यन्ये तु चङ्परे णिः॥
(९)
(१०) इत्थं 'श्नान्नलोपः' इत्यत्र 'उपदेशग्रहणतो ऽत्र' केचित् 'इनिजर्मीतिस्याम्' इत्यनेन लिट्किन्त्व विधानात् आद्विकल्पमिच्छन्ति। तदुपेक्षणम् 'इन्धेश्छन्दो विषयत्वात् भवो बुको नित्यत्वादिति भाष्यवचनात्॥

आमर्शने । णुद[33], प्रेरणे । षद्लृ[34], विशरणगत्यवसादनेषु । शद्लृ[35], शातने । इत्यनुदात्ता विच्छिस्तूदात्तः ॥

अथ षडुभयतोभाषाः ॥

मिल[36], संगमे (१) मुचॢ[37], मोचने । लुपॢ[38], छेदने । विद्लृ[39], लाभे । लिप[40], उपदेहे । षिच[41], क्षरणे । इत्यनुदात्ताः मिलिस्तूदात्तः ॥

अथ त्रयः परस्मैभाषाः ॥

कृती[42], छेदने । खिद[43], परिघातने । पिश[44], अवयवे । इत्युदात्तौ खिदिस्त्वनुदात्तः । वृत् ।

इति शविकरणास्तुदादयः ॥

अथ रुधादिर्गणः ॥

अथ नवोभयतोभाषाः ॥

(२) रुधिर्[1], आवरणे । भिदिर्[2], विदारणे । छिदिर्[3], द्वैधीकरणे । रिचिर्[4], विरेचने । विचिर्[5], पृथग्भावे । क्षुदिर्[6], संपेषणे । युजिर्[7], योगे । उच्छृदिर्[8], दीप्तिदेवनयोः । उतृदिर्[9], हिंसानादरयोः । इत्यनुदात्ताः, छृदितृदी तूदात्तौ ।

अथैकः परस्मैभाषः ॥

कृती[10], वेष्टने । इत्युदात्तः ।

अथ त्रयआत्मनेभाषाः ॥

(३) ञिइन्धी[11], दीप्तौ । उदात्तः ॥

खिद[12], दैन्ये । विद[13] विचारणे । इत्यनुदात्तौ ।

(१) शे मुचादीनाम् ।७।१।५९। (२) रुधादिभ्यः श्नम् ।३।१।७८। (३) श्नान्नलोपः ।६।४।२३।

अथ द्वादश परस्मैभाषाः ॥

शिष्लृ, विशेषणे । पिष्लृ, संचूर्णने । भञ्जो, आमर्दने । भुज, पालनाभ्यवहारयोः । (१) तृह, हिसि, हिंसायाम् । उन्दी, क्लेदने । (२) अञ्जू, व्यक्तिमर्षणकान्तिगतिषु । तञ्चू, संकोचने । ओविजी, भयचलनयोः । वृजी, वर्जने । पृची, संपर्के । इत्युदात्ताः । आद्याश्चत्वारस्त्वनुदात्ताः । वृत् ।

इति श्नम्विकरणा रुधादयः ॥

अथ तनादिर्गणः ॥

अथ सप्तोभयतोभाषाः ॥

(३) तनु, विस्तारे । षणु, दाने । क्षणु, हिंसायाम् । क्षिणु, च । ऋणु, गतौ । तृणु, अदने । घृणु, दीप्तौ । इत्युदात्ताः ।

अथ द्वावात्मनेभाषौ ।

वनु, याचने । मनु, अवबोधने । इत्युदात्तौ ।

अथैक उभयतोभाषः ।

(४) डुकृञ्, करणे । अनुदात्तः । वृत्

इत्युविकरणास्तनादयः ॥

---

(१) तृणहइम् ।७।३।९२। (२)। लुङि—अञ्जेः सिचि ।७। २। ७१। (३) तनादिकृञ्भ्य उः ।३।१। लुङि—तनादिभ्यस्तथासोः ।२। ४। ७९ ।(४) अत उत्सार्वधातुके ।६।४। ११०। नित्यंकरोतेः ।६।४।१०८। ये च ।६।४।९। सम्पर्युपेभ्यां करोतौ भूषणे ।६।१।१३७। समवाये च ।६।१। १३८। उपात्प्रतियत्नवैकृतवाक्याध्याहारेषु च ।६।१। १३९। सुट्कात्पूर्वः ।६।१। १३५। वा०—कृसृभृइतिसूत्रेऋतोभारद्वाजस्येतिसूत्रेकृञोऽसुटइतिवाच्यम् । छन्दसि लुङि— मन्त्रे घसह्वरणशवृदहाद्वृच्कृगमिजनिभ्यो लेः । २ । ४ । ८० । अभ्युत्सादयांप्रजनयांचिकयांरमयामकः पावयांक्रियाद्विदामक्रन्निति छन्दसि । ३ । १ । ४२ ।

(३) 'लिटि' बभञ्जिथ । बभङ्क्थ । उपदेशेऽत्वतः' इति निषेधे भारद्वाजीयनियमेन ॥ यदि, 'अपजभदद्दशा भञ्ज पर्याय' इति
युक्ति (प्रत्युदाहरणम् पदान्तवचने) ॥ लटि । भङ्क्तु ! 'इत्यत्र 'अतो दीर्घो यञि' इति दीर्घो न भवति अङ्गत्वे [illegible]
× यङि — बभञ्ज्यते ॥ बम्भञ्ज्यते भञ्ज शब्दे ॥ अभाङ्क्षीत्–अभाजि ॥

(४) भुजोऽनवने ॥ भुजोऽवने इति वक्तव्ये अनवन इति वचनं अभ्यवहारादपि अन्यत्रापि नङ्ग्रहे । "बुभुजे पृथिवीपालः पृथिवीमेव केवलाम्"

(४) 'तृणेढि' 'तृण्ढ इम्'

(५)

(६)

(७) उन्दाञ्चकार ।

(८) आञ्जीत् । 'अञ्जेः सिचि' सनि 'अञ्जिजिषति' 'स्मिङ्पूङ्रञ्ज्वशां सनि'

(९)

(१०) 'लिवि जिथ' 'इविज इट्' ॥

(११)

(१२) श्नन् ॥ रुध्या दधो वृत्ता इत्यर्थः । धातुपारायणे तु समाप्तिर्नेष्यते, तेन भुनक्ति पुनक्ति लिहन्ती ति ॥

(१) अनुदात्तोपदेश वनति तनोत्यादीनामनुनासिकलोपो झलि क्ङिति । अतनिष्ट । अतत ॥
सार्वधातुके (विकु) 'तनोते र्यकि' तायते । तन्यते । सनि [तितंसति [illegible] ॥ तनोतेर्विभाषा ।
[illegible] तन्तन्यते [illegible] (अन्नलोः [illegible] ॥ तन्तनीति ।

× तितंसति – तितांसति – तितनिषति ।(२) सिसनिषति – सिषासति ॥ ये विभाषा ॥ सायते – सन्यते
सनि ('जनसनखनां सञ्झलोः' । सनीवन्तर्ध[illegible] । सिषासति – सिसनिषते । सन्साहि ॥

(४) क्षिणोति (संज्ञा इव को निर्देशः)

* ल्वादि परिसमाप्त्यर्थोऽयं वृत् । अन्ये तु — प्वादीनामपि परिसमाप्त्यर्थोऽयमिति । तथा च न त्वया 'ज्ञाजनोर्जा' इति दीर्घनिर्देशात् ल्वादिपरिसमाप्त्यर्थमेव वृत्करणम् । 'ज्ञा' इति ह्रस्वान्तादेशोऽपि जायते जानातीत्यादौ 'जनो दीर्घो भवेत्' इति दीर्घविधेः प्वादित्वात् जानातीत्यत्र ह्रस्वो मा भूदिति हि दीर्घत्वं पठन्ति । उक्तं चैवं हरदत्तादिभिः ॥

माधवस्तु [illegible] इति सिद्धान्त — [illegible] —
[illegible] आक्रमणात् — [illegible] —
[illegible] : [illegible]

(१) क्नापयति । अचिक्नपत् [क्रीङ्जीनां णौ]

(२) प्रीणयति । अपिप्रीणत् [धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः] 3 स्कुञ् स्कुञ् - स्कुनाति - स्कुनोति ॥ ?

(३) मस्तौ । निघ्ने । [मीनाति मिनोति दीङां णौ] मापयति । अमीमपत्

(७) कुङूर्यति [...] ... [आदादिकस्यैव ग्रहणम्]

(१०) यावयति । अयीयवत् । [ओः पुयण्ज्यपरे]

(१२) स्तारयति । अतस्तरत् ।

(१४) वूर्यति [उदोष्ठ्यपूर्वस्य] वुर्वीष्ट । वुरिवीष्ट । वुवूर्यति । विवरि-री षति । [इट् सनि वा] वोवूर्यते । वारयति - अवीवरत् ॥
× मीनाति (मिनो) ति दीङां ल्यपि च ॥ मस्तौ इत्यादि ॥ सनि मीमा घुरध० ॥

(१५) धोता । धविता । [स्वरति सूति०] अधावीत् [स्तुसुधूञ्०] धूनयति [धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः]

(१६) शुशूर्षा शुश्रूषो । शश्रुतुः । शशरतुः ।

(१७) पप्रतुः । पपरतुः । पूर्यति । पूर्वीष्ट । परि-री षीष्ट । पिपरि-री षति । पुपूर्षति । पोपूर्यते । पापरीति । पारयति । अपीपरत् ॥

(१८)

× स्तीर्यते । स्तीर्षीष्ट - स्तरिषीष्ट (न लिङि) ॥ तेस्तीर्यते ॥

× वूर्षीष्ट । वोवूर्यते ॥

(२१) दद्रतुः । ददरतुः । अददरत् । दृणाति । दरयति । अन्यत्र दारयति ।

(२४) नरयति (नॄ नये) अन्यत्र नारयति ।
× अददरत् । अतस्तरत् इत्यादि ।

(२६) अराञ्चकार । ईर्यति । आरीत् । आरयति । आ अयात् अरिरत् ॥ जेगिल्यते । जागरीति । [लुपसद०]
२८ ... ?

(२९) जिनाति । जिनीतः । जीयात् । जेजीयते । जाज्यायति ।

(३०) रेफयति । (अतिह्री०)

(औणादि)

(३१) इति वक्ष्यति निर्देशः ॥
(विभाषा लीयते :) ललौ - लिलाय - ललाय - लेय - लिलायिथ - लिलेथ ॥ णिचि - लापयति - लालयति - लीनयति - लाययति ॥

(३२) ब्लेपयति । अविब्लिपत् । [अतिह्री०ब्ली०]

(३३) ... ।

अथ क्र्यादिगणः ॥

अथ षोडशोभयतोभाषाः ।

(१) डुक्रीञ्, द्रव्यविनिमये । प्रीञ्, तर्प्पणे कान्तौ च । श्रीञ्, पाके । मीञ्, हिंसायाम् । षिञ्, बन्धने (२) स्कुञ्, आप्रवणे । युञ्, बन्धने । इत्यनुदात्ताः ।

क्नूञ्, शब्दे । द्रूञ्, हिंसायाम् (३) पूञ्, पवने । लूञ्, छेदने । (४) स्तॄञ्, आच्छादने । कॄञ्, हिंसायाम् । वॄञ्, वरणे । धूञ्, कम्पने । इत्युदात्ताः ।

अथ आद्यो बध्नात्यन्तास्त्रयोविंशतिःपरस्मैभाषाः ।

शॄ, हिंसायाम् । पॄ, पालनपूरणयोः । वॄ, वरणे भरण इत्येके । भॄ, भर्त्सने भरण इत्येके । मॄ, हिंसायाम् । दॄ, विदारणे । जॄ, वयोहानौ । झॄ, इत्येके । धॄ, इत्यन्ये । नॄ, नये । कॄ, हिंसायाम् । ऋॄ, गतौ । गॄ, शब्दे । इति आदय उदात्ताः ।

अथ दश परस्मैभाषाः ।

(५) ज्या, वयोहानौ । री, गतिरेषणयोः । ली, श्लेषणे । ब्ली, वरणे । प्ली, गतौ । वॄत् । ल्वादयोवृत्ताः प्वादयोपीत्येके ॥

(१) क्र्यादिभ्यःश्ना । ३ । १ । ८१ । (२) स्तम्भुस्तुम्भुस्कम्भुस्कुम्भुस्कुञ्भ्यः श्नुश्च । ३ । १ । ८२ । वेःस्कभ्नातेर्नित्यम् । ८ । ३ । ७७ । लोटि—हलःश्नःशानज्झौ । ३ । १ । ८३ । छन्दसि शायजपि । ३ । १ । ८४ । (३) प्वादीनां ह्रस्वः । ७ । ३ । ८० । (४) लिङि—न लिङि । ७ । २ । ३९ । (५) हलः । ६ । ४ । २ ।

व्री[३४], वरणे। भ्री[३५], भये भरणइत्येके। (१) क्षीष्[३६], हिंसायाम्। ज्ञा[३७], अवबोधने। बन्ध[३८], बन्धने। इति ज्यादयोऽनुदात्ताः।

अथैक आत्मनेभाषः।

वृङ्[३९], संभक्तौ। इत्युदात्तः।

अथ पञ्चविंशतिः परस्मैभाषाः।

श्रन्थ[४०], विमोचनप्रतिहर्षयोः। मन्थ[४१], विलोडने। श्रन्थ[४२], ग्रन्थ[४३], संदर्भे। कुन्थ[४४], संश्लेषणे संक्लेशइत्येके। मृद[४५], क्षोदे। मृड[४६], च। मृड[४७], सुखेच। गुध[४८], रोषे। (२) कुष[४९], निष्कर्षे। (३) क्षुभ[५०], सञ्चलने। णभ[५१], तुभ[५२], हिंसायाम्। क्लिशू[५३], विबाधने। अश[५४] भोजने। उध्रस[५५], उञ्छे। (४) इष[५६], आभीक्ष्ण्ये। विष[५७], विप्रयोगे। प्रुष[५८], प्लुष[५९], स्नेहनसेवनपूरणेषु। पुष[६०], पुष्टौ। मुष[६१], स्तेये। खच[६२], भूतप्रादुर्भावे। (५) खव[६३], इत्येके। हेठ[६४] च। इति श्रन्थादय उदात्ताः।

अथैक उभयतोभाषः।

(६) ग्रह[६५], उपादाने। इत्युदात्तः। वृत्।

इति श्नाविकरणाः क्र्यादयः॥

अथ चुरादिर्गणः॥

अथ चुरादयष्टुप्यन्तास्त्रिषष्ठ्युत्तरमेकशतमुदात्तेतः॥

(७) चुर[१], स्तेये। चिति[२], स्मृत्याम्। यत्रि[३], सङ्कोचे। स्फुडि[४], परिहासे। फुटिइति पाठान्तरम् लक्ष[५], दर्शनाङ्कनयोः।

(१)—एषां त्रयाणां ह्रस्वः केषांचिन्मते तु न। (२) निरः कुषः। ७। २। ४६। (३) क्षुभ्नादिषु च। ८।४।३९। (४) वा०—इषेस्तकारेश्यन्प्रत्ययात्प्रतिषेधइति। (५) च्छ्वोः शूडनुनासिकेच। ६।४।१९। (६) ग्रहोऽलिटिदीर्घः। ७।२। ३७ (७) सत्यापपाशरूपवीणातूलश्लोकसेनालोमत्वचवर्मवर्णचूर्णचुरादिभ्योणिच्। ३।१। २५। णिचश्च। १।३।७४।

(३५) ध्वनति । प्रेष्यति [अर्तिह्री०] स्वपी कायादादः ।
(३६) जानाति । ज्ञापयति । [illegible] । [illegible] । [illegible] । ज्ञापयति [illegible]

(३८) भत्स्यति — बधान । [हल: श्न: शानज्झौ] ॥ अभान्त्सीत् । अबान्धाम् ।

(४०) क्रीञ्जीनां णौ० इति वार्तिके मतभेदम् । केचित् स्मात् कैदिचन्ति । के [illegible] लिटि सर्वत्र विकल्पः । अपितस्वेव केचिदिति मन्यन्ते ॥ प्रत्येक्षेतिवन्धनम् — क्रोधुः — क्रोधुः [illegible] यद्विणौ । नित्रिके हेतुमति क्रीञ्जीनां णौ० । पुस्तकः क्रापनीते स्वयमेव ॥ शब्दार्थ परत्वात् गुडिदेव भवति न एत्वात्मानलोपौ ॥० क्रापनीते मेखला स्वयमेव । अमान्यिष्ठे मेखला स्वयमेव (हेतुनिवृत्ति क्रीञ्जीनां णौ०) ग्रापनीते स्वयमेव ॥
* अजोपोत् - अजोप्सि ॥

(४४) क० क० (कुपिरञ्जोः प्राचां परस्मैपदं च) कुप्यति पादः स्वयमेव । अन्यन्न कोपिष्यते पादः स्वयमेव । अकोपि पादः स्वयमेव ॥
(५०) भृणाति । भ्रुणादिभ्यः
(५१) अशायते — आञ्छ । [इरित्ति०] आशायति [निगरण चलनाः०]
(मज्जिषति - रुदविदमुषग्रहि ।
(५६) इजिनां ? इजियति ।　(५६) विष सेऽधम् ।
स्वप्नाति ॥ स्तोःश्चुना श्चुः । अजिहेडन् — कण्वादीनां वा ।
(६१) मुमुक्षिति । [रुदविदमुष०]
(६३) खौनाति । खौनातु । अखौनात् । खवधात् ।
(६२) (जघृक्षति । ते [सनि ग्रहगुहोश्च] रुदविदमुष० । × [illegible]
× अजा ग्रह ॥ जाग्राहि । अत्र भावकर्मणोर्विशेषः । स्यसिच्सीयुट्तासिषु - ग्रह इट् ।

अनिट्त्व (णिज्भावः) व्युत्पत्ति (इत्यादि) [illegible]
* [illegible] ३१ इत्यत्र अकारे नष्टे कार्यं दीर्घोपधस्य कृतं संशब्दने 'इत्यत्र [illegible]
: मा च चुरादित्वात् णिच् सति अकारोपधत्व एव न भवति । [illegible] नष्टकरणम् । तेन 'अनि-
* त्यणिजन्ताश्चुरादयः' इति शाप्यते । तस्मात् कीर्तति' इत्यादि सिद्ध्यति ॥
× चिन्ति' इत्यत्र णिच् स्यादेव तस्मात् गुणानुनासिकलोप प्रसङ्गः । किमर्थं चिन्त इति पठ्यते न इदितकरणसामर्थ्यात् ॥ तस्मात् ज्ञापयत्याचार्यः सर्वमिदनुबन्धानां णिज् विकल्पः ॥ ~~चिन्तयति~~ चिन्तति
× ~~अत्र सर्वत्र प्रकरणे [illegible]~~

क्वचित्तो ऽकोलितः । अत्र सर्वत्र प्रकरणे इदितद्रुपधानां गुणवृद्धि कृतानां पाठात् प्रक्रिया लाघवे अपि सिद्धे पुनः 'चुर' चिन्त, तुल, स्तल, स्तेनं पाठो णिचो विकल्पार्थं इति शाप्यते ॥ चुरति ॥ स्तेनादि ॥

[illegible]

यत्रि मन्त्रि इत्यादिषु णिजभावो न भवति [illegible]

(५) लक्ष इत्यस्य केचित् स्वार्थे तल्ल णिच्छन्ति । अस्य स्वार्थे तल्लेन च ज्ञापयन्ति मत- पुरादिषु 'णिच्ण्यन्' इति न प्रवर्तते । परन्तु मतेत, चिन्त केचिदिति [illegible] मन्ते । तस्मात् उपदृश्यते ।

[illegible] इति [illegible] [illegible] ॥

[illegible] ओकारादिषु [illegible] ॥ ओकारादि [illegible] उकारात् ओ [illegible] ॥ [illegible] ॥

१२) अपिपीडत् - अपीपिडत् । भ्राजभास पी३०२-४-३ ॥

१६) [illegible] इति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पुनर्दीर्घपाठो [illegible] :
 [illegible] [illegible] ॥

[illegible] । [illegible] ॥

([illegible] ([illegible]) [illegible] [illegible] भवति । [illegible] ([illegible])

कुद्रि, अनृतभाषणे । लड, उपसेवायाम् । मिदि, स्नेहने । ओलडि, उत्क्षेपणे । उकारादिरयमित्यन्ये। जल, अपवारणे । लज, इत्येके । (१) पीड, अवगाहने । नट, अवस्कन्दने । श्रथ, प्रयत्ने । प्रस्थान इत्येके । बध, संयमने । बन्धइत्येके । पॄ, पूरणे । ऊर्ज्ज, बलप्राणनयोः । पक्ष, परिग्रहे । वर्ण, चूर्ण, प्रेरणे । वर्ण, वर्णने, इत्येके(२) प्रथ, प्रख्याने(३)। पृथ, प्रक्षेपे । पथ, इत्येके । षम्ब, संबन्धने । शम्ब, च । साम्ब, इत्येके। भक्ष, अदने । कुट्ट, छेदनभर्त्सनयोः । पूर्ण इत्येके । पुट्ट, चुट्ट अल्पीभावे । अट्ट, षुट्ट, अनादरे [अट्टदोपधः]। लुण्ठ स्तेये । शठ, श्वठ, असंस्कारगत्योः । श्वठि, इत्येके । तुजि, पिजि, हिंसाबलादाननिकेतनेषु । तुज पिज, इतिकेचित् । लजि, लुजि, इत्येके । पिस, गतौ । षान्त्व, सामप्रयोगे । श्वल्क, वल्क, परिभाषणे । ष्णिह, स्नेहने । स्फिट, इत्येके । स्मिट, अनादरे । ष्मिङ्, अनादर इत्येके । श्लिष, श्लेषणे । पथि, गतौ । पिच्छ, कुट्टने । छदि, संवरणे । श्रण, दाने [प्रायेणायं विपूर्वः]। तड, आघाते । खड, खडि, कडि, भेदने । कुडि, रक्षणे । गुडि, वेष्टने च । कुठि, गुठि, चेत्यन्ये । खुडि, खण्डने । वटि, विभाजने । वडि, इत्येके । मडि, भूषायाम् । हर्षे च । भडि, कल्याणे । छर्द, वमने । पुस्त, बुस्त, आदरानादरयोः । चुद, संचोदने । नक्क, धक्क, नाशने । चक्क, चुक्क, व्यथने । क्षल, शौचकर्मणि । तल,

(१) भ्राजभासभाषदीपजीवमीलपीडामन्यतरस्याम् । ७ । ४ । ३ । (२) अत्स्मृदृत्वरप्रथम्रदस्तॄस्पशाम् । ७ । ४ । ९५ । (३) उर्ऋत् । ७ । ४ । ७ ।

प्रतिष्ठायाम् । तुल, उन्माने । दुल, उत्क्षेपे । पुल, महत्त्वे । चुल, समुच्छ्राये । मूल, रोहणे । कल, विल, क्षेपे । बिल, भेदने । तिल, स्नेहने । चल, भृतौ । पाल, रक्षणे । लूष, हिंसायाम् । शुल्व, माने । शूर्प, च । चुट, छेदने । मुट, संचूर्णने । पडि पसि, नाशने । व्रज, मार्गसंस्कारगत्योः । शुल्क, अतिस्पर्शने । चपि, गत्याम् । क्षपि, क्षान्त्याम् । क्षजि, कृच्छ्रजीवने । स्वर्त्त, गत्याम् । श्वभ्र, च । (१) ज्ञप, मिच्च । यम, च परिवेषणे । चह, परिकल्कने । चप इत्येके । बल, प्राणने । (२) चिञ्, चयने । रह, त्यागे । घट्ट, चलने । मुस्त, संघाते । खट्ट, संवरणे । षट्ट, स्फिट्ट, चुबि, हिंसायाम् । पूल, सङ्घाते । पूर्ण, इत्येके । पुण, इत्यन्ये । पुंस, अभिवर्द्धने । टकि, बन्धने । धूस, कान्तिकरणे । धूष, धूशवेत्यन्ये । कीट, वरणे । चूर्ण, संकोचने । पूज, पूजायाम्, अर्क, स्तवने । तपनइत्येके । शुठ, आलस्ये । शुठि, शोषणे । जुड, प्रेरणे । गज, मार्ज, शब्दार्थौ । मर्च्च, च । घृ, प्रस्रवणे स्रावण इत्येके । पचि, विस्तारवचने । तिज, निशाने । (३) कृत, संशब्दने । वर्द्ध छेदनपूरणयोः । कुबि आच्छादने । कुभि, इत्येके । लुबि, तुबि, अदर्शने । अर्दन इत्यन्ये । ह्लप, व्यक्तायां वाचि । क्लृप, इत्येके । चुटि, छेदने । (४) इल, प्रेरणे । म्रक्ष, म्लेच्छने । म्लेच्छ, अव्यक्तायां वाचि । ब्रूस, बर्ह,

(१) मितां ह्रस्वः । ६ । ४ । ९२ । (२) चिस्फुरोर्णौ । ६ । १ । ५४ । अर्त्तिह्रीव्लीरीक्नूयीक्ष्माय्यातांपुङ्णौ । ७ । ३ । ३६ । (३) उपधायाश्च । ७ । १ । १०१ । (४) छन्दसि लुङि—नोनयतिध्वनयत्येलयत्यर्दयतिभ्यः । ३ । १ । ५१ ।

अयं ज्ञाने ज्ञापने च वर्त्तते इति कौ०

तस्मात् ज्ञप मिच्च इत्येव पुनः पाठः स्यात्। अस्य भवा प्रयोगाः सर्वे इति ज्ञापने ज्ञानमात्रे च वर्त्तिरिति प्रसिद्ध ... । ज्ञापयत्यादि प्रयोगाः स्तु ज्ञानमात्र वचना ... चयादि मित्वं तु चापुष ज्ञानार्थस्य निशामनार्थस्य वेति इह न भवति। निशामने चापुष ...

चप इत्येके। रह त्यागे। बल प्राणने। चित्र चयने। नान्ये मितोऽहेतौ।
इति पाठक्रमः॥

टांका लगाना॥

यम धातो वेष्टने अर्थे मित् मित्वं च।

अर्चि कीर्तने — अचीकृतत। उर्ध्वजा॥

(-मायाकत। हल्यजाता)

१

(निवादेन्नायति (निकरम 'इत्यनेन मम पठितत्वात् आत्मनेपदे सिद्धे पुन: पाठ: [illegible])

(४) दंशायते । दंशति । आत्मने पदं णिजन्तादेव परितार्थम् ॥ आकुस्मीयमात्मने पदं णिच् सन्नि योऽपे वै [illegible]
(३)
(५)
(६) कुटुम्ब . अपि धातु [illegible] धातुः –
(७)
(८) अपस्पशत् । अस्पृ इ० ॥

(२४) विगूरयते (निन्दायाम्)
(२५) शामयते (नाले/ निलो०)

(३४) वञ्चयते । वञ्चति ।

(३६) देवयते । देवति ।

(४२) कुत्सयते । [illegible] कुत्स इति धातुः कुत्सित स्मरणे वर्तते । अथवा कुत्स इति प्राति पदिकं ततो धात्वर्थे णिच् –

(आलो०)

(२) यद्यपि शब्दशब्दात् तत्करोति इति णिचि शब्दयति शब्दयति इत्यादि सिद्धे तथापि "शब्दयते" इति स्पष्टार्थमात्मनेपद विशिष्टेऽर्थे [illegible] [illegible]

(४) जम्भयति – अजजम्भत् । जम्भति ॥

(५) जासयति । जसति
(६) पाशयति – पशति ।

हिंसायाम् । गर्द, गर्ज, शब्दे । गर्ध, अभिकाङ्क्षायाम् । गुर्द, पूर्वनिकेतने । जसि, रक्षणे । ईड, स्तुतौ । जसु, हिंसायाम् । पिडि, संघाते । रुष, रोषे । रुड, इत्येके, । डिप, क्षेपे । ष्टुप, समुच्छ्राये ॥ इत्युदात्ता उदात्तेतः ॥

अथ आकुस्माद् द्विचत्वारिंशदात्मनेभाषाः ॥

चितँ[1], संचेतने । दशिँ[2], दंशने । दसिँ, दंशनदर्शनयोः । दसँ[4], इत्येके । डपँ, डिपँ, संघाते । तत्रिँ, कुटुम्बधारणे । मत्रिँ, गुप्तपरिभाषणे । स्पशँ[9], ग्रहणसंश्लेषणयोः । तर्जँ[10], भर्त्सँ[11], तर्जने । वस्तँ[12], गन्धँ[13], अर्दने । विष्कँ[14], हिंसायाम् । हिष्कँ[15], इत्येके । निष्कँ[16], परिमाणे । ललँ[17], ईप्सायाम् । कूणँ[18], संकोचे । तूणँ[19], पूरणे । भ्रूणँ[20], आशाविशङ्कयोः । शठँ[21], श्लाघायाम् । यक्षँ[22], पूजायाम् । स्यमँ[23], वितर्के । गूरँ[24], उद्यमने । शमँ[25], लक्षँ[26], आलोचने । त्रुटँ[27], छेदने । कुटँ[28], इत्येके । कुत्सँ[29], अवक्षेपणे । गलँ[30], स्रवणे । भलँ[31], आभण्डने । कुटँ[32], अप्रदाने । अवसादन इत्येके । कुट्टँ[33], प्रतापने । वञ्चुँ[34], प्रलम्भने, । वृषँ[35], शक्तिबन्धने । मदँ[36], तृप्तियोगे । दिवुँ[37], परिकूजने । गृँ[38], विज्ञाने । विदँ[39], चेतनाख्याननिवासेषु । मानँ, स्तम्भे । युँ[40], जुगुप्सायाम् । कुस्मँ[42], नाम्नो वा ॥ इत्युदात्ता अनुदात्तेतः ।

अथोभयतोभाषाः ।

चर्चँ[1], अध्ययने । बुक्कँ[2], भाषणे । शब्दँ[3], उपसर्गादाविष्कारे च । (१) कणँ[4], निमीलने । जभिँ[5], नाशने । षूदँ[6], क्षरणे । जसुँ, ताडने । पशँ, बन्धने । अमँ, रोगे । चटँ[10],

(१) वा०—कण्यादीनां वा ।

स्फुट, भेदने । घट, संघाते । हन्त्यर्थाश्च । दिवु, मर्दने । अर्ज, प्रतियत्ने । घुषिर्, विशब्दने । आङः–क्रन्द, सातत्ये । लस, शिल्पयोगे । तसि, भूष, अलङ्कारे । अर्ह, पूजायाम् । ज्ञा, नियोगे । भज, विश्राणने । शृधु, प्रसहने । यत, निकारोपस्कारयोः । कल, गल, आस्वादने । रघ, इत्येके । रग, इत्यन्ये । अञ्चु, विशेषणे । लिगि, चित्रीकरणे । मुद, संसर्गे । त्रस, धारणग्रहणवारणेषु । उध्रस, उञ्छे । मुच, प्रमोचनमोदनयोः । वस, स्नेहच्छेदापहरणेषु । चर, संशये । च्यु, हसनसहनयोः । भुवो, अवकल्कने । मिश्रीकरण इत्येके । चिन्तन इत्यन्ये । कृपेश्च ।

आस्वदः सकर्मकात् ॥

ग्रस, ग्रहणे । पुष, धारणे । दल, विदारणे । पट, पुट, लुट, तुजि, मिजि, पिजि, लुजि, भजि, लघि, त्रसि, पिसि, कुसि, दशि, कुशि, घट, घटि, बृहि, बर्ह, बल्ह, गुप, धूप, विच्छ, चीव, पुथ, (१) लोकृ, लोचृ, णद, कुप तर्क, वृतु, वृधु, भाषार्थाः । रुट, लजि, अजि, दसि, भृशि, रुशि, शीक, नट, पुटि, जि, चि, रघि, लघि, अहि, रहि, महि, च । लडि, तड, नल, च । पूरी, आप्यायने । रुज, हिंसायाम् । ष्वद, आस्वादने स्वाद, इत्येके ॥

आधृषाद्वा ॥

युज, पृच, संयमने । अर्च, पूजायाम् । षह, मर्षणे ।

(१) नाग्लोपिशास्वृदिताम् । ७ । ४ । २ ।

* इत्यनेन सर्वगणान्त्या हन्त्यर्था णिचं स्यादि उत्पादयति ॥

(१६) मृङ् आङ् पूर्वाते_ औँचादि कादेश मृत्वे: ण्यायै णिच् - मत्केङ आङ् पूर्वाङ् पुर्वे: मृद

(१८) अवतं लयति। लग तद्ङे णिच् -

(2), आज्ञापयति ।

(२८) मदित्वाण्णिचो विकल्प:। अरगीत्।

(33) उदिदिल्मेके।

(36) च्यावयति। अचुच्युवत्। अचिच्यवत्। च्यवति श्रृणोति॰ च्यवतीनां वा॥

(३८) भावयति। ~~अबीभवत्~~ अबूभुवत्_ भावति। भूत:। भूतवान् ॥ (3८) भावति —

* इदं इति यावत् सकर्मकेभ्य एव भवतीति नियम: क्रियते॥

(१) सम्भवते कर्मभ्य एङ णिच् ।

(४०) आप्यति (श्रीङ ज्ञीवांवौ)

(४५) चापयति - चाययति [चिञ्जुरोर्णौ]

(५०६) अर्हयति। अजिहत्॥

(५८) ल्यापयति। अलिल्वयत्।

यथे भोजीनि इत्यनायत:। (४) साहयति। असीषहत्। ... लीङ

असहीत। ०, धातुं.

(६) ... लाययति । लापयति । लेता अनिट् ॥ कारिकोक्त

(२८) व्रीयात् । वृषीष्ट । वरिषीष्ट (लिङ् सिचोरात्मने०) विवरीषति । इट् सनि वा । वुवूर्षति ॥

(२७) लवति । लविता अनिट् कार्यः कावाम् (तृणाति) इत्यस्य श्यना निर्देशत्वात् ॥

(१४) छर्दयति । अचिच्छदत् । अन्यथात्वानुपत्तिकृते गुहादिः ॥ दिव्यति (तत्र सेट् सिचि) कृति लो इत्यर्थो दैवादिकस्यैव ग्रहणम् ॥

(२५) णिचि सिद्धमेव उभयपदं पुनः पाठः शुद्धार्थः । क्रथति । क्रथते ॥

(३०) आसादयति । आसीषदत् आसीदति ॥

(३४) धूञ्प्रीञोर्नुग् वक्तव्यः । धूनयति । प्रीणयति ॥ ... । ... ।

(३९) तानयति । ... । ... ॥ (वितानयति) ।

(४३) युवो णिङ् [यावयते - अन्यत्र यवति] णिच् सन्नियोगेनैव आत्मनेपदं ... - ओंकयते - नवी

... अनि कृत (कंवति) ॥

(३) अजीगणत् - अजगणत् [ईच गणः]

(४०) स्तनयति, इगन्तात् (णिच् प्रत्ययान्तात्) द्विवचनं, प्रकरणाच्चादन्तत्वमिति ॥

वा णिजन्तः । वा ऽदन्त इत्येके कौ०

(१२) 'पत गतौ' इत्यतोऽग्रे केचित् 'वा' इति पठन्ति तेषां मते गत्यर्थे वा णिच् तत्पादयतीत्यर्थः ॥ (वा ऽदन्त इत्येके)

पातयति ।

(९३) ... (... ...) ॥

ईर, क्षये। ली, द्रवीकरणे। वृजी, वर्जने। वृञ्, आवरणे। जॄ, वयोहानौ। ज्रि च, रिच, वियोजनसंपर्चनयोः। शिष, असर्वोपयोगे। तप, दाहे। तृप, तृप्तौ। छृदी, सन्दीपने। चृप, छृप, दृप, सन्दीपने। दृभी, भये। दृभ, सन्दर्भे। छद, संवरणे। श्रथ, मोक्षणे। मी, गतौ। ग्रन्थ, बन्धने। क्रथ, हिंसायाम्। स्वरितेदित्येके। शीक, आमर्षणे। चीक, च। अर्द, हिंसायाम्। अर्ह, पूजायाम्। आङः षद, पद्यर्थे। शुन्ध, शौचकर्मणि। छद, अपवारणे स्वरितेत्। जुष, परितर्कणे। (१) धूञ्, कम्पने। प्रीञ्, तर्पणे। श्रन्थ, ग्रन्थ, सन्दर्भे। आप्लृ, लम्भने। तनु, श्रद्धोपकरणयोः। उपसर्गाच्चादैर्घ्ये। वद, सन्देशवचने। स्वरितेत्। वच, परिभाषणे। मान, पूजायाम्। भू, प्राप्तावात्मनेपदी। गर्ह, विनिन्दने। मार्ग, अन्वेषणे। कठि, शोके। मृजू, शौचालंकरणयोः। मृष, तितिक्षायाम्। स्वरितेत्। धृष, प्रसहने। इत्याधृषीयाः॥

अथादन्ताः॥

कथ, वाक्यप्रबन्धे। वर, ईप्सायाम्। (२) गण, संख्याने। शठ, श्वठ, सम्यगवभाषणे। पट, वट, ग्रन्थे। रह, त्यागे। रहि, गतौ। स्तन, गदी, देवशब्दे। पत, गतौ। पष, अनुपसर्गात्। स्वर, आक्षेपे। रच, प्रतियत्ने। कल, गतौ संख्याने च। चह, परिकल्कने। मह, पूजायाम्।

(१) वा० धूञ्प्रीञोर्नुग्वक्तव्यः केचित्तु धूञ्प्रीणोरिति पठित्वा प्रीणातिसाहचर्याद्धुनातेरेव नुकमाहुः। (२) ई च गणः। ७।४।९७।

सार, कृप, श्रथ, दौर्बल्ये । स्पृह, ईप्सायाम् । भाम, क्रोधे । सूच, पैशुन्ये । खेट, भक्षणे । खोट, इत्येके । क्षोट, क्षेपे । गोम, उपलेपने । कुमार, क्रीडायाम् । शील, उपधारणे । साम, सान्त्वप्रयोगे । वेल, कालोपदेशे । काल, च । पल्पूल, लवनपवनयोः । वात, सुखसेवनयोः । गवेष, मार्गणे । वास, उपसेवायाम् । निवास, आच्छादने । भाज, पृथक्कर्मणि । सभाज, प्रीतिदर्शनयोः । ऊन, परिहाणे । ध्वन, शब्दे । कूट, परितापे । कूट, परिदाह इत्येके । संकेत, ग्राम, कुण, गुण चामन्त्रणे । कूण, संकोचने । स्तेन, चौर्ये ॥

आगर्वादात्मनेभाषाः ॥

पद, गतौ । गृह, ग्रहणे । मृग, अन्वेषणे । कुह, विस्मापने । शूर, वीर, विक्रान्तौ । स्थूल, परिबृंहणे । अर्थ, उपयाच्ञायाम् । सत्र, सन्तानक्रियायाम् । गर्व, माने । इत्यागर्वीयाः । सूत्र, वेष्टने । विमोचन, इत्यन्ये । मूत्र, प्रस्रवणे । रूक्ष, पारुष्ये । पार, तीर, कर्मसमाप्तौ । पुट, संसर्गे । धेक, दर्शनइत्येके । कत्र, शैथिल्ये । कर्त इत्यप्येके । प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च ॥ तत्करोति तदाचष्टे ॥ तेनातिक्रामति ॥ (१) धातुरूपं च ॥ कर्त्तृकरणाद्धात्वर्थे ॥

वष्कदर्शने । चित्र, चित्रीकरणे । कदाचिद्दर्शने । अंस, समाघाते । वट, विभाजने । वटि, लजि इत्येके । लज, प्रकाशे । मिश्र, सम्पर्के । सङ्ग्राम, युद्धे । अयमनुदात्तेत् ।

(१) वा०—आख्यानात्कृतस्तदाचष्टे कृल्लुक् प्रकृतिप्रत्यापत्तिः प्रकृतिवच्चकारकमि

(३८) पल्यूलनं शोधनं लवनमिति नास्य पल्पूलवासः, पल्यूलयते सुस्विन्नशालये । भा० ३।१।२५ - ३ - ५८

(४१) सर्वथा औनननत् इत्यादि चिन्त्यमेव, द्वित्वप्रवृत्तिवेलायां स्थानिवद्भावात् पूर्वं मकार खण्डे ऽकाराभावात् नापि द्वित्वोत्तरं सः । द्वित्वे कर्तव्ये एव स्थानिवद्भावेन तदुत्तरखण्डे तदश्रवणात् स्थानिवद्भावकृता कारश्रवणस्य तत्प्रवृत्तौ निमित्तत्वायोगात् । अत एव णौ स्थानिवदित्यत्र प्रकृतोपस्थितऽन्तोदाहरणं विहाय उकारान्तोदाहरणं दत्तं भाष्ये इति प्राहुः ।

ऊन इत्यस्य औजनत् इति प्रयोगो दृश्यते :--- । कैयटे ऽकारोच्चारणपाठो नैतत् प्रकाशात् पूर्वत्रासिद्धमिति सूत्रस्य वृत्तिग्रन्थोऽपि चिन्त्य एवात्र हि ऊनमाख्यत् = औजनत् इत्युक्त्वा औजिनत् तु उध्रि शब्दस्य इत्युक्तम् । शब्देन्दु शे०२ पृ० ६६०॥

(८) आर्तिथत् ॥

क - सङ्ग्रामेरदन्तत्वमनेकाच्त्वेनाग्लोपदेशात् वार्थमिति न ततो णिज्विकल्पः । (अङ्गादिका स्थूल सूत्रमोः पाठग्रहः)

(१०) गर्वादिषु अदन्तत्वं णिजभावार्थमिति कौ०

(१०) गर्वप्रभृति इत्यदन्तत्व प्रयोजनं दृश्यते । (णिचोऽनित्यत्वेन यङो भावार्थमिति कैश्चित् अदन्तत्व सामर्थ्यात् णिज् विकल्पः ।) [illegible] उकारोऽत्रेति अङ्ग [illegible] आत्मानात् [illegible] भाष्य)

(११) सोसूयते । सूत्रिसूत्रि इति ।

(१२) मोमूत्र्यते ।

(२०) प्रातिपदिकमात्राद् धात्वर्थमात्रे णिच् प्रत्ययो भवति । इष्टवच्च कार्यं भवति (टेः) लोपादि कार्यम् ॥

(२१) पूर्वसूत्रेण तु प्रातिपदिकं निर्दिष्टं तस्य धात्वर्थः तस्मोत्पते । तदिति द्वितीयासमर्थात् प्रातिपदिकात् करोति वा परयति ॥ बहुलग्रहणात् भावेऽपि प्रयोगः ॥ करोति - आख्यत्येऽर्थे णिच् प्रत्ययो भवति ।

(२२) तत्करोति तदाचष्टे इत्यर्थे णिच् प्रत्ययो भवति ॥ - प्रातिपदिकाद्धात्वर्थे बहुलमिष्ठवच्च प्रत्ययान्वति ।

(२३) प्रातिपदिकात् करोति - आचष्टेऽर्थे णिच् प्रत्ययो भवति - अन्यच्च कारकादिकार्यमिष्टं बहुलग्रहणात् भवति । कृतं वधमाचष्टे । कंसं घातयति

(२४) कर्तृ - करणसाधनं तस्मात् धात्वर्थमात्रे णिच् प्रत्ययो भवति ॥ असिना हन्ति । असयति ॥

(२५) भावे अनुक्ते कार्ये अपि भवति - कारकं प्रतीति वत् इति

चिन्त्यते सम्यो वाचामा इत इत्यर्थः अत्र पाठः । अ० पदा प्रत्यय णिङ् ल्य स्यात्

× अवश्यं सङ्ग्रामयते: सोपसर्गादुत्पत्तिर्वक्तव्या । असंग्रामयत शूर इत्येवमर्थम् । तन्निपातार्थं भविष्यति संग्रामयते रेव सोपसर्गान्नात्र स्यात् सोपसर्गादिति ॥ भा० ३।१।२५॥

अस्माद्धातोरुपात्तत्वे मतं चिन्त्यम्, माधव पुरोहितो णिजपाठे [illegible] सिद्धे इति मतम् - धा०३० ६.६१४

(१८) सूत्रमूत्रयोः पाठे फलं चिन्त्यम्। तत्करोति : इत्यस्य सूत्रयति मूत्रयति मात्रके उदाहरणात्। वस्त्रं वेष्टयति, इत्यर्थे वस्त्रं वस्त्रं सूत्रयति इति सिद्धये, परः मूत्रयति इत्यर्थे भवे इत्यपि इति तयोः पाठः इति कल्पितः। मूत्रां चकार, काशिकेव सूत्रयति इत्यर्थव्याख्याः पाठं इत्यन्ये ॥

अदन्तेषु पाठबलादप्यन्तत्वे वृद्धिरित्यन्ये। वण्टा पयति। लज्जा पयति।

२१। कृपादन सूत्रे धयादीनां सर्वेषां कुकमाद् - तत्करोते कथापयति - गणापयति

ये धातुपाठे पठिता स्तेषामेव धातुसंज्ञा - - - - - - - - — — तत्र सूत्रवार्तिकगणभाष्येषु
ये पठ्यन्ते तेऽपि सूत्रपाठे प्रामाण्याद् धातुत्वेन आश्रयणीया इति।—

-४. बहुलमेतत्० - सूत्रे तु पाठेन धातुसंज्ञा इति भाष्यप्रतीकमुपादाय स पाठो नोपलक्षणार्थः
अपितु इयत्ताप्रतिपादनार्थ इति कैयटेनोक्तम्। तेनेदमनार्षमिति सूचितम्। नवगणी
इत्यादि। इत्यर्थो ऽश्वेत्यसङ्गतेरिदं चिन्त्यम्। चुरादिभ्य इति "इदमपि चिन्त्यं धातौ
दूषितप्रायम्। शब्देन्दुशे० ६.५१४ बहुलमेतन्० इत्यपि यो प्रामाणिकं अहि चिन्त्य
तत् न गणपाठस्य। इति विवरणे स्वामी ज़ो ८॥

[illegible — faded pencil notes, five lines]

४ अयं सूत्रोऽपि धातुपाठान्ते पठित इति मतं केषाञ्चित्। सर्वधातुपाठप्राप्त्यै आकृतिगणार्थम्। अग्रे यत्किञ्चित्तु पठितं तद् व्याख्यानकारणाम्। अन्ये सूत्रमिदं चुरादेरन्त्यस्यापि णिजर्थं वर्णयन्ति। केचन आदन्तत्वविकल्पार्थं [illegible] मन्यन्ते पर्यायेण प्रयत्नात्। चुरादिपाठिकाः अपि एतादृशान् शब्दान् उदाहरन्तीति मन्यन्ते इति ॥

अङ्गुल्यादिभ्यः शब्देभ्यो निरसनेऽर्थे णिङ् प्रत्ययो भवति ॥ हस्तं निरस्यति हस्तयते ॥

-४. बहुलमेतन्निदर्शनम् - अनेन गणान्तर्गतमिति सूचितम्। यद्

धातुप्रकरणाद् धातुः कस्य चासञ्जनादपि। आह चायमिमं दीर्घं मन्ये धातुर्विभाषितः॥
कण्ड्वादीनां तृतीयस्यैकाचो द्वे भवत इति वक्तव्यम्॥ कण्डूयियिषति। असूयियिषति॥

स्तोम, श्लाघायाम् । छिद्र, कर्णभेदने । अन्ध, दृष्ट्युपघाते। उपसंहार इत्यन्ये । दण्ड, दण्डनिपातने । अङ्क, पदे लक्षणे च । अङ्ग, च। सुख, दुःख, तत्क्रियायाम् । रस, आस्वादनस्नेहनयोः । व्यय, वित्तसमुत्सर्गे । रूप, रूपक्रियायाम् । छेद, द्वैधीकरणे । छद, अपवारणे । लाभ, प्रेरणे । व्रण, गात्रविचूर्णने । वर्ण, वर्णक्रियाविस्तारगुणवचनेषु । बहुलमेतन्निदर्शनम् । पर्ण, हरितभावे । एवमन्येऽपि धातवः । णिङ्ङ्गान्निरसने । श्वेताश्वाश्वतरगालोडिताह्वरकाणामश्वतरेतकलोपश्च । पुच्छादिषु धात्वर्थ इत्येव सिद्धम् ॥

इति चुरादयः ॥

अथ कण्ड्वादयः

(१) कण्डूञ्, गात्रविघर्षणे । मन्तु, अपराधे । वल्गु, पूजामाधुर्ययोः । असु, उपतापे । असू, असूञ् इत्येके । लेट्, लोट्, धौर्त्ये पूर्वभावे स्वप्ने च । लेला, दीप्तौ । इरस्, इरज्, ईरज्, ईर्ष्यायाम् । उषस्, प्रभातभावे । वेद, धौर्त्ये स्वप्ने च । मेधा, आशुग्रहणे । कुषुभ, क्षये । मगध, परिवेष्टने । नीचदास्य इत्यन्ये । तन्तस्, पम्पस्, दुःखे । सुख, दुःख, तत्क्रियायाम् । सपर, पूजायाम् । अरर, आराकर्मणि । भिषज्, चिकित्सायाम् । भिष्णज्, उपसेवायाम् । इषुध,

(१) कण्ड्वादिभ्यो यक् ॥ ३ । १ ।

शरधारणे । चरण, वरण, गतौ । चुरण, चौर्ये । तुरण, त्वरायाम् । भुरण, धारणपोषणयोः । गद्गद, वाक्स्खलने । एला, केला, खेला, विलासे । वेला, शेला, इला, इत्यन्ये । खेला, स्खलने च । अदन्तोऽयमित्येके । लिट, अल्पकुत्सनयोः । लाटू, जीवने । हृणीङ्, रोषणे लज्जायाञ्च । महीङ्, पूजायाम् । रेखा, श्लाघासादनयोः । दुवस्, परितापपरिचरणयोः । तिरस्, अन्तर्द्धौ । अगद, नीरोगत्वे । उरस्, बलार्थः । तरण, गतौ । पयस्, प्रसृतौ । संभूयस्, प्रभूतभावे । अम्बर, संवर, संभरणे । आकृतिगणोऽयम् ॥

इति धातुपाठे कण्ड्वादिगणः समाप्तः ॥

धातुपाठस्थधातूनामकारादिवर्णक्रमः ॥

धा०	पृ०	धा०	पृ०	धा०	पृ०	धा०	पृ०
अक	१६	अण	२९	अर्व	१२	इक्	२४
अकि	५	अत	४	अर्व	१०	इख	६
अक्षू	१४	अति	४	अर्ह	१५	इखि	६
अग	१६	अद	२२	अर्ह	४२	इगि	६
अगद	४६	अदि	४	अर्ह	४३	इङ्	२४
अगि	६	अन	२५	अल	११	इट	८
अघि	५	अन	२९	अव	१२	इण्	२४
अङ्क	४५	अन्ध	४५	अशु	३८	इदि	५
अङ्ग	४५	अबि	९	अशूङ्	३१	इन्धी	३५
अचि	१८	अभ्र	१२	अष	१८	इरज्	४५
अचु	१८	अभि	९	अस	१८	ईरज्	४५
अज	७	अम	११	अस	२५	इरस्	४५
अजि	४२	अम	४१	अंस	४४	इल	३६
अञ्चु	६	अम्बर	४६	असु	३०	इल	४०
अञ्चु	१८	अय	११	असु	४५	इला	४६
अञ्चु	४२	अर्क	४०	असू	४५	इवि	१२
अञ्जू	३६	अर्च्च	६	असूञ्	४५	इष	२८
अट	८	अर्च	४२	अह	३१	इषु	३३
अट्ट	७	अर्ज्ज	७	अहि	१३	इषुध	४५
अट्ट	३९	अर्ज्ज	४२	अहि	४२	ई	२४
अठि	७	अर्थ	४४	आछि	६	ईक्ष	१३
अड्ड	९	अर्द	४	आप्लृ	३१	ईख	६
अड	९	अर्द	४३	आप्लृ	४३	ईङ्	२८
अण	१०	अरर	४५	आस	२३	ईज	६

ईड	२३	उरस्	४६	ओखृ	५	कनी	१०
ईड	४१	उष	१४	ओणृ	१०	कपि	९
ईर	२३	उषस्	४५	ककि	५	कमु	१०
ईर	४३	उहिर्	१५	ककि	५	कर्ज	७
ईर्क्ष्य	११	ऊठ	८	कख	५	कर्त्त	४४
ईर्ष्य	११	ऊन	४४	कखे	१६	कर्द	४
ईश	२३	ऊयी	११	कगे	१६	कर्ब	१२
ईष	१३	ऊर्ज	३९	कच	६	कर्व	१०
ईष	१४	ऊर्णुञ्	२३	कचि	६	कल	११
ईष	३८	ऊष	१४	कटी	८	कल	४०
ईह	१३	ऊह	१३	कटे	८	कल	४२
उक्ष	१४	ऋ	१९	कठ	८	कल	४३
उख	५	ऋ	२७	कठि	७	कल्ल	११
उखि	५	ऋच	३२	कठि	४३	कवृ	९
उङ्	१९	ऋछ	३२	कड	९	कश	२३
उच	३०	ऋज	६	कड	३३	कष	१४
उछि	७	ऋजि	६	कड्ड	९	कस	१७
उछि	३२	ऋणु	३६	कडि	८	कस	२३
उछी	७	ऋधु	३०	कडि	९	कसि	२३
उछी	३२	ऋधु	१३	कडि	३९	काक्षि	१४
		ऋफ	३२	कण	१६	काचि	६
उज्झ	३२	[ऋ]म्फ	३२	कण	१०	काल	४४
उठ	८	ऋषी	३२	कण	४१	कासृ	१३
		ॠ	३७	कण्डूञ्	४५	काशृ	१३
उन्दी	३६	एजृ	६	कत्थ	४	काशृ	२९
उब्ज	३२	एजृ	७	कत्र	४४	कि	२७
उभ	३२	एठ	७	कथ	४४	किट	८
उम्भ	३२	एध	३	कद	१६	किट	८
उर्द	३	एला	४६	कदि	५	कित	२१
उर्वी	१२	एषृ	१३	कदि	१५	किल	२३

कीट	४०	कुप	४२	कृपू	१५	क्लदि	५
कील	१२	कुवि	१०	कृपेश्च	४२	क्लदि	१५
कु	२४	कुबि	४०	कृवि	१२	क्लृप	४०
कुक	५	कुभि	४०	कृश	३०	क्लमु	३०
कुङ्	१९	कुमार	४४	कृष	२०	क्वण	१०
कुङ्	३४	कुर	३३	कृष	३२	क्वथे	१७
कुच	६	कुर	३३	कॄ	२७	क्षजि	१५
कुच	१७	कुर्द	३	कॄ	३४	क्षजि	४०
कुच	३३	कुल	१७	कॄञ्	३७	क्षणु	३६
कुञ्च	६	कुशि	४२	कॄत	४०	क्षपिः	१६
कुजु	६	कुश	३८	केपृ	९	क्षपि	४०
कुट	३३	कुषुभ	४५	केवृ	९	क्षमूष्	१०
कुट्ट	३९	कुस	३०	केला	४६	क्षर	१७
कुट्ट	४१	कुसि	४२	केलृ	१२	क्षल	३९
कुट	४१	कुस्म	४१-	कै	१९	क्ष्मायी	११
कुठि	८	कुह	४४	क्नथ	१६	क्लदि	५
कुठि	३९	कूङ्	३४	क्नसु	१६	क्लिदि	३
कुड	३३	कूज	७	क्नसु	२८	क्लिदू	३०
कुडि	७	कूट	४१	क्मर	१२	क्लिश	२९
कुडि	८	कूट	४४	क्रथ	१६	क्लिशू	३८
कुडि	३९	कूण	४१	क्रथ	४३	क्षि	७
कुण	३३	कूण	४४	क्रद	१६	क्षि	३१
कुण	४४	कूल	१२	क्रदि	५	क्षि	३४
कुत्स	४१	कृञ्	३१	क्रदि	१५	क्षिणु	३६
कुथि	२८	कृञ्	३६	(आ)क्रन्द	४२	क्षिप	२८
कुन्थ	३८	कृड	३३	क्रप	१५	क्षिप	३२
कुथि	४	कृती	३५	क्रमु	११	क्ष्विदा	१५
कुद्रि	३९	कृती	३५	क्लथ	१६	क्ष्विदा	३०
कुप	३०	कृप	४४	क्लद	१६	क्षिवु	१२

क्रीञ्	३७	खजि	७	खै	१९	गल	४१
क्रीडृ	९	खट	८	खोट	४४	गल	४२
क्लीबृ	९	खट्ट	४०	खोर्ऋ	१२	गल्ह	१३
क्षीज	७	खड	३९	खोलृ	१२	गल्भ	९
क्ष्मील	१२	खडि	८	ख्या	२४	गवेष	४४
क्षीवृ	९	खडि	३९	खुङ्	१९	गा	२७
क्षीष्	३८	खद	४	गज	७	गाङ्	१९
क्रुञ्च	६	खनु	१८	गज	४०	गाधृ	३
क्रुड	३३	खर्ज	७	गजि	७	गाहू	१३
क्रुध	२९	खर्द	४	गड	१६	गु	३४
क्रुश	१७	खर्व	१०	गडि	५	गुङ्	१९
क्लुङ्	२०	खर्व	१२	गडि	९	गुङ्	१९
क्षुभ	२३	खव	३८	गण	४३	गुज	३३
क्ष्णु	२३	खल	१२	गद	४	गुजि	६
क्षुदिर्	३५	खष	१४	गद्गद	४६	गुठि	३९
क्षुध	२९	खादृ	४	गदी	४३	गुड	३३
क्षुभ	१५	खिट	८	गन्ध	४१	गुडि	३९
क्षुभ	३०	खिद	२९	गम्लृ	२०	गुण	३४
क्षुभ	३८						
क्षुर	३३	खिद	३५	गर्ज	७	गुद	३
क्नूयी	११	खिद	३५	गर्ज	४१	गुध	२८
क्नूञ्	३७	खुजु	६	गर्द	४	गुध	३८
क्लेवृ	११	खुड	३३	गर्द	४१	गुप	२०
क्लेश	१३	खुडि	३९	गर्ध	४१	गुप	३०
क्षेवु	१२	खुर	३३	गर्व	१०	गुप	४२
क्ष्वेलृ	१२	खुर्द	३	गर्व	१२	गुपू	९
क्षै	१९	खेट	४४	गर्व	४४	गुफ	३२
क्षोट	४४	खेला	४६	गर्ह	१३	गुम्फ	३२
खच	३८	खेलृ	१२	गर्ह	४३	गुरी	३४
[illegible]	७	खेवृ	११	गल	१२	गुर्द	३

गुर्द	४१	ग्ला	१६	घृ	४०	चर्कतीतंच	२६
गुर्वी	१२	ग्रुचु	६	घृ	१९	चर्चे	१४
गुहू	१८	ग्लुचु	६	घृ	२७	चर्चे	४१
गूर	४१	ग्लुञ्चु	६	घृणि	१०	चर्चे	३२
गूरी	२९	ग्लेपृ	९	घृण	३६	चरण	४६
गृ	१९	ग्लेवृ	११	घृषु	१४	चर्वे	१०
गृज	७	ग्लेषृ	१३	घ्रा	१९	चर्वे	१२
गृजि	७	ग्लै	१९	ङुङ्	१९	चल	१७
गृधु	३०	घघ	६	चक	५	चल	३२
गृह	४४	घट	१५	चक	१६	चल	४०
गृहू	१३	घट	४२	चकासृ	२५	चलिः	१९
गॄ	३४	घट	४२	चक्षिङ्	२२	चष	१८
गॄ	४१	घटि	४२	चक्क	३९	चह	१४
गॄ	३८	घट्ट	७	चञ्चु	६	चह	४०
गेपृ	९	घट्ट	४०	चट	४१	चह	४३
गेवृ	११	घस्लृ	१४	चटे	८	चायृ	१८
गेषृ	१३	घिणि	१०	चडि	७	चि	४३
गै	१९	घुङ्	१९	चण	१६	चिञ्	४०
गोम	४४	घुट	१५	चते	१८	चिञ्	३१
गोष्ठ	७	घुट	३३	चदि	५	चिट	८
ग्रन्थ	३८	घुण	१०	चदे	१८	चित	४१
ग्रन्थ	४३	घुण	३३	चन	१६	चिति	३८
ग्रन्थ	४३	घुणि	१०	चप	४०	चिती	४
ग्रथि	४	घुर	३३	चप	९	चित्र	४४
ग्रस	४२	घुषि	१५	चपि	४०	चिरि	३१
ग्रसु	१३	घुषिर्	१५	चमु	११	चिल	३३
ग्रह	३८	घुषिर्	४२	चमु	१३	चिल्ल	१२
ग्लसु	१३	घूर्ण	१०	चय	११	चीक	४३
ग्लह	१३	घूर्ण	३३	चर	१२	चीव	४२
ग्राम	४४	घूरी	२९	चर	४२	चीवृ	[illegible]

चीभृ	९	छद	४३	जर्ज	१४	जॄ	३७
चुक्क	३९	छद	४३	जर्ज	३२	जॄ	४३
चुच्य	११	छद	४५	जल	३९	जॄष्	१६
चुटि	४०	छदिः	१९	जल	१७	जॄष्	२८
चुट	४०	छदि	३९	जल्प	९	जेषृ	१३
चुट	३३	छमु	११	जष	१४	जेषृ	१३
चुट्ट	३९	छर्द	३९	जसि	४१	जै	१९
चुटि	४०	छष	१८	जसु	४१	ज्ञप	४०
चुड	३३	छिदिर्	३५	जसु	४१	ज्वर	१६
चुड्डि	८	छिद्र	४५	जसु	३०	ज्वल	१६
चुड्ड	९	छुट	३३	जागृ	२५	ज्वल	१६
चुद	३९	छुड	३३	जि	४२	ज्वल	१७
चुप	१०	छुप	३४	जि	१२	ज्ञा	१६
चुबि	१०	छृदिर्	३५	जि	१९	ज्ञा	३८
चुर	३८	छृदी	४३	जिवि	१२	ज्ञा	४२
चुरण	४६	छृप	४३	जिमु	११	ज्या	३१
चुवि	४०	छेद	४५	जिरि	३१	ज्रि	१९
चुल	४०	छो	२८	जिषु	१४	ज्रि	४३
चुल्ल	१२	जक्ष	२५	जीव	१२	ज्युङ्	२०
चूरी	२९	जज	७	जुगि	६	झट	८
चूर्ण	३९	जजि	७	जुड	३३	झमु	११
चूर्ण	४०	जट	८	जुड	३३	झर्झ	१४
चूष	१४	जन	२७	जुड	४०	झर्झ	३२
चृती	३२	जनी	१६	जुतृ	४	झष	१४
चृप	४३	जनी	२८	जुन	३३	झष	१८
चेलृ	१२	जप	९	जुष	४३	झॄ	३७
चेष्ट	७	जप	९	जुषी	३२	झॄष्	२८
च्यु	४२	जभि	४१	जूरी	२९	टकि	४०
च्युङ्	२०	जभी	९	जूष	१४	टल	१७
च्युतिर्	४	जमु	११	जृभि	९	टिकृ	५

टीकृ	५	णिदि	५	तप	२०	तुजि	७
ट्वल	१७	णिदृ	१८	तप	४३	तुजि	३९
डप	४१	णिवि	१२	तमु	३०	तुजि	४२
डिप	४१	णिल	३३	तय	११	तुट	३३
ढिप	४१	णिश	१४	तर्क	४२	तुड	३३
		णिसि	२३	तर्ज	७	तुडि	७
डिप	३३	णीञ्	१८	तर्ज	४१	तुडृ	९
ढिप	३०	णीव	१२	तर्द	४	तुण	३३
डीङ्	२०	णील	१२	तरण	४६	तुद	३२
डीङ्	२८	णु	२३	तल	३९	तुप	१०
ढौकृ	५	णुद	३२	तसि	४२	तुम्प	१०
णक्ष	१४	णुद	३५	तसु	३०	तुप	३२
णख	५	णू	३४	तायृ	११	तुम्प	३२
णखि	४	णेदृ	१८	तिक	३१	तुफ	१०
णट	८	णेषृ	१३	तिकृ	५	तुम्फ	१०
णद	४	तक	५	तिग	३१	तुफ	३२
णद	४२	तकि	५	तिज	२०	तुम्फ	३२
णभ	३९	तक्ष	१४	तिज	४०	तुबि	४०
णभ	१५	तक्षू	१४	तिपृ	९	तुबि	१०
णभ	३०	तगि	६	तिम	२८	तुर्वी	१२
णम	२०	तञ्चु	६	तिरस्	४६	तुभ	१५
णय	११	तञ्चू	३६	तिल	१२	तुभ	३८
णल	१७	तट	८	तिल	३१	तुभ	३०
णश	२९	तड	४२	तिल	४०	तुर	२७
णस	१३	तड	३९	तिल्ल	१२	तुल	४०
णह	२९	तडि	८	तीक	५	तुष	२९
णासृ	१३	तत्रि	४१	तीर	४४	तुस	१४
णिक्ष	१४	तनु	३६	तीव	१२	तुरण	४६
णिजि	२३	तनु	४३	तुज	७	तुहिर्	१५
णिजिर्	२७	तन्तस्	४५	तुज	३९	तूडृ	९
		तप	२९				

तूण	४१	त्रपूष्	९	दमु	३०	दीधीङ्	२५
तरी	२९	त्रस	४२	दय	११	दीपी	२८
तूल	१२	त्रसि	४२	दरिद्रा	२५	दु	१९
तूष	१४	त्रसी	२८	दल	४२	दु	३१
तृक्ष	१४	त्वक्षू	१४	दल	१२	दुःख	४५
तृणु	३६	त्वगि	६	दलिः	१६	दुःख	४५
तृदिर्	३५	त्वगिं	६	दंश	२०	दुर्वी	१२
तृप	२९	त्वच	३२	दशि	४१	दुल	४०
तृप	३१	त्वञ्चु	६	दस	४१	दुवस्	४५
तृप	४	त्वरा	१६	दसि	४१	दुष	२९
तृप	३२	त्सर	१२	दसि	४१	दुह	२२
तृम्प	३२	त्विष	२१	दशि	४२	दुहिर्	१५
तृफ	३२	त्रुट	३३	दसु	३०	दूङ्	२८
तृम्फ	३२	त्रुट	४१	दह	२०	दृङ्	३३
तृष	३०	त्रुप	१०	दाञ्	२७	दृप	२९
तृह	३६	त्रुम्प	१०	दाण्	१९	दृप	४३
तृहू	३३	त्रुफ	१०	दान	२१	दृफ	३२
तृंहू	३३	त्रुम्फ	१०	दाप्	२४	दृम्फ	३२
तॄ	२०	त्रैङ्	२०	दाश	३१	दृभी	३२
तेज	७	त्रौकृ	५	दाशृ	१८	दृभ	४८
तेपृ	९	थुड	३३	दासृ	१८	दृभी	३३
तेपृ	९	थुर्वी	१२	दिवु	४१	दृभी	३२
तेवृ	१:	दक्ष	१५	दिवि	१२	दृशिर्	२०
त्यज	२०	दक्ष	१३	दिवु	२७	दृह	१५
त्रकि	५	दघ	३१	दिवु	४२	दृहि	१५
त्रख	६	दण्ड	४५	दिश	३२	दॄ	१६
त्रखि	६	दद	३	दिह	२२	दॄ	३१
त्रदि	५	दध	३	दीक्ष	१३	दॄ	३७
त्रपिः	१६	दम्भु	३१	दीङ्	२८	दृफ	३२

ओ३म्

(१) [illegible] । [illegible] । [लोपे [illegible]]

(२) जीर्षति । [illegible] [इत्यत्र दीर्घो न भवति [illegible]]

(३) [illegible] । [illegible] । [अत्र [illegible]]

(४) [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] अत्र [illegible] [illegible] लघूपधगुणो न भवति ॥
[illegible] । [illegible] ॥

(५) औजिढत् । ~~[illegible]~~ [illegible]

औड्डिढत् । [illegible] ॥

औजढत् । औडढत् । ओः पुयण्ज्यपरे इति न प्रवर्तते ॥

स्वमाचष्टे स्वापयति ॥ प्रकृत्यैकाच् ।

श्वो माचष्टे श्वावयति । शाययति ॥

प्रत्यचिचयत् - इति अचिचयत् । इको झल्वर्णे [illegible] ॥

स्वर्यति ~~[illegible]~~ । असस्वत् । असिस्वत् ॥ [·

बहयति । भूययति । भावयति ? [इष्ठन्वच्च ॥] ?

पयसयति । अत्र टिलोपो न भवति (विन्मतोर्लुक् इत्येकं तिनो लुक्त्वात् ॥ पयस्विनीमाचष्टे इत्यर्थः)
श्रीमती श्रीमतीमाचष्टे । श्राययति ॥ अशिश्रयत् ॥ विन्मतोर्लुक् ॥

देङ् २०
देवृ ११
दैप् १९
दो २८
द्यु २४
द्युत १५
द्यै १९
द्रम ११
द्रा २४
द्राक्षि १४
द्राखृ ५
द्राघृ ५
द्राघृ ५
द्राडृ ८
द्राहृ १३
द्विष २२
द्रु १९
द्रुण ३३
द्रुह २९
द्रूञ् ३७
द्रेकृ ५
द्रै १९
धक्क ३९
धण १०
धन २७
धवि १२
धाञ् २७
धावु १३
धि ३४
धिक्ष १३
धिवि १२
धिष २७
धीङ् २८

धुक्ष १३
धुर्वी १२
धुञ् ३१
धू ३४
धूञ् ३१
धूञ् ४३
धूञ् ३७
धूप ९
धूप ४२
धूरी २९
धूस ४०
धूष ४०
धूश ४०
धृङ् २०
धृङ् ३३
धृज ७
धृजि ७
धृञ् १८
धृष ४३
धृषा ३१
धॄ ३७
धेकृ ४४
धेट् १९
धोर्ऋ १२
ध्रज ७
ध्रजि ७
ध्रण १०
ध्रस ३८
ध्रस ४२
ध्वज ७
ध्वजि ७
ध्वण १०
ध्वन १६
ध्वन १७

ध्वन ४४
ध्वनिः १६
ध्वंसु १५
ध्वंसु १५
ध्मा १९
ध्राक्षि १४
ध्राखृ ५
ध्राडृ ८
ध्राघृ ५
ध्वाक्षि १४
ध्रु १९
ध्रु ३४
ध्रुव ३४
ध्वृ १९
ध्रेकृ ५
ध्यै १९
ध्रै १९
नक्क ३९
नट १६
नट ४२
नट ३९
नदि ५
नर्द ४
नल ४२
नाथृ ३
नाधृ ३
निवास ४४
निष्क ४१
नुजि ४२
नृती २८
नॄ ३७
नॄ १६
नृक्ष १४

पक्ष ३९
पच २१
पचि ६
पचि ४०
पठ ८
पट ३९
पट ४३
पठ ८
पडि ८
पडि ४०
पण १०
पत ४३
पत्ल १७
पथ ३९
पथि ३९
पथे १७
पद २९
पद ४४
पन १०
पम्पस् ४५
पय ११
पयस् ४६
पर्ण ४५
पर्द ४
पर्प १०
पर्व १०
पर्व १२
पल १७
पल्पूल ४४
पश ४१
पष ४३
पषि ४०
पा १९

पा	२४
पार	४४
पाल	४०
पि	३४
पिच्छ	३९
पिज	३९
पिजि	२३
पिजि	३९
पिजि	४२
पिट	८
पिठ	८
पिडि	७
पिडि	४१
पिवि	१२
पिश	३५
पिष्लृ	३६
पिस	३९
पिसि	४२
पिसृ	१४
पीङ्	२८
पीड	३९
पीव	१२
पील	१२
पुट	७
पुट	३३
पुट	४२
पुट	४४
पुटि	४२
पुट्ट	३९
पुड	३३
पुडि	८
पुण	४०
पुण	३३
पुथ	२८
पुथ	४२
पुथि	४
पुर	३३
पुर्व	१२
पुल	१७
पुल	४०
पुष	१४
पुष	२९
पुष	३८
पुष	४२
पुष्प	२८
पुंस	४०
पुस्त	३९
पूङ्	२०
पूज	४०
पूञ्	३७
पूयी	११
पूरी	२८
पूरी	४२
पूर्ण	४०
पूर्ण	३९
पूल	१२
पूष	१४
पृ	३१
पृङ्	३४
पृच	४२
पृची	२३
पृची	३६
पृजि	२३
पृड	३३
पृण	३३
पृथ	२९
पृषु	१४
पॄ	३९
पॄ	२६
पॄ	३७
पेवृ	११
पेलृ	१२
पेषृ	१३
पेसृ	१४
पै	१९
पैणृ	१०
प्रच्छ	३४
प्रथ	१५
प्रथ	३९
प्रस	१५
प्यायी	११
प्रा	२४
प्सा	२४
प्लिह	१३
प्रीङ्	२८
प्रीञ्	३७
प्रीञ्	४३
प्ली	३७
प्रुङ्	२०
प्रुड	८
प्रुष	३८
प्रुषु	१४
प्लुङ्	२०
प्लुष	३८
प्लुष	३०
प्लुष	२८
प्लुषु	१४
प्रेषृ	१३
प्यैङ्	२०
प्रोथृ	१८
फक्क	५
फण	१६
फल	१२
फला	१२
फुटि	३८
फुल	३३
फुल्ल	१२
फेलृ	१२
बज	७
बद	४
बध	३९
बध	२०
बन्ध	३९
बन्ध	३८
बर्ब	१०
बर्ह	१३
बल	१७
बल	४०
बल्भ	९
बल्ह	१३
बसु	२१
बहि	१३
बाडृ	८
बाधृ	३
बाहृ	१३
बिट	८
बिदि	५
बिल	३३
बुक्क	५
बुक्क	४१

बुगि	६	भल्ल	११	भॄ	३७	मघि	६
बुध	१७	भष	१४	भेषृ	१८	मच	६
बुध	२९	भस	२७	भ्यस	१३	मचि	६
बुधिर्	१८	भा	२४	भ्रण	१०	मठ	८
बुन्दिर्	१८	भाज	४४	भ्रमु	१७	मठि	७
बुस	३०	भाम	१०	भ्रमु	३०	मडि	७
बृह	१५	भाम	४४	भ्रशु	१५	मडि	८
				भ्रशु	१५		
बृहि	१५	भाष	१३	भ्रंशु	३०	मडि	३९
बृहि	४२	भासृ	१३	भ्रंसु	१५	मण	१०
बृहिर्	१५	भिक्ष	१३	भ्रस्ज	३२	मत्रि	४१
बृहू	३३	भिदि	५	भ्रक्ष	१८	मथि	४
ब्ली	३७	भिदिर्	३५	भ्लक्ष	१८	मथे	१७
ब्रूञ्	२४	भिषज्	४५	भ्राजृ	६	मद्	४१
भक्ष	३९	भिष्णज्	४५	भ्राजृ	१६	मदि	३
भक्ष	१८	भी	२६	भ्राशृ	१६	मदी	१६
भज	२१	भुज	३६	भ्लाशृ	१६	मदी	३०
भज	४२	भुजो	३४	भ्री	३८	मन	२९
भजि	४२	भुरण	४६	भ्रूण	४१	मनु	३६
भञ्जो	३६	भुत्रः	४२	भ्रेजृ	६	मन्तु	४५
भट	८	भू	३	भ्रेषृ	१८	मन्थ	४
भट	१६	भू	४३	भ्लेषृ	१८	मन्थ	३८
भडि	७	भूष	१४	मकि	५	मव्य	११
भडि	३९	भूष	४२	मकि	५	मभ्र	१२
भण	१०	भृजी	६	मख	५	मय	११
भदि	३	भृञ्	१२	मखि	५	मर्च्च	४०
भर्त्स	४१	भृञ्	२६	मगध	४५	मर्व	१०
भर्व	१२	भृड	३३	मगि	६	मर्व	१२
भल	११	भृशु	३०	मघि	५	मल	११
भल	४१	भृसि	४२	मघि	५	मल्ल	११

मव	१२
मश	१४
मष	१४
मसी	३०
मस्क	५
मस्जो	३४
मह	१५
मह	४३
महि	१२
महि	४२
महीङ्	४६
मा	२४
माक्षि	१४
माङ्	२६
माङ्	२२
मान	२०
मान	४१
मान	४३
मार्ग	४३
मार्ज	४०
माहृ	१८
मिछ	३२
मिजि	४२
मिञ्	३१
मिथृ	१८
मिदा	१५
मिदा	३०
मिदि	२९
मिदृ	१८
मिधृ	१८
मिवि	१२
मिल	३३
मिल	३५
मिश्र	१४
मिश्र	४४
मिष	३३
मिषु	१४
मिह	२१
मी	४३
मीङ्	२८
मीञ्	३७
मीमृ	११
मील	१२
मीव	१२
मुच	४२
मुचि	६
मुच्लृ	३४
मुज	७
मुजि	७
मुट	३३
मुट	४०
मुठि	७
मुड	८
मुडि	७
मुडि	८
मुण	३३
मुद	३
मुद	४२
मुर	३३
मुर्छा	७
मुर्वी	१२
मुष	३८
मुस	३०
मुस्त	४०
मुह	२९
मूङ्	२०
मूत्र	४४
मूल	१२
मूल	४०
मूष	१४
मृक्ष	१४
मृग	४४
मृङ्	३४
मृजू	४३
मृजू	२५
मृड	३३
मृड	३८
मृड	३८
मृद	३८
मृधु	१८
मृश	३४
मृष	२९
मृष	४३
मृषु	१४
मृ	३७
मेङ्	२०
मेथृ	१८
मेदृ	१८
मेधा	४५
मेधृ	१८
मेधृ	१८
मेपृ	९
मेवृ	११
म्रक्ष	१४
म्रक्ष	४०
म्रद	१५
म्ना	१९
म्रुचु	६
म्रुञ्चु	६
म्रेडृ	८
म्लुचु	६
म्लुञ्चु	६
म्लेच्छ	६
म्लेच्छ	४०
म्लेटृ	८
म्लेपृ	९
म्लेवृ	११
म्लै	१९
यक्ष	४१
यज	२१
यत	४२
यती	४
यभ	२०
यम	२०
यम	१६
यम	४०
यसु	३०
यत्रि	३८

या	२४	रट	८	रासृ	१३	रुध	२९
याचृ	१८	रठ	८	रि	३४	रुधिर्	३५
यु	२३	रण	१०	रि	३१	रुपु	३०
यु	४१	रण	१६	रिख	६	रुश	३४
युगि	६	रणिः	१६	रिगि	६	रुष	१४
युछ	७	रद	४	रिच	४३	रुष	१४
युज	२९	रध	२९	रिचिर्	३५	रुप	३०
युज	४२	रप	१०	रिफ	३२	रुष	४१
युजिर्	३५	रफ	१०	रिवि	१२	रुषि	४२
युञ्	३७	रफि	१०	रिश	३४	रुह	१७
युतृ	४	रवि	९	रिप	१४	रूक्ष	४४
युध	२९	रवि	१२	रिष	३०	रूप	४५
युपु	३०	रभ	२०	रिह	३२	रेकृ	५
यूष	१४	रभि	९	री	३७	रेखा	४६
यौटृ	८	रमु	१७	रीङ्	२८	रेटृ	१८
रक्ष	१४	रय	११	रु	२३	रेपृ	९
रख	५	रस	१४	रुङ्	२०	रेभृ	९
रखि	५	रस	४५	रुच	१५	रेवृ	११
रग	४२	रह	१५	रुज	४२	रेषृ	१३
रगि	६	रह	४३	रुजो	३४	रै	१९
रगे	१६	रह	४०	रुट	१५	रोडृ	९
रघ	४२	रहि	१५	रुट	४२	रौडृ	९
रघि	५	रहि	४२	रुटि	८	लक्ष	४१
रघि	४२	रा	२४	रुठ	८	लक्ष	३८
रङ्ग	४३	राखृ	५	रुठि	८	लख	५
रच	४३	राघृ	५	रुठि	९	लखि	५
रञ्ज	२९	राजृ	१६	रुड	४१	लगि	६
रञ्जः	१६	राध	२९	रुडि	८	लगे	१६
रञ्ज	२१	राध	३१	रुदिर्	३५	लघि	५

लघि	५	ला	२४	लुठि	८	वखि	५
लघि	५	लाखृ	५	लुठि	८	वगि	६
लघि	४२	लाछि	६	लुड	८	वघि	५
लघि	४२	लाज	७	लुण्ठ	३९	वच	२४
लछ	६	लाजि	७	लुडि	८	वच	४३
लज	७	लाट	४६	लुथि	४	वज	७
लज	४४	लाभ	४५	लुपु	३०	वञ्चु	६
लज	३९	लिख	३३	लुप्लृ	३५	वञ्चु	४१
लजि	७	लिगि	६	लुबि	१०	वट	८
लजि	३९	लिगि	४२	लुबि	४०	वट	४२
लजि	४२	लिट	४६	लुभ	३०	वट	१६
लजी	३२	लिप	३१	लुभ	३२	वट	४४
लजी	४४	लिश	२९	लूञ्	३७	वटि	३९
लट	८	लिश	३४	लूष	१४	वठ	८
लड	९	लिह	२२	लूष	४०	वटि	४४
लड	३९	ली	३७	लेट	४५	वठि	७
लडिः	१६	ली	४३	लेपृ	९	वडि	३९
लडि	३९	लीङ्	२८	लेला	४५	वडि	७
लडि	४२	लुजि	३९	लोक	५	वण	१०
लप	१०	लुञ्च	६	लोक	४२	वद	२२
लबि	९	लुट	८	लोचृ	६	वद	४३
लबि	९	लुट	१५	लोचृ	४२	वदि	३
लभष्	२०	लुट	३३	लोट	४५	वन	१०
लर्व	१०	लुट	४२	लोडृ	९	वन	१०
लल	४१	लुटि	८	लोष्ट	७	वनु	१६
लष	१८	लुठ	८	वक्ष	१४	वनु	१६
लस	१४	लुठ	१५	वकि	५	वनु	३६
लस	४२	लुठ	३०	वकि	५	वप	२१
लस्जी	३२	लुठि	८	वख	५	वभ्र	१२

वभ्र	१६	वस्त	४१	विपु	१४	वेणृ	१८
वभ्र	१७	वसु	३०	विष्लृ	२७	वेथृ	४
वय	११	वह	२१	विष्क	४१	वेदृ	४५
वर	४३	वा	२४	विस	३०	वेनृ	१८
वर्च	६	वाक्षि	१४	वी	२४	वेपृ	९
वर्ण	३९	वाच्छि	६	वीर	४४	वेल	४४
वर्ण	३९	वात	४४	वुगि	६	वेल्ल	१२
वर्ण	४५	वावृतु	२९	वुस	३०	वेला	४६
वरण	४६	वाश्र	२९	वुस्त	३९	वेलृ	१२
वर्द्ध	४०	वास	४४	वृक	५	वेवीङ्	२५
वर्ष	१३	विच्छ	३४	वृक्ष	१३	वेष्ट	७
वर्ह	१३	विच्छ	४२	वृङ्	३८	वेह्व	१३
वर्ह	४०	विचिर्	३५	वृज	२३	वे	१९
वर्ह	४२	विजिर्	२७	वृजी	३६	व्यच	३२
वल्क	३९	विजी	३२	वृजी	४३	व्यथ	१५
वल	११	विजी	३६	वृञ्	३१	व्यध	२९
वलि:	१६	विट	८	वृञ्	४३	व्यय	१८
वल्ग	६	विथृ	४	वृण	३३	व्यय	४५
वल्गु	४५	विद	२५	वृतु	१५	व्रज	७
वल्ल	११	विद	२९	वृतु	४२	व्रज	४०
वल्ह	१३	विद	३५	वृधु	१५	व्रण	४५
वल्ह	४२	विद	४१	वृधु	४२	व्रण	१०
वश	२६	विद्लृ	३५	वृश	३०	व्रश्चू	३२
वष्क	४४	विध	३३	वृष	४१	व्री	३८
वस	२१	विल	३३	वृषु	१४	व्रीड	२८
वस	२३	विल	४०	वृहू	३३	व्रीङ्	२८
वस	४२	विल	४०	वॄ	३७	व्युष	२८
वष	१४	विश	३४	वॄञ्	३७	व्युष	३०
वस्क	५	विष	३८	वेञ्	२१	व्युस्	३०

व्रुड	३३	शव	१४	शुच्य	११	शेवृ	११
व्रूस	४०	शश	१४	शुठ	८	शै	१९
व्येञ्	२१	शष	१४	शुठ	४०	शो	२८
शक	२९	शसि	१३	शुठि	८	शोणृ	१०
शकि	५	शसु	१४	शुठि	९	शौटृ	८
शङ्कृ	३१	शंसु	१४	शुठि	४०	श्रकि	५
शच	६	शाखृ	५	शुध	२९	श्रगि	६
शट	८	शाडृ	८	शुन्ध	५	श्रण	१६
शठ	८	शान	२१	शुन्ध	४३	श्रण	३९
शठ	३९	शासु	२३	शुन	३३	श्रथ	३९
शठ	४१	शासु	२५	शुभ	१५	श्रथ	१६
शठ	४३	शिक्ष	१३	शुभ	१०	श्रथ	४४
शडि	७	शिखि	६	शुभ	३२	श्रथि	४
शण	१६	शिघि	६	शुम्भ	१०	श्रन्थ	३८
शण	१६	शिञ्	३०	शुम्भ	३२	श्रन्थ	४३
शद्लृ	१७	शिट	८	शुल्क	४०	श्रमु	३०
शद्लृ	३५	शिल	३३	शुल्व	४०	श्रम्भु	९
शप	२१	शिप	१४	शुष	२९	श्लकि	५
शप	२९	शिष	४३	शूर	४४	श्लगि	६
शम्ब	३९	शिष्लृ	३६	शरी	२९	श्लथ	१६
शम	४१	शीक	४२	शूर्प	४०	श्वकि	५
शमः	१६	शीक	४३	शूल	१२	श्वच	६
शब्द	४१	शीकृ	५	शूष	१४	श्वचि	६
शमु	३०	शीङ्	२३	शृधु	१५	श्वठ	३९
शर्व	१०	शीभृ	९	शृधु	१८	श्वठ	४३
शर्व	१२	शील	१२	शृधु	४२	श्वठि	३९
शल	११	शील	४४	शॄ	३७	श्वभ्र	४०
शल	१७	शुच	६	शेला	४६	श्वर्त	४०
शल्भ	९	शुचिर्	२९	शेलृ	१२	श्वल	१२

श्वल्क ३९
श्वल्ल १२
श्वस २५
श्रा १६
श्रा २४
श्लाखृ ५
श्लाघृ ५
श्रिञ् १८
श्रिषु १४
श्लिष २९
श्लिष ३९
श्लिषु १४
श्वि २२
श्विता १५
श्विदि ३
श्मील १२
श्रीञ् ३७
श्च्युतिर् ४
श्रु १९
श्यैङ् २०
श्रै १९
श्लोकृ ५
श्रोणृ १०
श्लोणृ १०
ष्वष्क ५
ष्ठिबु १२
ष्ठिवु २८
षगे १६
षघ ३१
सङ्केत ४४
सङ्ग्राम ४४
षच ६
षब २१

षञ्ज २०
षट ८
षट्ट ४०
षणु ३६
सत्र ४४
षद् ४३
षद्लृ १७
षद्लृ ३५
षण १०
षप ९
सपर ४५
सभाज ४४
षम १७
समी ३०
षस्ब ३९
सम्भूयस् ४६
षर्ज ७
षर्व १०
षर्व १२
संवर ४६
षल १२
षस्ज ६
षस २६
षस्ति २६
षह १७
सह २८
षह ४२
साध ३१
षान्त्व ३९
साम ४४
साम्ब ३९
सार ४४
षिच ३५

स्विजि २३
षिञ् ३०
षिञ् ३७
षिट ८
षिध ४
षिधु २९
षिधू ४
षिभु १०
षिम्भु १०
षिल ३३
षिवु २७
षु १९
षु २४
षुञ् ३०
सुख ४५
सुख ४५
षुट्ट ३९
षुर ३३
षुह २८
षू ३४
षूङ् २३
षूङ् २८
सूच ४४
सूत्र ४४
षूद ३
षूद ४१
सूर्क्ष १४
सूर्क्ष्य ११
सृ १९
सृ २७
सृज २९
सृज ३४
सृभृ २०

षृभु १०
षृम्भु १०
सेकृ ५
षेलृ १२
षेवृ ११
षै १९
षो २८
स्कन्दिर् २०
स्कभि ९
स्खद १५
स्खदिर् १६
स्खज १२
स्खलिः १६
ष्टक १६
ष्टगे १६
ष्टन १०
ष्टभि ९
ष्टम १७
स्थल १७
स्तन ४३
स्तसु २८
स्पर्द्ध ३
स्पदि ३
स्पश १८
स्पश ४१
स्यन्दू १५
स्यम ४१
स्यमु १७
स्रकि ५
स्रम्भु ९
स्रम्भु १५
स्रंसु १५
ष्वञ्ज २०

ष्वद्	३	ष्टुञ्	२४	ष्टेपृ	९	हुल	१७
ष्वद्	४२	ष्टुप्	४१	स्तेन	४४	हूडृ	९
स्वाद्	४२	ष्टुभु	९	स्लेकृ	५	होडृ	८
स्वन	१६	ष्णु	२४	स्त्यै	१९	होडृ	९
स्वन	१७	स्थुड	३३	ष्टै	१९	हृ	१९
ष्वप	२५	स्नुसु	२८	ष्ट्यै	१९	हृ	२७
स्वर	३२	स्नुह	२९	ष्णै	१९	हृञ्	१८
स्वर्द्	३४	स्फुट	७	स्तोम	४५	हृणीङ्	४६
स्वाद्	४	स्फुट	३२	हट	८	हृष	३०
ष्ठा	१९	स्फुट	४२	हठ	८	हृषु	१४
ष्णा	२४	स्फुटि	८	हद्	२०	हेट	३८
स्ना	१८	स्फुटिर	८	हन	२२	हेठ	७
स्फायी	११	स्फुड	३३	हम्म	११	हेड	१६
		स्फुडि	३८	हय	११	हेडृ	८
ष्टिघ	३१			हर्य	११	हेषृ	१३
ष्टिपृ	९	स्फुर	३३	हल	१७	होडृ	८
ष्टिम	२८	स्फुर	३३	हसे	१४	होडृ	९
ष्णिह	३०	स्फुर्छा	७	हाक्	२७	ह्मल	१६
ष्णिह	३९	स्फुल	३३	हाङ्	२७	ह्मल	१६
स्फिट	३९	स्रु	१९	हि	३१	ह्लप	४०
स्फिट्ट	४०	स्थूल	४४	हिक्क	१८	ह्लगे	१६
स्मिङ्	१९	स्फूर्जा	७	हिट	८	ह्रस	१४
स्मिङ्	३९	स्तृक्ष	१४	हिडि	७	ह्लगे	१६
स्मिट	३९	स्तृञ्	३१	हिल	३३	ह्लस	१४
ष्ठिवु	२७	स्तृहू	३३	हिवि	१२	ह्वल	१६
ञिष्विदा	१५	स्पृ	३१	हिष्क	४१	ह्वल	१६
ष्विदा	२०	स्पृश	३४	हिसि	३६	ह्राद्	३
ष्विदा	२९	स्पृह	४४	हु	२६	ल्हादी	४
ष्टीन	२८	स्मृ	१६	हुडि	७	ह्री	२६
स्मील	१२	स्मृ	१९	हुडि	७	ह्रीच्छ	६
स्कुञ्	३७	स्मृ	३१	हुडृ	९	ह्रुङ्	२५
स्कुदि	३	स्वृ	१९	हृङ्	२६	ह्वृ	१९
ष्टुच	६	स्तृञ्	३७	हुर्छा	७	ह्वेषृ	१३
						ह्वेञ्	२१

